ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL:11 • KASIM '2000 • 1.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

2000 / 11

İNSANIN HAKLARI OLMASI NE DEMEKTİR?

AYDINLANMA MERTEBELERİ

TERBİYE ÜSTÜNE KENDİMLE KONUŞMA

150. YILINDA KOMÜNİST MANİFESTO

PANDORANIN KUTUSU

KEMAL ÖZER'İN YENİ ŞİİRLERİNDE TOPLUMSAL BEN

BETÜL ÇOTUKSÖKEN İLE SÖYLEŞİ

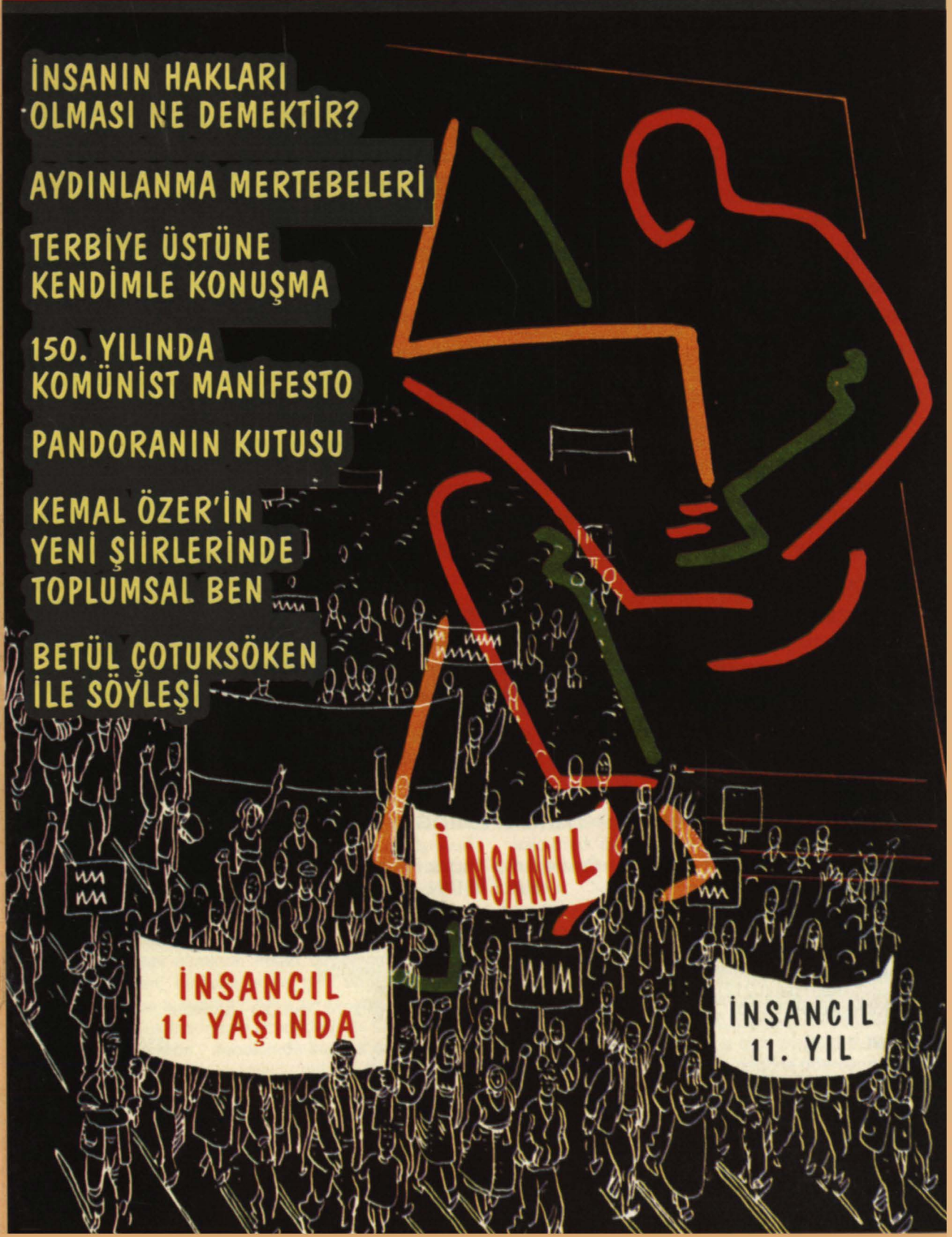

İÇİNDEKİLER

Ömer Naci SOYKAN	İNSANIN HAKLARI OLMASI NE DEMEKTİR?	1
Cihan DURA	AYDINLANMA MERTEBELERİ (1)	6
Afşar TİMUÇİN	TERBİYE ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA	8
Alan WOODS	150. YILINDA KOMÜNİST MANİFESTO	11
Mehmet ESATOĞLU	DELİLER YELDEĞİRMENLERİNE SALDIRIYOR	20
Ayhan ERGÜN	KİM GİZLİ (ŞİİR)	21
İlhan YÜCE	PANDORA'NIN KUTUSU VE KÖTÜLÜKLERİN KAYNAĞI	22
B. Sadık ALBAYRAK	KEMAL ÖZER'İN YENİ ŞİİRLERİNDE TOPLUMSAL BEN ARAYIŞI	30
Öztürk TATAR	ZAMANIM SU OLSUN ANA (ŞİİR)	33
Berrin TAŞ	ALICE HARİKALARI OLMAYAN DİYARDA	34
Adviye AZMAZ	YAŞLANMAYI TERASLAMA (1)	36
Mustafa GÖKSOY	ŞAİRİN TÜRKÜSÜ (ŞİİR)	41
Halidun ŞEN	OSMANLICA-TÜRKÇE SANSÜR	42
İdris ATMACA	EFEKARE DÜŞLER DENİZİ (ŞİİR)	44
	İNSANCIL A MEKTUP	45
Mehmet AKKAYA	KAN TUTUŞUR (ŞİİR)	48
	BETÜL ÇOTUKSÖKEN'LE SÖYLEŞİ (2)	49
Leman BODUROĞLU	ANNEME (ŞİİR)	55
Ayşe GÜZEL	ZEHİR ZEMBEREK (ÖYKÜ)	56
M. MOKAEV	ÇEVİRİ ŞİİRLER - A.MERİÇELLİ/A. MİZİEV	57
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	58
Umut ÇETİN	ANNEMDEN HÜZÜN GENLERİ (ŞİİR)	64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Sanat Danışmanı
MEHMET ESATOĞLU

Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Ön ve Arka Kapak Resmi
HALE ÜSTÜN

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - İstanbul

SAYI: 121 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 12.000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No 1095 437905
Posta Çeki 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 225 DM ya da 125 $
Yurtdışı ödemeler için
T İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Mark Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İNSANIN HAKLARI OLMASI NE DEMEKTİR?

Ömer Naci SOYKAN

Günlük yaşamımızda yer alan kavramları, çoğu zaman, onlar üzerinde açık bir bilince sahip olmaksızın kullanırız. Bu da bizi verimsiz, kısır tartışmaların içine atar. Bazen bu tartışmalar, psikolojik, ideolojik, dinsel ve benzeri eğilimlerin de araya girmesiyle sorunu içinden çıkılmaz bir hale sokar; tartışma çatışmaya, hatta kavgaya dönüşür. Ülkemizde insan hakları dolayımında ortaya çıkan tartışmaların böyle bir karmaşa görünümü verdiğini söylemek, sanırım, hiç de abartma olmayacaktır. Öyle ki, hepimizin bildiği deyimlerle söylersek, bir yanda laikler, bir yanda dinciler, bir yanda ikinci cumhuriyetçiler; ortada kavramlar toz duman içinde savrulmaktadır. Kimin ne dediği belli değildir. Aslında kimin ne dediğinin de önemi yoktur. Önemli olan tek şey kavga dövüştür. Böyle bir ortamda bu kavramlar üstüne felsefece konuşmak çok zordur. Çünkü sizden felsefi sözler değil, savaş naraları beklenmektedir. Fakat bu aynı nedenlerden dolayı felsefeye en çok şimdi ihtiyaç vardır.

Felsefece bir yaklaşımdan beklenen ilk şey, her zaman, soruna açıklık getirmektir. Buna göre biz de burada ele alacağımız sorun karşısında açıklayıcı, gerekçelendirici, temellendirici bir tutumu ortaya koymayı deneyeceğiz. "İnsan hakları" deyiminin böyle bir tarzda incelenmesi, her şeyden önce, ondan neyin anlaşıldığının bilinmesini gerektirir. Gerçi bu tarz temellendirmelerin kendileri de bazen kavram karmaşasına değilse bile, anlaşmazlığa neden olabilir. Ama hiç değilse neyin üzerinde anlaşamadığımız bilinir olur.

Açıklama çabamıza ilkin dilbilgisel açıdan yaklaşmanın, ortaklaşa paylaşabileceğimiz, sağlam bir dayanağı bize verebileceğini umuyoruz. Öyleyse şöyle bir soruyla işe başlayabiliriz: "İnsan hakları vardır." cümlesi ile örneğin "İnsanın gözleri vardır." gibi bir cümle arasında, onların anlamları, yani gösterdikleri, betimledikleri şey bakımından ne ayrım vardır? İkinci cümlede insan bedeninin bölümleri gösterilirken, birincisi böyle belli somut bir şeye gönderimde bulunmaz. Ama ayrım, yalnızca soyutluk-somutluk bakımıyla sınırlı değildir. Örneğin, "İnsanın aklı vardır." dendiğinde burada da somut bir nesneye işaret edilmemekle birlikte, bu, birincisinden daha çok ikinci cümleye yakındır. Çünkü burada insanın birey olarak tek başına sahip olduğu bir şeyden söz ediliyor. İnsanın hakları, ne gözleri ne de aklı gibi onun tek başına sahip olduğu değil, fakat insanların *birlikte yaşamasında* her birinin diğerleri önünde sahip olması *gerektiği* bir şeydir. Tek başına, örneğin bir adada yaşayan bir insanın haklarından söz edilmez. Varlıkbilimsel bakımdan ise hak kavramı, var olan bir şeye değil, fakat var olması gereken bir şeye gönderimde bulunur. Bu nedenledir ki onun eksikliğinden sık sık söz edilmektedir.

Sorunun topluluk ya da toplum yaşamında insanlararası bir sorun olduğu, birlikte yaşamaktan kaynaklandığı kendiliğinden anlaşılırdır. Buna göre hak kavramının kaynağı doğada değil, toplumda aranmalıdır. İnsanın en temel hakkının yaşama hakkı olduğu, geri kalan tüm haklarının bu temele dayandığı, yaşamın da insana doğaca verildiği doğru bir görüştür. Ancak buradan, insanın yaşama hakkının temellendirilmesinin doğaya dayandırılması çıkarımı yanlıştır. Çünkü öyle olsaydı, bitki ve hayvana da yaşamı doğa verdiğine göre, aynı gerekçeyle, onların da aynı haklara sahip olacağı gibi saçma bir sonuca varılırdı. Her canlı, canlılığını sürdürmek için başka canlıları yok etmek zorundadır. (Gerçi bitkiler, hayvan ve insandan farklı olarak kendi besinlerini kendileri yapmakla, bir ölçüde bu savın dışında kalırlar. Ama böcek yiyen bitkiler, suda erimiş organik maddeleri emen çürükçül bitkiler göz önünde tutulduğunda, sav onlar için de geçerli olur. Kaldı ki, bizi burada asıl ilgilendiren hayvan ve özellikle insandır.) Buna göre bir canlının canlı kalma hakkı (?), başka bir canlının hakkını ortadan kaldırmak olurdu. Oysa birine ait olan hak, ancak başkalarının hakkını yok etmediği sürece bu adı alabilir.

Bu da yalnızca insana özgüdür. Bu düşüncemizle bitki ya da hayvan hakları diye bir şeyden söz edilemeyeceğini de dile getirmiş oluyoruz. Günümüzde, gerçi henüz "bitki hakları"ndan değil ama "hayvan hakları"ndan söz edilmektedir. İki ayrı tür olan insan ve hayvandan yalnızca birinin ötekine, yani insanın hayvana karşı davranışlarının nasıl olması gerektiği konusunda insanca önerilerin getirilmiş olması, bir "hayvan hakları" kavramının temel-

lendirilmesine yetmez. Bu, en azından hakkın karşılıklı oluşu durumuna ters düşer. Hak, hem bir ve aynı tür içinde olmayı -ki bu da yalnızca insan türüdür- hem de tarafların karşılıklılığını gerektirir. Farklı türler arasında yine de haktan söz edilebilecekse, o zaman karşılıklılık ilkesi uyarınca hayvanın insana karşı davranışlarında hak kavramının bulunması gerekeceği gibi daha da saçma bir sonuca varılır. Öte yandan hayvan türünün üyelerinin kendi aralarında da elbette bir haktan söz edilemez. Aynı şekilde genel literatürde yaygın bir kullanım kazanmış olmasına karşın, "doğal hukuk" kavramı da sakat bir temele dayanır. Hukuk doğal değil, toplumsaldır. "Haklar" demek olan hukukun biliminde "doğal hukuk" kavramı belli bir ayrımı dile getirdiği için, onun kullanılması gerekebilir. Biz buna karşı çıkmıyoruz. Biz sadece böyle bir deyimden yola çıkarak bir bölümünün de olsa hukukun doğaya dayandırılarak temellendirilmesinin yanlış olacağını söylüyoruz.

Herhangi bir nesne hakkındaki bir niteliğin, onun öz niteliği olduğu savı öne sürülürken, genellikle, bu niteliğin nesnenin doğasından geldiği söylenmekle, sav sağlam bir temele dayandırılmış olur. Çünkü doğa, artık ardında başka bir şeyin aranamayacağı en sağlam temel, son dayanak noktasıdır. Başka bir deyişle doğa son referanstır. İnsanın yaşama hakkının onun doğal hakkı olduğu savı da böyle bir temellendirme kaygısından ortaya çıkmış olsa gerektir. Oysa insanın haklarının doğal temelli olmaması, onların vazgeçilebirliği, onsuz olunabilirliği anlamına gelmez. Çünkü insanın ancak toplumsallık sürecinde insan olduğu, onun doğasının da toplumsallığında biçimlendiği göz önünde tutulursa, toplumsallığın insan için en temel varoluş alanı olduğu, dolayısıyla bu alanda kaynağını bulan bir niteliğin insanın öz niteliği olacağı görülmüş olur. Demek ki hak kavramının doğal ya da fiziksel bir şeye gönderimde bulunmaması, onun insanın bir öz niteliği olmayacağı anlamına gelmez.

Bazı filozofların öngördüğü gibi insan, soyunun başlangıçlarında bir doğal durumda (status naturalis) yaşamış olsa bile, burada o tıpkı hayvan gibi sürü halinde yaşıyor olacağından, henüz insan olma evresine varmış sayılamaz. Bu nedenledir ki Aristoteles, insanın bir ilk tanımı olarak *zoon politikon* (toplumsal varlık) olduğunu söylemiştir. Sürü halinde yaşayan canlının sürüde bulunuşunu belirleyen şey içgüdüdür. Oysa en basit düzeyde örgütlü bir toplulukta bulunmak için içgüdü yeterli olmaz, akla gerek vardır. Sürüyü içgüdünün düzenlemesine karşın, toplumun oluşturulması ve biçimlenmesi akıllı varlığın işidir. Örgütlü toplumun oluşması konusunda bilinen iki farklı görüşten biri, toplumsal anlaşmaya, diğeri iktidara, baş eğdirmeye dayanır. Yine başlangıçlara ilişkin ve her biri yalnızca bazı spekülasyonlara dayanan bu kuramlar, bizi burada daha fazla ilgilendirmiyor. Biz şöyle düşünüyoruz. Nasıl olmuşsa olmuş, bir kez toplum var olmuştur Bu durumun öncesine gitme ihtiyacı duymaksızın, onu temel alarak sorunumuzu incelemeyi sürdürmek istiyoruz. Bu tutumumuz, hareket noktası olarak aldığımız, insan oluşu ancak toplumsal varlık olmada bulan düşünceyle de uyumludur.

İnsanın haklarının toplum içinde olmaktan ileri gelmesi, hak kavramının toplumu oluşturan bireyler *arasında* bulunduğunu gösterir. Kuşkusuz bu arada oluş, hakkın kişiye özgü oluşuyla çelişmez. Gerek bireyler arasında, gerek bireyle devlet arasında ya da yine bireylerden oluşan farklı gruplar arasında ve grup ile devlet arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine "hukuk mevzuatı" adı verilir. Bu tanımdan anlaşıldığına göre, bir normlar, yasalar dizgesi olarak hukuk mevzuatı, her durumda, bir ara alanda bulunan, birey dışı olan, bireyi dışarıdan saran bir özelliğe sahiptir. Her toplumsal-siyasal birliğin, yasa, tüzük, yönetmelik, kararname vb.den oluşan, kendine özgü bir hukuk mevzuatı vardır. Ancak bu mevzuatlar arasındaki farklılıklar, günümüzde, belli bir siyasal birlik içinde olan devletlerde giderilmeye, daha doğrusu mevzuatlar birbirleriyle uyumlu hale getirilmeye çalışılmaktadır; hatta buradaki erek bu tek tek devletleri gelecekte ortadan kaldırmak, tek bir devlete varmaktır. Örneğin, bizim de içine girmek istediğimiz Avrupa Birliği, şimdilik uzak görünse de böyle bir ereğe sahiptir. Gelecekte, böyle bir birliğin kurulup kurulmayacağı, ereğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, gerçekleşecekse bunun ne zaman olacağı gibi politik, hatta bir bakıma kahince olan bir soru, bizi burada ilgilendirmiyor. Biz böyle bir ereğin var olmasının dayandığı ana düşünceyi, insansal-evrensel bir ide olarak göstermek istiyoruz. Bu hukuk birliği çabaları, temelini "evrensel hukuk" kavramında bulur. Evrensel hukuk kavramı da kendi temelini insanın evrenselliğinde, insanlık idesinin birliğinde görür. İnsanlık idesinin birliğinden söz edilebilmesi, bu idenin her türlü toplumsal-siyasal birliğin üstünde görülmesi, Kant'ın dile getirdiği, insanın hiçbir şey için, hatta Tanrı için bile araç olamayacağı, tersine daima gaye olduğu düşüncesine bağlıdır. Günümüz uygar dünyasında ayrı toplum-devletlerde hukuk ayrılıklarının giderilmeye çalışılması karşısında, son zamanlarda bazı çevrelerin bizde, yani bir toplum-devlette "çok hukukluluk"tan söz edilmesi, farklı hukuklar kurulması istenmesi, üstelik bu istemin sözümona insan haklarına dayandırılması, sanırım bize özgü bir gariplik örneğidir.

Bir devlet, kendi hukuk mevzuatına göre işlerini görmüş olmakla yasa devleti olmuş olur, ama eğer mevzuatı evrensel hukuk normlarıyla çelişirse, hukuk devleti olmada eksikli kalır Bir toplumu düzen-

leyen kurallar bütününün hukuk adını alması, onların hak temeline dayanmasını gerektirir. Bu da insan haklarıdır. İnsanın her yerde insan olarak görülmesi, yani insanın evrenselliği, her bir toplumun hukuk mevzuatının, temel ideler bakımından, yalnız Avrupa Birliği gibi kuruluşlarda değil, her yerde aynı olmasını gerektirir. Fakat toplumlar arasındaki büyük farklılıklar, bugün dünyada böyle bir durumdan çok uzakta olunduğunu göstermektedir. Ancak olması gerekenle var olan arasındaki çelişkide, gerekene ilişkin savlar, var olana göre çürütülemez. Ayrıca, günümüzde büyük gelişmeler gösteren ulaşım-iletişim olanak ve araçlarının yakın bir gelecekte çok daha gelişeceği, bugünden kolayca öngörülmektedir. Evrensel hukuk normlarının bu iletişim kanallarında kendi yerini almaması için hiçbir neden yoktur.

Hukuk birliği çabası, ayrı kültürlerin varlığını ortadan kaldırma, dünyayı kültürel bakımdan türdeşleştirme anlamına gelmez. Ama eğer bir kültürde insan kurban edilmesi, kocası ölen kadının diri diri yakılması gibi ya da kadın olsun erkek olsun insanlık onuruna aykırı, aşağılayıcı herhangi bir töre varsa, bu çeşit öğelerin o kültürde korunması da kültürel çeşitlilik adına kabul edilemez. İnsanın kültürel kimliği ne yaşamını ne de kişiliğini yok etmeye yönelik olmalıdır. Bu tarz kimliksel öğelerin dışında kalan kültür çeşitlilikleri de zaten hukuk birliği önünde bir zarar görmez. Çünkü hukuk birliği, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması dışında başka bir ereğe hizmet etmez.

Her bir kişi belli bir toplumda dünyaya gelir. Ona ne dünyaya gelmek isteyip istemediği ne de hangi toplumda dünyaya gelmek istediği sorulmaz. Bu topluma gelişim bana sorulmadı. Ben toplumla hiçbir anlaşma yapmadım. Benim atalarım, öne sürüldüğü gibi öyle bir anlaşma yapmış olsa bile, bu, kalıtımsal bir geçerliliğe sahip olamaz. Bu toplum benden önce vardı ve ben ona kendi istemim dışında geldim. İnsanların yalnızca çok az bir bölümü, sonradan toplum seçme olanağına sahip olabilir. Öyleyse bana "Beğenmiyorsan, beğendiğin yere git!" denemez. Ayrıca beğenip beğenmeme bireysel bir şeydir ve bir toplumu onun her bir bireyinin beğendiği tarzda oluşturma olanağı yoktur. Oysa bizim burada sözünü ettiğimiz, bireysel bir şey değildir. Ben eğer bir insansam ve insan evrensel ise, o zaman bana evrensel hukuk normlarına göre davranılması hakkına sahip olmalıyım. Benim kendi seçmediğim devletim, benim istencim dışında onun uyruğu olmuş olmamdan dolayı beni böyle bir haktan yoksun bırakamaz. İşte bu düşünce nedeniyledir ki, bugün dünyada herhangi bir toplumdaki insanlara kendi devletlerinin reva gördüğü haksız davranış karşısında "uluslararası toplum", hareket edebiliyor, üstelik uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış bu devletlerin bağımsızlığına müdahale edebiliyor. Çünkü insan devletten daha önemli ve değerlidir. İnsanın üstünde hiçbir güç egemenlik kurma hakkına sahip değildir. Dolayısıyla egemenlik, ne Tanrı'nın ne de sözümona halkın ya da devletindir. İnsanlararası ilişkileri düzenleme görevi, bu rolü şu veya bu şekilde üstlenmiş olan bir erke insanlara egemenlik hakkını vermez. Aksı halde bu erk, insandan daha değerli olurdu ve insan gaye olmaz, erk için bir araç olurdu. İnsan.. haklarını kendi istemleriyle de böyle bir erke devretme hakkına sahip değildir. Aksi halde insan, bu kez kendi istenciyle kendini araç yapardı.

İnsanın devletten daha değerli olmasının dayandığı kuramsal bir temel şudur: Yalnızca insanın hakları vardır. Devletin hakları yoktur. Devletlerin çıkarları olur. Aynı şekilde bir devlet içinde olan, dinsel, etnik ya da başka bir temele dayanan daha küçük birlikler, gruplar için de hak söz konusu değildir. Hak kişiseldir. İnsanın hakkı yalnızca insan olmasından kaynaklanıyorsa, bu hak için dinsel ya da etnik bir gruba aidiyet gibi başka bir kaynak aranamaz. Yalnızca kişinin hakları olmasına karşın, büyük ya da küçük grupların çıkarları vardır. Devletlerin gerek birbirleri karşısında, gerek bir devlet ile onun uyrukları arasında bir hak çatışması söz konusu değildir. Bireyle devletin karşı karşıya gelmesi, bir hak paylaşımı çatışmasını değil, fakat bir hak-çıkar çatışmasını gösterir. Bu yüzdendir ki, "devletin yüksek çıkarları"ndan söz edilir, "yüksek hakları"ndan (?) değil. Yalnızca bireyler arasındaki ilişkilerde bir hak paylaşımı çatışmasından söz edilebilir. Aslında hak çatışması diye bir şey de olamaz. Ancak hakkın paylaşımından doğan bir çatışmadan, yani bir çıkar çatışmasından söz edilebilir. O zaman burada devlet, düzenleyici, hak üleştirici bir rol üstlenir. İnsan devletten daha değerli olmasına karşın, devletin hak üleştirmede insan üzerinde yaptırımda bulunabilmesi, insanlar arasındaki çıkar çatışmaları sonucu bazılarının mağdur olmasından, dolayısıyla yine insanın değerli oluşundan kaynaklanır, devletin daha üstün ve değerli oluşundan değil. Devletin hakkı olmadığı gibi, o, sahip olmadığı bir şeyi bireye veremez; yani hak, devletin bireye verdiği ve gerektiğinde geri alabileceği bir şey değildir. Kuşkusuz devlet, insanın en temel hakkı olan yaşama hakkını ondan alamaz. Yaşamı veren doğa, alan da doğadır. Doğa-insan arasında bir hak ilişkisinden söz etmek ise, doğayı kişileştirmek, onu metafizik bir özne yapmak anlamına gelir. Böyle bir metafizik özneden söz etmekten, bu konudaki sözlerin doğruluğunu denetleme olanağına sahip olamayacağımız için kendimizi uzak tutmak isteriz. Hak, bireyler arası ilişkide ortaya çıkmasına karşın, bireylerin birbirine sunduğu ve geri alabileceği bir şey de değildir. İnsanın hakkı olma-

sı, yalnızca insan olmasından ötürüdür. Böylece hak, insanın insanlığından başka hiçbir temele dayanmamakla en sağlam temeli bulmuş olur. İnsanın daima gaye olduğu görüşünde temelini bulan bu hak kavramı, insanın kendisinin değerli olduğu ve bu değerin ona kendisinden başka hiçbir şey tarafından verilemeyeceği anlayışına dayanır.

O halde soralım: Hiç kimsenin insana vermediği, veremeyeceği bir şeyi, bir değeri neden o kendisine veriyor? Neden insan değerlidir? Böyle bir sorunun yanıtı, bize göre ancak yukarıdaki temellendirmelerimizde de uyguladığımız "saçmaya indirgeme" (reduktio ad absurdum) yöntemiyle verilebilir. Çünkü burada bir nesneye ait olduğu savlanan nesnel bir özelliğin onda bulunup bulunmadığı söz konusu edilmiyor, fakat onun sahip olması gereken bir özelliği sorgulanıyor. Başka bir deyişle sorun varlıkbilimsel (ontolojik) değil, fakat ödevbilgisel (deontolojik)'dir. Genellikle söylendikte, "Bunun böyle olması gerekir." gibi bir sav karşısında "Niçin?" diye sorulduğunda, onun tersi olması durumunun saçma, uygunsuz, hatta bazen yararsız ve zararlı olduğunun gösterilmesi tarzında bir yol izlenir. O halde buna göre sorumuzu, yine bir sorudan hareketle yanıtlayalım: İnsan, kendisine değer vermeseydi ne olurdu? Böyle bir değer verme reddedilebilir. Dünyada hiçbir değer yok, insan yaşamının hiçbir değeri ve anlamı yok denebilir. Ve denmiştir de. Camus'nün *Yabancı* adlı romanı burada iyi bir örnektir. Romanın baş kişisi Meursault, kumsalda bir Arabı öldürür. Aralarında hiçbir sorun yoktur. Meursault'nun, örneğin eğilip yerden bir çalı parçası alıp kırması ile Arabı öldürmesi arasında, bir çalı ve bir insan arasında hiçbir ayrım yoktur. Çünkü hiçbir şeyin ,değeri ve anlamı yoktur. Her şey saçmadır. Saçma, yaşamı, ölümü, umudu, umutsuzluğu, sevgiyi, nefreti, kısaca insanca olan her şeyi anlamsızlıkta bir yapar. Demek ki insana anlam ve değer verme, insanın insan olmasını sağlayan, birlikte yaşamasını olanaklı kılan, onun temel bir edimidir. Aksi halde insan, Hobbes'un *herkesin herkese karşı savaşı* (bellum omnium contra omnes) diye adlandırdığı bir durum içinde olurdu, hayvandan bir farkı olmazdı, hatta hayvandan daha da zorda olurdu ve varlığını sürdüremezdi. Çünkü böyle bir durumda hayvanın yaşamasını olanaklı kılan içgüdü, insanda eksiktir. Demek ki insanın kendisine değer vermesi, onun bir varoluş koşuludur, olmazsa olmaz temel bir niteliğidir. İnsanın hakları olması, temelini onun böyle bir değerin taşıyıcısı olmasında bulmakla hak kavramı da temellenmiş olur. Çünkü ancak değeri kendisinden menkul olan insanın hakları olabilir.

Haktan söz edildiği yerde özgürlük de dile getirilir. Çoğu zaman bu iki kavram birbiriyle karıştırılır, biri diğerinin yerine kullanılır. Biz bu yazının sınırları içinde özgürlüğü başlı başına ele alacak durumda değiliz; ancak onun hakla ilişkisi üzerine birkaç şey söyleyebiliriz. Özgürlük, bir şeyi seçip seçmeme, bunu veya şunu seçmedir. Örneğin ben seyahat etme ve etmemeye, şuraya veya buraya gitmeye özgürüm. Ama seyahat bir hak değildir, seyahat etme özgürlüğü bir haktır. Demek ki bir özgürlük haktır, ama hak bir özgürlük değildir. Örneğin yaşama hakkı, eğitim hakkı bir özgürlük konusu değildir. Ben kendimi yok etme hakkına, eğitilmeme hakkına sahip değilim. Öte yandan özgürlüğe sahip olmak da benim için bir hak olduğundan, ben bu hakkımı, yani özgürlüğümü bir başkasına veremem, kendimi köle yapamam. Özgürlük için birden çok olanağın olması ve bunlardan birinin seçilebilmesi söz konusuyken, bu durum hak için söz konusu değildir. Kısacası, hakkı devretme veya ondan vazgeçme hakkı yoktur. Hakkın bu ayırıcı özelliği, onun birinin birine verdiği ve geri aldığı bir şey olmadığı düşüncesiyle de uyuşur.

Günümüz düşün dünyasında yeni olarak ortaya çıkan "insanlık suçu" kavramı da yine insanın daima gaye olduğu, taşıdığı değerin yalnızca kendisinden, insan oluşundan kaynaklandığı anlayışına dayanır. Gerçi insanlık suçu kavramı, henüz açıklığa kavuşturulmuş, üzerinde tam uzlaşım sağlanmış bir kavram değildir. Örneğin, insanlık suçunu işleyenleri cezalandıracak olanların böyle bir yetkiyi altı milyar insandan nasıl alacakları, kaç kişi öldürüldükten sonra bunun insanlık suçu sayılacağı gibi sorular, bu kavramla birlikte gündeme gelmektedir. Fakat bize göre bu sorular, tümüyle temelsizdir. Çünkü insanlık, dünyadaki insanların toplamı değildir. İnsanlık bir idedir. Bu nedenle insanlıktan temsil yetkisi alınmaz. Öte yandan bir kişinin bile öldürülmesi ya da ona zulmedilmesi bir insanlık suçu olabilir. Burada aranacak olan koşul, yaşamı, güvenliği bir kişiye veya bir erke bağlı olanların, bu kişi veya erk tarafından kasıtlı, niyetli, amaçlı olarak öldürülmesi veya ağır baskı altında tutulmasıdır. Buna göre insanlık suçunu işleyen, kendi uyruklarını öldüren veya onlara zulmeden bir siyasal erk, yani devlet de olabilir, kendi öz çocuğuna aynı davranışı gösteren ana baba da. İkinci durumda cezayı verecek olan devlet, birinci durumda ise "uluslararası toplum" ya da Birleşmiş Milletler'dir. Birleşmiş Milletler'in yapısı, acillik gerektiren bu durumlarda, onun çabuk davranmasına olanak vermediği için günümüzde "uluslararası toplum" diye yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bunun, bizi burada ilgilendirmeyen "tek kutuplu dünya" olgusuyla da ilgisi vardır. Belli bir erki elinde bulunduran, ister tek bir kişinin, ister bir grubun, erki altındakilere baskı ve zulüm yapmasının insanlık suçu sayılması, temelini, yine aynı şekilde insanın evrenselliği ve ne bir Tanrı ne de bir devlet için araç

olamayacağı, tersine daima gaye olacağı düşüncesinde bulur.

Bireyin grupla ya da içinde bulunduğu en geniş grup olan devletle ilişkisinde haklar açısından ortaya çıkan başka bir kavram, yükümlülük ya da ödev kavramıdır. Ancak ödev, sanılabileceği gibi, hakkın karşısında, onu belirleyen birkavram olarak görülmemelidir. Burada birçok kez belirttiğimiz gibi hakkın kendisinden başka hiçbir temele, belirlenime ihtiyacı yoktur. Aksi halde ne olur? Örneğin, hiçbir işte çalışmayan, hiçbir şey üretmeyen, dolayısıyla topluma karşı ödevini yerine getirmeyen birine, "Sen ödevini yerine getirmiyorsun, o halde yaşamaya hakkın yok!" denebilir mi? Böyle bir şey ancak hiçbir kişi hak ve özgürlüğünün olmadığı totaliter yönetimlerde olur. İnsandan yükümlülüğünü, ödevini yerine getirmesi istenir. Ama o bunu yapmazsa, bunun sözümona karşılığı olan haktan onu yoksun bırakmak doğru olmaz. Çünkü hak bir şeyin karşılığı değildir. Demek ki, hakla birlikte ortaya çıkan ödev kavramı, onun karşısına konulmamalı, tersine onunla aynı temelde, yani insanlık kavramında birleşmelidir. Daha açık bir deyişle, benim topluma karşı yükümlülüklerim olması, benim insanlığımdan kaynaklanır. Bana bir yetke hak verdi de buna karşılık benim ona karşı bir ödevim, yükümlülüklerim vardır denemez. Hiçbir yetke bana hak vermeye yetkili değildir. Ödevin insanın insanlığından kaynaklanması halinde, ancak o zaman insandan onun yerine getirilmesi haklı olarak beklenir. Benim topluma olan yükümlülüğümün insanlığa dayanması, beni dışarıdan saran hukuk normlarından başka, içten saran daha derin bir yasanın varlığını gerektirir. Bu da ahlak yasasıdır. Böylece haklı ile haksızı ayıran hukukun yanında, iyi ile kötüyü ayıran ahlak yer alır. Hakkın bireyler arası alanda ortaya çıkışı hukukla ilgisini, kişiye özgü oluşu ise ahlakla ilgisini gösterir.

Ben insan olduğumu, ne devlet ne de Tanrı için bile bir araç olmadığımı, tersine daima gaye olduğumu anlamam, kavramam, bilmem için, ancak ruhumun derinliklerinden kaynaklanan ve bundan başka hiçbir temele gerek duymayan bir ahlak yasasına sahip olmalıyım. İnsan olmam, insanlığımı kavramam, yani insanlık kavramı, dışsal değil, tersine içsel bir kavramdır. Gerçi ethik de tıpkı hukuk gibi insanlararası ilişkilerde ortaya çıkar. Yukarıdaki örneğimizle söylersek, tek başına bir adada yaşayan biri için hukuk gibi ahlak da söz konusu değildir. Ancak ahlakın insanlararası ilişkilerde ortaya çıkması, ahlak buyruğunun kaynağının burada aranması gerekeceği anlamına gelmez. O takdirde o. hukuk yasasından farksız olurdu ve bir ahlaka ihtiyaç olmazdı. Hukuk yasası kişiyi dışarıdan sardığı için, onun koyucusunun, düzenleyicisinin kişinin dışındaki bir kaynak olması ve bir yaptırımı olmasına karşın, ahlak buyruğu insanın içinden, iç varlığından kaynaklanır. Ve bunun için, yani ruhun iyi durumda olması ve olmamasından başka kişi üstünde hiçbir dış yaptırımyoktur. Ahlak buyruğunun biricik yaptırımı, Yunanca *euthumia* sözcüğünün demek olduğu "iç barışı" "gönül ferahlığı" "ruh dinginliği"dir. Buradaki savsöz şudur: Ahlak buyruğuna göre eyle, ruhun ferah olsun!

Ahlak buyruğu, insanın içinden gelen vicdanın sesidir. Ergin ve sağlıklı her insanda bulunan vicdan, iyiyi kötüden ayıran bir yetidir. Vicdan, belki Wittgenstein'ın dediği gibi "Tanrı'nın sesi" olarak nitelenebilir. Ancak bu "Tanrı sesi" bir ve aynı olay karşısındaki farklı insanlarda farklı sesler çıkarabiliyor. Böyle bir durumda birinin vicdanı rahat olurken, başka vicdanlar rahatsız olabiliyor. Bu nedenle vicdan, kararlarında tek başına bırakılmamalıdır. O, bilgi ve bilinçle, hatta bazı durumlarda estetik beğeni duygusuyla da desteklenmelidir. Bu nedenle tek başına vicdandan değil, fakat onun bilinç ve estetik beğeni duygusuyla oluşturduğu bir tinsel birlikten söz edilmelidir. Bilgi ve bilinçle beslenmeyen vicdan, beni yapmam gerekenin tersini yapmaya götürebilir. Bu noktada batı dillerine kısa bir gönderme yapmamıza izin verilsin. İngilizce ve Fransızcada vicdan ve bilinç sözcükleri, aynı kökten, Latince "birlikte bilme" demek olan "conscientia" sözcüğünden gelir. Bu sözcükte ayrıca "anlayış", "duygu" "özbilinç" gibi anlamlar da vardır. Birlikte bilen bendir, insanın tinsel birliğidir. Bizim de vicdan, bilinç ve estetik duyguyu insanın tinsel birliği olarak birleştirmemiz, temelini bu anlayışta bulur. Ahlak buyruğunun insanda böyle bir yerden kaynaklanması, onun daha ardına gidilebilecek hiçbir kaynağın bulunmaması, buyruğun sağlam bir temel elde etmesi anlamına gelir. Nasıl ki doğal nesneler hakkındaki önermelerin son referans yeri doa idiyse ve nasıl ki bu yer hukuk yasaları için birlikte yaşama idiyse, ahlak buyruğu veya yasası için de böyle bir yer insanın bu tinsel birliğidir.

Ahlak yasasının zorlayıcı bir yaptırımı olmamasından ötürü hukuk yasasına ihtiyaç duyulur. Ama ahlak buyruğunun hükmü altında olmayan ruhlarda da hukuk yasası eksik alır, işlevini hakkıyla yerine getiremez. Öte yandan ahlaki temele dayanmayan hukuk yasası, ahlak buyruğunun taşıyıcısı olan vicdan ve bilince seslenemez. Hukuk yasası, ancak ahlaki temele dayanırsa evrensel olma adını alabilir. Her ikisi birlikte içsel (öznel) ve dışsal (objektif) olarak geçerlik kazanır. Hukuk yasası melek olmadığımı, ahlak yasası şeytan olmadığımı bana anımsatır. Sözlerimi Kant'ın mezar taşına yazılan ünlü sözünü değiştirerek bitirmek istiyorum: Dışımda evrensel hukuk yasası, içimde ahlak yasası.

AYDINLANMA MERTEBELERİ (1)

Cihan DURA

Thales Mertebesi

Bırak efsaneleri... Gel, **kendin** ara gerçeği!.. Duyularınla algıladığını aklınla işle! **Gerçeğin yolu** şu üç sözcükte gizli: Sevgi, gözlem ve muhakeme...

Bir parçası olduğun Doğa'yı sev! Şu Evren'i hayranlıkla duyumla ve anlamaya çalış! Ne kadar verimlidir bu yöneliş, bu çaba... Ancak böyle anlamaya başlarsın gerçeğin ne olduğunu...

Sakın, Doğa olaylarının çeşitliliği ve karmaşıklığı ürkütmesin seni!..

İşte sana bir düşünme tekniği: Olayları tek ve yalın bir **temele** dayandırmayı dene! Çokluğu düşüncenle birliğe çevir!

Göster kendini, örneğin **varlık sorunu**nda...

Kavramaya çalış ki bir *töz* vardır, elle tutulur, gözle görülür. Hafif mi hafif, basit mi basit... Kimi "arke" der buna, kimi ana madde... Herşey ondan türer ve ona döner. O ki başka bir şeyden meydana gelmemiştir. O ki asla yok olmayacak varlıktır. Her şeyin ilk nedeni, kökeni odur. Kendisiyle hep aynı kalırken, sonsuz kılıklara bürünür.

Sonra şu soruyu sor: Bu türeyiş, bu *değişim* nasıl oluyor? Nedir tüm varolanları, töze bağlayan süreç? Bir devinme, bir başkalaşma mı? Yoksa seyrekleşme, yoğunlaşma mı? Bir yanıt bulana değin, algılarını düşüncenle yoğur!

Dikkat et şimdi, değişim sürecine! Ondaki düzene, *yasa* ve ölçüye... O düzen ki tüm evrene egemendir. Onu bilmek, insan olmanın gereğidir.

Bu söylediklerimi öğrenip uygulayabiliyorsan eğer; gerçeği sen kendin, duyuların ve aklınla aramaya başladıysan eğer; Doğa'nın dışında değil, içinde, ne mitolojide ne gelenekte; aştın demektir Thales mertebesini.

Sofistler Mertebesi

Hazır bilgiyle yetinme sakın! Eleştir öğrendiğin her bilgiyi. Tüm ölçüleri, gelenek ve töreleri birer birer aklın süzgecinden geçir. Yaşamın kurallarına aklın ışığını tut. Bütün yapma bağlardan kurtar kendini! Kısacası, her bilgi, kural ve değer yargısı karşısında **şüphecilik** yöntemini izle. Kendin bulduklarını bile sürekli sorgula.

Sonra, hep şu soruyu sor: *"İnsan bilgisinin olanakları ve sınırı nedir?"* Çünkü ne denli mükemmel yaratılmış olursak olalım, bir **eksik** tarafımız olabilir. Hiçbir zaman unutma: **Bilginin değeri** sorunu derler, buna.

Ve bu noktada anlarsın insanın önemini. Çünkü ancak **kendi ölçünle** bilirsin Evren'i. Öyleyse her ikisi üzerinde de gözlem yapacak, düşünceksin. Yalnız Kozmos'u değil, **kendini** de bileceksin: Duyu algılarımız birer sanı olabilir. Belki onlar gerçekler değil, görüntülerdir. Kesin olmayabilir bilgilerimiz, kavram ve yargılarımız.

Ancak bu olasılık, umutsuzluğa düşürmesin seni: Yeni gözlemlerle, muhakemelerle, yepyeni yöntem ve tekniklerle, o görüntüleri yırtabilirsin. Onların ötesine geçebilir, gittikçe yaklaşabilirsin gerçeğe.

Yalnız, iyi ayırt et, **iki tür gerçeği**. Birini öbürüne karıştırma, her birinin yeri başka: Dünya bilgisiyle mutlakın bilgisini. Senin **elinde** ve sana yararlı olan birincisidir. Gözlem ve muhakemeden uzaklaştırır, seni uydurduğun düşlere ve masallara daldırır, pratik bir sonuç da vermez, kendini kaptırırsan ikincisi.

Her şey sırasıyla: Gücünün yettiğinden başla! Düşün ki en yakın görüntüleri bile zor kavrarken, nasıl birden anlarsın uzakların uzağını, ötelerin ötesini, mutlak gerçeği?

Bu mertebede edineceğin bir karakter de şu: Yetinme sakın, bilmek ve öğrenmekle! Bilgin teorik bir merakın ürünü olarak kalmasın. Pratik bir **yarar**a yönelt onu, yaşamın emrine sok, bir işe yarasın! Gerçeğin bilgisini bir elinle bul, öbür elinle insanlara dağıt!

Ulusun ve insanlığın öğretmeni, **aydınlatıcı**sı ol!

Epicuros Mertebesi

Hangisi olursa olsun aradığın gerçek, **çıkış noktası** olarak duyu verilerini al!

Araştır, olayların nasıl ve hangi koşullarda meydana geldiğini. Bilginin kaynağı, doğrunun ölçüsüdür, algılarla onların tekrarından doğan genel fikirler.

Demek ki duyu verilerinden oluşur kavramlar. Duyumlarda olmayan, akılda da yoktur.

Doğa ve akıl **bir**dir.

Sokrat Mertebesi

Bilginin doğru yolunu tutmak için, duyumların karmaşası ve aldatıcılığından sıyrılmak için, **aklını** kullanmasını öğren! Akıl insanın temel özelliğidir. Sarsılmaz bir güven duy, düşüncenin gücüne.

Sistemli bir düşünme ve araştırma sayesinde ulaşırsın, sağlam ve herkes için geçerli olan bilgiye; bireylerin üstünde olan **tümel doğruya**. Bu nedenledir ki çalışmanın amacı tek tek algılar değil, bu normlar, yani **kavramlar** olsun.

Gerçek bilgi tek tek olaylarda değil, **genelde** ve **sürekli olan**dadır. Bir olguyu bilmek demek, onun özünü belirten kavramı bulmak demektir.

Öyleyse tüme var, teklerden hareketle. Ele aldığın her konuyu genelleştir. Unutma, **endüksiyon** yöntemi derler buna.

Eğer bir olguyu anlamak istiyorsan, görüntüleri yırtmak, ötelerin ötesine geçmek istiyorsan, işte sana altın değerinde bir teknik daha, **Analiz yöntemi** derler buna: O olguyu ögelerine ayır ve onları adlandır. Yine ayır, yine adlandır! Bıkmaksızın sürdür bu işlemi, gidebildiğin kadar git; sonu gelmiyor diye üzülme. Sen yeni gerçekler buldun ve görevini yaptın. Kalanı bırak, gelecek kuşaklara!

Aristo Mertebesi

Ancak **sistemli çalışma**yla yakalarsın büyüklüğü. Bilimsel bilgiye götüren araçları öğrenmek, araştırmalarını yöntemleştirmek zorundasın.

İşte sana bir konuyu sistemli olarak inceleme yolu: Önce o konuyla ilgili olguları, onun hakkında daha önce ileri sürülmüş görüşleri topla. Sonra, onlara dayanarak kendi görüşünü oluştur. Eski teorileri eleştirmeye çalış!

Bir sorunu etüd etmeye girişmeden önce, emin olmalısın bir koşulu yerine getirdiğinden. O koşul nedir bilir misin? O koşul bilimsel düşüncenin formlarıdır, yasalarıdır. O koşul **mantık** bilimini öğrenmektir. Düşünmenin işleyişini ve kalıplarını, tartışmayı ve doğru sonuç çıkarmayı bilmektir.

Tekili anlamak için, tümel olanı bilmelisin. Göstermelisin nasıl mantıksal bir zorunlulukla çıktığını tekil olguların, tümel olanlardan. Bunu başarabildiğin zaman biliyorsun artık **dedüksiyon** yöntemini de!

Bir basamak daha çıktın demektir, Aydınlanma yolunda!

TÜYAP KİTAP FUARI'NDA İNSANCIL ETKİNLİĞİ

PANEL
KÜRESELLEŞMENİN SANATA ETKİSİ

Yöneten: Cengiz Gündoğdu
Katılımcılar: Orhan İyiler - Sennur Sezer - Mehmet Esatoğlu
Sarper Özsan
Yer: Tüyap Kitap Fuarı - Tepebaşı - İstanbul
Tarih : 9 Kasım 2000 Perşembe
Saat: 14.30-16.30 B salonu

Not: İnsancıl Yayınları Kitap Fuarı'nda her zamanki yerinde okurlarını bekliyor.

TERBİYE ÜZERİNE KENDİMLE KONUŞMA

Afşar TİMUÇİN

Bugün seninle bu toplumda çokça gereksinimimiz olan iki şey üzerine, ahlak ve terbiye üzerine konuşalım istiyorum.

İkisini bir görüşmeye sığdıramayız, birini seç.

Terbiyeyi konuşalım öyleyse. Ahlak denilince davranış aklımıza geliyor. O zaman ahlak terbiyeyle karışıyor. Ahlakta davranış kadar niyet önemlidir. Bu da bir bilinç sorunu ortaya koyar. Başkasına zarar vermeyen, başkasını eşyaya indirgemeye yönelik olmayan, başkasını hiçe saymayan her davranış ahlaklı davranıştır. Terbiye başkasını rahatsız etmeyen davranışlarla ilgilidir. Biri benim varlığıma zarar vermeden beni rahatsız edici davranışlarda bulunuyorsa ona terbiyesiz deriz.

Bir örnek verebilir misin?

Hırsız, yalancı, rüşvetçi ahlaksızdır. Karşımda rahat rahat burnunu karıştıran adam terbiyesizdir. Geçenlerde Bakırköy'den Mecidiyeköy'e giden bir otobüse bindim. Adamın biri ters yönde yerleştirilmiş olan yani yolcuların çoğuna yüzü dönük duran bir koltuğa oturmuş. Adam hepimize karşı hiç durmadan burnunu karıştırdı. Terbiye bir yaşam inceliğidir.

Terbiyenin ahlakla kesiştiği noktalar yok mu?

Olmaz mı! Gene de terbiyeli ahlaksızların hiç de az sayıda olmadığını söyleyebiliriz.

Ya ahlaklı terbiyesizler?

Ahlaklı terbiyesizlere ben pek rastlamadım, ama yoktur diyemem. Belki kovboy filmlerinde gördüğümüz tipler azçok bu topluluğa sokulabilir.

Ahlaksızın terbiyeli olması biraz garip değil mi?

Değil. Genellikle ahlaksızlar kendilerini başkalarına benimsetebilmek için terbiyeli davranmaya özen gösterirler, davranışları biraz yapay da olsa. Kibar dolandırıcıların sayısı hödük dolandırıcıların sayısından çok olmalı.

Ahlaklılık bir bilinç işi. Terbiyelilik bir bilinç işi değil mi?

Terbiyeli davranış büyük bir bilinç etkinliği gerektirmez. Uyarlı davranışların alışkanlıklarını küçük yaşlarda edinmeye başlıyoruz. Terbiyelilik bir tür alışkanlıktır. Sonradan terbiyeliler ikide bir açık verirler. Toplumda iyi yerlere gelmiş olan ve hatta soylu ayakları atan pekçok kişinin düz terbiyesiz olduğunu ben gördüm. Kişi telefonda konuşurken *"Alo, neresi orası?"* ya da *"Kimsiniz?"* demeyi, telefonu açtığında önce adını söylemeyi küçük yaşta öğrenememişse büyüdüğünde buna kolay kolay uyarlanamaz. *"Alo"* yerine *"Buyurun"* demek hiç de zor değildir. Terbiye okulda, biraz daha köklü bir biçimde de ailede kazanalır. Anne ve baba kabasabaysa, öğretmen hödükse...

- Bugün bu toplumda çok sayıda ahlaksızın bulunması bize ters gelmiyor, toplumun oluşum koşullarını düşündükçe bunu hiç yadırgamıyoruz. Ama terbiyesizlik?

- Onu da yadırgamamak gerekir. Bu toplumda görenekler kaygan ya da sallantılıdır. Görenek denildiğinde kaba baskı kurallarını düşünüyoruz. Yerleşik göreneksel yapılar içinde insanlar bir takım davranış özelliklerini kendiliklerinden kazanıyorlar. Babası efendiyse, dayısı efendiyse, o da efendi oluyor. Toplumda terbiyesizliği olası hatta zorunlu kılan anlayışlar var. Arkadaşınıza haber gönderirsiniz, bu akşam size geleceğim uygunsa durumunuz diye. Buyursun yanıtını alırsınız. Oysa arkadaşınız arkanızdan söylenmeye başlamıştır: *"Hıyarağa, gelecek başka zaman bulamadın mı! Kalkmayı da bilmez hergele. Üç saat oturur. Nereden çıktı bu akşam bu herif?"* Akşam gittiğinizde arkadaşınız sizi yerden etekleyerek karşılar: *"Vay efendim vay, sen bu evin yolunu bilir miydin arkadaş. Gel bakalım, gel, otur şöyle!"* Sonra siz kalkıp giderken arkanızdan garip işaretler yapabilir, dil çıkarabilir. Haber gönderdiğinizde şöyle diyebilirdi: *"Bu akşam benim çok önemli bir işim var, bağışlasın, başka zaman bekliyorum."* Göreneksel yapı buna elvermez.

- Bu konuda örnek önemsiz görünüyor ama bence çok önemli. Başından geçmiş terbiyesizlik örneklerinden birkaç tane...

Pekiyi, öyle olsun. Marmara bölgesindeki kentlerden birinin belediye sorumlularından biri beni bir gün telaşla aradı. Ertesi günkü şenlikte konuşmaya çağırıyor. *"Aklınıza bu kadar geç gelmemin nedeni ne olabilir?"* diye sordum. Şöyle dedi.

"Efendim aslında biz sizi tanımıyoruz, kim olduğunuzu bilmiyoruz. Bu toplantıya çok değerli şairlerimizden biri katılacaktı, az önce gelemeyeceğini bildirdi. Biz de bir iki kişiye sorduk, biri sizin adınızı söyledi..."

Sen ne dedin?

Gidemeyeceğimi bildirdim.

Çok güzel. Bir örnek daha?

Örnekleri çoğaltmakta yarar var mı?

Bence var.

Bir Orta Anadolu kentinden sürekli arıyorlar. İlle gel. Sonunda pekiyi dedim. Eşim de o kenti çoktandır görmek istiyordu. Kalktık, tirene binip gittik. Bizi o kültür merkezinin sorumlusu olarak bir delikanlı karşıladı. Sonradan öğrendik, delikanlı oranın çaycısıymış. Bizi görür görmez delikanlı daha hoşgeldin demeden *"Dönüş için biletlerinizi otobüse alalım hemen, sonra bakarsın bulamayız, dönüş için uygun tiren yok"* dedi. *"Bu gece döneceğimizi ne biliyorsun?"* dedim. *"Yani kalacak mısınız?"* dedi. *"Kalacağız, sen bizi bir uygun otele götür"* dedim. Otel parasını ondan alacağımı sanarak kesesine uygun bir otel seçti. Konuşma saati yaklaşırken o kültür merkezi denilen yere gittik. Kimse yanımıza gelmiyor, kimse hoşgeldin demiyor. Hanımla suçlu gibi çöktük bir masaya. Nice sonra iki gözü görmez bir delikanlı yanımıza geldi, sonra birkaç kişi daha. O sırada çaycı delikanlı bana yol parası vermeye kalktı. Konuşma bittikten sonra kimse nereye gidiyorsunuz demedi. Hanımla kendimize nefis bir yayın balığı ziyafeti çektik. Ertesi sabah İstanbul'a döndük. Garip olan ne biliyor musun? O kültür merkezinden daha sonra gene telefon ettiler gelmez misin diye?

- Ben terbiye konusunu kaçırdım, bu olanlar daha ilginç gelmeye başladı. Bir öyküde böyle konularla karşılaşsan inanmazsın. Tamam, bir örnek daha.

Kuzey Ege kentlerinden birine gene belediye sorumlularınca çağırıldım. Beni kimse karşılamadı. Toplantı yerini sora sora buldum. Salonu sol bir örgütün insanları doldurmuşlar: önderleri de toplantıya katılıyor. Önderleri efendi ve aklı başında bir kişidir Beni saygıyla karşıladı. Ancak adamları nedense bana düşman gibi bakıyor. Panel gergin bir havada geçti. Bir iki kışkırtıcı da sokulmuş araya. Toplantının sorumlusu olduğunu bildiren genç bir hanım panel biter bitmez *"Çıkalım da otobüse geç kalmayın, gerçi daha vakit var ama aç gitmeyin, önce bir yemek yiyeceğiz"* dedi. Ben sandım ki birileri beni yemekte bekliyorlar. Hanım beni bir aşçı dükkanına soktu, *"İstediğinizi yiyebilirsiniz"* dedi. O görevli kadın değil de erkek olsaydı...

Bir yumruk yemişti burnunun üstüne. Daha?

Yetmez mi canım?

Yetmez. Bunlardan daha iyi terbiyesizlik örneklerini nereden bulacaksın, rica ederim. Bunların bilinmesinde yarar var.

- Bence örnek vermekte aşırıya kaçıyoruz.
- Hiç de değil. Bu örnekler çok önemli.
- Belki çok önemli ama..
- Önemli!

Pekiyi, son bir örnek daha verelim. Karadeniz kıyı kentlerinden birinden bir belediye sorumlusu beni telefonla arıyor ve vali beyin ricasını bildiriyor (Vali bey kendisi neden aramaz beni?) Kentte şenlik yapılıyor, birçok edebiyat adamı kente gelmiş olacak, benden 19 Mayıs konulu bir konuşma istiyorlar. Bir telefon daha geliyor, vali beyin bu konuya ne kadar önem verdiği anlatılıyor. Kalkıp otobüsle tıngır mıngır o kente gidiyoruz. Beni eli telsizli ağzı kalabalık bir adam karşılıyor, falanca kurumun yatakhanesinde kalacağımı bildiriyor. Bir minibüse bindiriyor beni. Telsizli beni yolcu ederken şöyle diyor: *"Oradan buraya ulaşım zordur, telefon edin, istediğiniz zaman sizi aldıralım."* Yol git git bitmiyor. Şoför babacan bir adam. *"Ağabey kusura bakma ama vallahi siz enayisiniz"* diyor ve anlatmaya başlıyor: *"Şenlik var diye adı sanı bilinmedik ruspiklere şarkıcı niyetine gecede avuç dolusu para veriyorlar, hem de onları buraya uçakla getiriyorlar. Siz boğaz tokluğuna ve otobüsle geliyorsunuz.*

- Aferin adama!

- Beni yatakhane diye bıraktıkları yer soğuk, ıslak, sefil bir yer. Bir iki kişiyi daha atmışlar oraya. O akşam anladım ki edebiyatçı kalabalığının büyük bir bölümü otellerde kalıyor. Ama çaktırmıyorlar. çaktırmayın diye tembihlemişler belli ki. Ertesi gün *"Ben de otelde kalacağım"* dedim. Önce direndiler. Sonra *"İki kişi bir odada kalmak koşuluyla olur"* dediler. Çantamı kaptığım gibi... Kolumdan yakaladılar. Pekiyi, öyle olsun, dediler. Her akşam uzun bir masa kuruluyor. Gelsin rakı gitsin rakı. Edebiyatçı takımı ölümüne içiyor. Ben bir kadehle oyalanıyorum. Sürekli yağmur yağıyor. Öğle yemekleri hafif geçiştiriliyor, *iştahınızı akşama saklayın* dercesine. Bir öğle yemeğinde bu iş benim kafama iyice ters geldi. Minibüsü süren görevlinin dediklerini anımsadım. *"Bana balık getirin"* dedim. Birileri soğuk duştan geçmiş gibi oldu. Bütün gözler üstümde: öğle yemekleri hafif geçiştirilecek.

- Sonra?

19 mayıs günü hava açtı. Ben kendimi yollara vurdum. Yürüdüm, yürüdüm... Konuşma saatine on dakika kala otele girdim. Telaş içindeydiler. *"Nerelerdesin hoca?"* Telsizli beni işlemeye çalışıyor. Belli beni çağırdıklarına bin pişman olmuşlar. *"Ho-*

cam, ben gittim salona baktım, salon bomboş. En iyisi sen bu konuşmayı yapma. Yazık, boş salona mı konuşacaksın!" "Ben bu konuşmayı yapmak için İstanbul'dan geldim" dedim. Adam kurnaz, tilki kurnazı. *"Öyleyse sen şöyle üç beş dakikalık bir konuşma yap, hemen in, öbür arkadaşlar da üçer beşer dakika konuşsunlar, bu iş bitsin gitsin."* Dinlemedim. *"Ben buraya 19 Mayıs konusunda bir konferans vermek üzere çağrıldım. Birazdan salona gideceğim ve boş koltuklara konuşacağım."* Telsizli beni aldı, çaresiz, salona götürdü. Salon tıklım tıklım. Ayakta kalanlar var...

- Pekiyi bunca terbiyesizliğin nedeni ne olabilir?

Bu toplumda insan malzemesi çok çürük. Beni karamsarlıkla suçluyorlar. Her şey bu kadar kötüyken iyimser olmak ahlaksızlıktır. Zayıf insanlar toplumunda yaşıyoruz. Herkes birilerine egemen olma hevesinde. Aşağılık duygusunun çeşitli görünümleri. Tüccar sizin karşınızda olanca terbiyesini kullanıyor. Neden? Onun mesleği egemen olmaya göre değil, egemen olmaya kalktı mı perişan olur. Hekim için durum başka. Siz adamın eline düşmüşsünüz. Size tüm aşağılık yanını üstünlük gösterisi altında kusuyor. Gencecik bir kız, belli ki yeni hekim, ateşler içinde hastanede yatan eşime sorular soruyor. Yaptığı iş soru sormaktan çok hakaret etmek. Kendinden en az otuz yaş büyük insanlara eşeğine davranır gibi davranıyor...

- Sen ne yaptın?

- Acıdım, üzüldüm. Onun adına yerin dibine girdim. Bazen sabırlı olamıyorum, o zaman basıyorum kalayı. Ama ona o an öylesine acıdım ki... Kimbilir hangi baskıların, hangi yenilgilerin, hangi aşağılanmaların acısını çıkarıyordu. Eline bir kağıt vermişler, git bunu doldur demişler. Gücünü gösteriyor, olmayan gücünü. Elbet her mesleğin içinde ince insanlar vardır. Geçenlerde pasaportumu yenilemek için Emniyet Müdürlüğü'ne gittim. Kimliğimi uzattım. Genç polis *"Buyrun hocam, kimliğe ne gerek var, geçin lütfen!"* dedi. Yeşil pasaport bölümüne çıktım. Nasıl efendi bir hanım. Pasaportu almaya gidişimde kişiler değişmişti. Bana pasaportu verecek polise *"Günaydın efendim"* dedim. *"Haydi oradan hıyarağa"* der gibi baktı yüzüme. *"Şuraya adresini yaz, imzanı at"* dedi, arkasını döndü.

Toplumun geneline baktığımızda bir tür kaymayla karşılaşıyoruz?

Haklısın. Kendine güvenmeyen insanların büyük bir çoğunlukta olduğu bir toplum bu. Yaptıkları evler gibi çürük insanlar çoğunlukta. Kolay yoldan bir şeyler elde ettin ettin, edemedin mi kıyamet kopuyor. Herkes deprem önceden bilinsin istiyor, bu arada birileri sözde depremi bildiren aygıtlar yapıyorlar. Bilim adamları depremin önceden ne kadar bilinebileceğini tartışıyorlar. *"Acı şeyler Halûk fakat gerçek"* diyordu Tevfik Fikret. Kimseye güvenilmiyor. Kimsenin sözüne güvenilmiyor. Basitlikler bayağılıklarla oynaşıyor. Bütün bir toplum cep telefonuyla oynarken insan olmanın özünü elden kaçırmış görünüyor. Ciddi olması gereken insanlar en basit sorunlarla uğraşıyorlar.

Terbiyeli davrandığı zaman küçülmüş duyuyor adam kendini...

Yazık ki öyle. Toplumda kurumlar iğreti. Her yerde kişiden kişiye ilişkiler geçerli. Her yerde *"abi"*ler var. Bir *"abi"* bulamadınızsa yandınız.

- Kurumlaşmanın gerçekleşemediği yerde çetecilik başlıyor.

- Elbette. Birilerine dayanmak bir zorunluluk. Sizi koruyacak birileri olmalı. Ayrıca sizin de koruduğunuz birileri olmalı.

- Yani terbiye sorunu büyük ölçüde toplumdaki açmazlardan kaynaklanıyor?

- Elbette. Paranın tek geçerli değer olduğu yerde terbiye kalır mı? Böyle bir ortamda terbiyesizlik bir meziyet sayılıyor. Yaşam koşulları değişmeden bunlar değişmeyecek. Yeni insanı bekliyoruz, hep birlikte.

- Biz bugün yalnız terbiye konusunda konuşacaktık. Ancak ahlaksızla terbiyesizi birbirinden ayırmak da gerekiyor?

- Ahlaksız adam dünyayı kendi çıkarına kullanır, oysa terbiyesizin terbiyesizlik etmekle elde edeceği bir şey yoktur, tersine yitireceği bir şeyler vardır. Terbiyesizlik hiçbir şeyin kurtarıcısı değildir. Ahlaksız adam ahlaksızlığını bile bile gerçekleştirir, çok zaman onu terbiye örtüleri altında gizleyerek. Terbiyesiz olağan koşullarda kaba, olağandışı koşullarda saldırgan ya da en azından rahatsız edicidir. Terbiyesizin öfkesi yüzde yüz dışadönük, terbiyelinin öfkesi içedönüktür. Terbiyesiz adam öfkelendiği kişiyi cezalandırmak için ne kadar çirkinleşebilirse o kadar çirkinleşir, çirkinleştikçe, doğruyu gerçekleştirdiğini sanır. Terbiyesizlik çok zaman mertlik, açıksözlülük, dobradobralık, içtenliklilik, babacanlık adına gerçekleştirilir. Terbiyesizin ilk dayanağı laubaliliktir. Terbiyesizlik de ahlaksızlık da insan saygısından uzaktır. Terbiyesizler enseye tokat ilişkiyi pek severler, akılları sıra candan yürekten davranmaktadırlar. Ahlaksızlık bir seçim işidir, terbiyesizlik elde olmayan bir durumdur. Ahlaksızdan kendinizi koruyabilirsiniz, terbiyesizden korunmak zordur. Ahlak daha çok özle terbiye biçimle ilgilidir. Ahlak bireyselde sınırlanırken terbiye toplumsal açalımlıdır.

- Bir gün de vaktimiz olursa ahlakı konuşalım.

- Konuşalım.

150.YILINDA KOMÜNİST MANİFESTO [1]

Alan WOODS

Komünist Manifesto'nun yeniden yayımlanması, ilk bakışta bir açıklamayı gereksinir gözükebilir. Neredeyse, 150 yıl önce yayımlanmış bir kitabın yeniden yayımlanmasına neden gerek olsun ki? Oysa gerçekte *Manifesto*, en modern kitaplardan biridir. Bu önermedeki gerçeklik kolayca gösterilebilir. Aynı konularda bir buçuk yüzyıl önce kaleme alınmış herhangi bir burjuva kitabını inceleyecek olursak. bu türden bir yanıtın ancak tarihsel açıdan ilginç olabileceği, herhangi pratik bir uygulama olasılığı içermeyeceği derhal görülecektir. Oysa bu yapıt, şaşırtıcı ölçüde az sayıda sözcükle günümüzde dikkatimizi dünya ölçeğinde çeken en temel görüngülerin parlak bir açıklamasını yapan derin bir tahlil sunmaktadır.

Komünist Manifesto bir bakıma günümüzde, 1848'deki ilk yayınlanışından daha doğrudur. Bir örnek verelim. Marx ile Engels'in yazdıkları dönemde, büyük çok uluslu şirketlerin dünyası hâlâ çok uzak bir geleceği aitti. Buna karşın, "hür teşebbüsler" ve rekabetin nasıl kaçınılmaz bir tarzda sermaye yoğunlaşmasına ve üretici güçlerin tekelleşmesine yol açacağını açıklamışlardır. Bu, onun en parlak ve tartışmasız öngörülerinden biriyken, kapitalizm savunucularının Marx'ın bu sorun üzerinde sözüm ona yanıldığını öne süren sözlerini okumak, gerçekten de gülünçtür.

1980'ler boyunca "küçük, güzeldir" modaydı. Büyük, orta boy ya da küçüğün estetiğinin tartışmasının yeri burası değil, bu konuda herkesin beğenisi kendinedir. *Ancak Marx'ın öngördüğü sermaye yoğunlaşması süreci gerçekleşmiştir ve gerçekleşmektedir ve son on yılda görülmedik boyutlara ulaşmıştır.*

Sürecin açık bir biçimde izlenebileceği ABD'de 500 dev tekel 1994'de tüm gelirin yüzde 92'sinin nedeniydi. Dünya ölçeğinde en büyük 1000 şirket tüm dünya kârının üçte birine denk olan sekiz milyar dolar tutarında bir gelire sahipti. ABD'de, en zengin ailelerin yüzde 0.5'i bireylerin elindeki mali değerlerin sahibidir. ABD nüfusunun en zengin yüzde biri, ulusal gelirdeki paylarını 1978'de 17.6'dan, 1989'daki yüzde 36.3'e yükseltmişti.

Sermaye merkezileşmesi ve yoğunlaşması süreci şimdiye dek görülmedik oranlara erişmiştir. Devralmaların sayısı tüm işleri sanayileşmiş uluslarda bir salgın karakteri göstermektedir. Mitsubishi Bankası ve Tokyo Bankası birleşerek dünyanın en büyük bankasını oluşturdular. **Chase Manhattan** ile **Chemical Bank**'ın 297 milyar dolarlık ortak rezervle birleşmesi, ABD'deki en büyük bankalar grubunu meydana getirdi. **Walt DisneyCapital/Cities**'i satın aldığında, dünyanın en büyük eğlence şirketi çıktı ortaya. **Westinghouse CBS**'i, **Time Warner** ise **Turner Yayımcılık Sistemleri**'ni aldı. İlaç sektöründe **Glaxo Wellcome**'ı satın aldı. **Scott Kağıtçılık**'ın **Kimberley-Clak** tarafından satın alınması, dünyadaki en büyük kağıt mendil üreticisini yarattı. Devralma manisi Avrupa'ya sıçrayarak son birkaç haftada rekor sayılara ulaştı. İsviçre dahi, Holvis kağıtçılık grubuyla ilk rekabete dayalı devir işlemini yaşadı. Britanya'da en büyük oteller zinciri **Forte**'un 3.2 milyar sterline rakibi restoran ve eğlence imparatorluğu **Granada**'yı satın almasında olduğu gibi bir dizi rekabete dayalı devir işlemi yaşandı. Pek çok durumda, böylesi devir almalar her türlü kuşkulu uygulamayla bağlantılıdır - içeriden bilgi sızdırma, hisse fiyatlarında sahtecilik ve **Guiness** skandalının ortaya koyduğu diğer sahtecilik, hırsızlık ve dolandırıcılık türleri gibi.

Marx ve Engels'in sermaye yoğunlaşması süreci tahlillerinde haklı olduklarını her türlü makul kuşkunun ötesinde gösterecek başka pek çok rakam vermek, zor değildir. Bu sermaye yoğunlaşması üretimde büyüme anlamına gelmemekte, tam tersine işaret etmektedir. Her durumda, amaç yeni fabrika ve makinelere yatırım yapmak değil, üretimi arttırmadan kâr marjlarını yükseltmek amacıyla mevcut fabrika ve büroları kapatıp çok sayıda işçiyi işten çıkartmaktır.

İşsizlik Scourge'u

"Ve işte burjuvazinin toplumda artık egemen sınıflığa layık olmadığı ve kendi varlık koşullarını en üstün yasa olarak topluma kabul ettirme yeteneğine sahip olmadığı bundan anlaşılmaktadır. Burjuvazi hükmetmeye layık değildir; çünkü, kölesine, köleliği içinde bir yaşantı sağlayamamaktadır; çün-

kü kölesi tarafından kendisi besleneceğine onu kendisinin beslemesi gerektiği bir duruma düşmüştür ve buna engel olamamaktadır. Toplum, bu burjuvazinin egemenliği altında artık yaşayamaz, bir başka deyişle, burjuvazinin varlığı artık toplumla bağdaşmamaktadır." (Komünist Manifesto)

Geçmişteki işçi önderlerini yanılsamalarının tersine, kitlesel işsizlik geri döndü ve modern toplumun bağırsaklarını kemiren bir kanser gibi tüm dünyaya yayılıyor. Birleşmiş Milletler'e göre dünya işsizliği 120 milyon kişiyi bulmuştur. Ancak bu rakam da, tüm diğer resmi işsizlik istatistikleri gibi gerçek durumdan ciddi bir indirimi temsil etmektedir. Her türlü marjinal "iş"te çalışmak zorunda kalan devasa sayıdaki kadın ve erkeği dahil ettiğimizde dünya işsizliğine ilişkin gerçek rakam, bir milyarın altında olmayacaktır.

Resmi rakamlara göre yalnızca Batı Avrupa'da 18 milyon işsiz vardır -bu da faal nüfusun yüzde 10.6'sıdır. İspanya için bu oran, yüzde 20'dir. Ancak Avrupa'nın "güçlü adamı" Almanya'da dahi işsizlik, Hitler'den sonra ilk kez 4.5 milyonu bulmuştur. Japonya'da da 1930'lardan bu yana ilk kez işsizlik fırlamıştır. Bir istihdam cenneti olarak Japonya imgesi artık geçmişte kaldı. Resmi rakamlara göre Japon işsizliği yüzde 3'e varmıştır, ancak bu, yanlıştır. İşsizlik için diğer ileri kapitalist ülkelerde kullanılan ölçütleri kullanacak olsalar gerçek oran yüzde 8'in altında olmaz, hatta yüzde 10'u bulabilir.

Bu işsizlik işçilerin geçmişte tanış oldukları, resesyon dönemlerinde yükselip, ekonomi belini doğrulttuğunda yok olan türden döngüsel bir işsizlik değildir. Durum artık farklıdır. Bu satırların yazıldığı sıralarda, ABD'deki patlama altı yıldan fazla sürdü, ancak dünya işsizliğinde herhangi bir gerileme emaresi gözükmüyor. Gazetelerde her gün yukarıda betimlenen devralmalarla bağlantılı fabrika kapatmalara ve işten çıkartmalara (günümüz jargonunda "istihdam daraltması") ilişkin yeni haberler yer almakta. Bu döngüsel işsizlik, hatta Marx'ın "yedek işçi ordusu" dediği ve kapitalist bakış açısından geçmişte yararlı bir rol oynayan durum değildir. Bu, tümüyle yeni bir görüngü, "patlama" olan yerlerde dahi hissedilir şekilde azalmayan kalıcı, yapısal, organik işsizliktir.

Dahası bu işsizlik toplumun geçmişte hiç etkilenmeyen kesimlerini, öğretmenleri, doktorları, hemşireleri, memurları, banka çalışanlarını, bilimcileri, hatta iş yöneticilerini etkilemektedir. Güvensizlik ortamı toplumun hemen tümünü etkileyecek kertede genelleşmiştir. Marx ile Engels'in yukarıda alıntılanan sözcükleri gerçekleşmiştir. Burjuvazi her ülkede aynı savaş çığlığını atıyor: "Kamu harcamalarını kısıtlamalıyız!" Bu, Thatcher ile Major'un sloganıydı. Şimdi Tony Blair ve sağ kanat işçi liderleri de aynı yolu tuttular. Bu bir rastlantı değildir. İster sağda olsun, ister "sol"da, kapitalist dünyadaki her hükümet, gerçekte aynı siyasayı izlemektedir. Bu, tekil politikacıları kaprislerinin, cehalet ya da (bundan bolca bulunmasına karşın) kötü niyetin sonucu değil, kapitalist sistemin içinde bulunduğu çıkmazın grafik bir ifadesidir.

1948'den 1973'e, kapitalizmin yükselişte olduğu dönemde burjuvazi -kısmen ve geçici bir süre için- ilerlemeye devasa bir fren işlevi gören iki temel çelişkiyle baş etmeyi başarabilmişti: Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve ulus-devlet. Kapitalizmin devreye soktuğu, üretim araçlarının devasa gücü bu dar sınırları uzun zaman önce aşmıştır. Mevcut krizin gerçek açıklaması budur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, burjuvazi, bir yandan Keynesci açık finansmanı yöntemini uygulayarak, bir yandan da uluslararası işbölümünü görülmedik boyutlarda yoğunlaştırıp dünya ticaretini devasa ölçekte genişleterek bu durumun üstesinden gelmeye çabaladı. Ancak şimdilerde her iki süreç de sınırlarına ulaştı. Sol reformcuların hâlâ inanılmaz biçimde savunduğu Keynesci yöntemlerin uygulanması. Marksistlerin öngördükleri üzere, her yerde enflasyonda patlamaya ve kapatılmaz açıklara yol açtı. Marx daha *Kapital*'in sayfalarında kapitalizmin kredi kullanımıyla kendi sınırlarını aşabileceğini göstermekteydi. Ancak Bay Micawber'in pek iyi bildiği gibi, herşeyin bir sınırı vardır! Sonuç olarak şimdi, "akılcı bir finans"ı restore etme yolunda umutsuz bir çabayla kamu harcamalarını kısıtlayarak sürecin tümünü tersine çevirmek zorunda kaldılar. Bir başka deyişle, 1920'ler ve 1930'lardaki, hatta Marx'ın günlerindeki duruma dönüldü. Bu her yerde sınıf mücadelesinin patlak vermesi için nihaî reçeteydi. Ama yalnızca bundan ibaret değildi.

Devlet harcamalarını kısıtlayarak aynı anda talebi de azaltıyor ve tam da burjuva iktisatçıların dünya ölçeğinde ciddi bir aşırı-üretim ("aşırı kapasite") sorunu olduğunu itiraf ettikleri bir zamanda tüm pazarı daraltıyorlar. Bu şekilde, yakın dönemde kitlesel bir durgunluğa hazırlanıyorlar. Bu, geçmiş dönemde kapitalist sistemin kendi sınırlarının ötesine geçmesinin kaçınılmaz sonucudur. Marx'ın da gösterdiği gibi, kapitalistler krizlerini ancak "daha yaygın ve yıkıcı krizlerin yolunu döşeyerek ve krizleri önleyebilecek araçları azaltarak" çözümleyebilirler.

Sosyalizm ve Enternasyonalizm

Son birkaç yılda iktisatçılar patlamalar ve durgunluklar döngüsünü tümüyle lağvetmelerine olanak sağlayacak formül olduğu yanılgısıyla "küre-

selleşme"den çokça söz etmeye başladılar. Bu düşler Ekim 1997'deki borsa çöküntüsü ve Asya Kaplanları'nın krizleriyle birlikte darmadağın oldu. Bu satırları kaleme alırken, önemli Japon finans şirketi **Yamaichi Sigorta Şti.**'nin çöktüğü haberi geldi. Bunun dünyanın geri kalanı üzerinde önemli bir etkisi vardı; Japonya'daki mali çöküntü, ABD'yi de bataklığa çekebilir. Asya krizi, ihracatının yüzde 44'ünün satıldığı Japonya'yı ağırlıklı biçimde etkilemektedir. Borsa çöküntüsünün bir sonucu olarak, Japon bankacılık sisteminin zaafı su yüzüne çıkmıştır ve Japonya dünyanın en büyük borç verenidir. Japonya'nın en büyük beş bankasının şimdi teknik bakımdan müflis olduğu hesaplanmaktadır. Japonya'nın önde gelen mali gazetesi *Nihon Keizai Shimbun*'a göre, Japon bankalarının kuşkulu alacakları 1.5 trilyon yen dolayındadır. Mali çöküntü tehlikesi *The Economist*'e (22/11/97) "bir sistem riskinin mevcut olduğunu" söyleyen Japon Bankası'nın önemli bir yöneticisi tarafından dahi kabul edilmektedir. Böylesi bir kriz, Japon fonlarının ABD'den çekilmesine yol açarsa, sonuç felaketli olacaktır.

Tüm bunlar, "küreselleşme"nin öteki yüzünü ortaya koymaktadır. Kapitalist sistem dünya ekonomisini geliştirdiği ölçüde, belirli bir evrede yıkıcı bir durgunluğun da koşullarını hazırlar. Dünya ekonomisinin bir sektöründeki bir kriz (bu durumda Asya) hızla tüm diğerlerine yayılır. Patlama-çöküş sarmalını ortadan kaldırmak bir yana, küreselleşme ona daha saralı ve evrensel bir karakter kazandırır.

Manifesto'yu okuyan herkes, Marx ve Engels'in bu durumu 150 yıl önce öngördüğünü görebilir. Kapitalizmin bir dünya sistemi geliştirmesi gerektiğini anlatmaktadırlar. Günümüzde bu tahlil, olaylarca parlak bir biçimde doğrulanmıştır. Günümüzde kimse dünya pazarını yıkıcı egemenliğini inkar edemez. Gerçekte bu, yaşadığımız çağın en belirleyici olgusudur. Bu dünya ekonomisi, dünya siyaseti, dünya kültürü, dünya diplomasisi ve unutmayalım ki dünya savaşı çağıdır. 20. yüzyıl boyunca kapitalist krizin bir sonucu olarak bunlardan ikisini yaşadık. İkincisi 55 milyon insanın ölümüne ve insan uygarlığının neredeyse yıkımına yol açtı.

Sosyalizm ya enternasyonaldir ya da hiçbir şey değildir. Ancak sosyalist enternasyonalizm bir duygusallık ürünü değildir. Yalnızca "iyi bir fikir"den ibaret değildir. Marx ile Engels'in, burjuvazinin tarihsel olarak ilerici fetihlerinden biri olan ulus devletin yaratılışının kaçınılmaz olarak dünya ticaretine yol açacağı yolundaki tahlillerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizm koşullarında üretim araçlarının aşırı gelişmesi, ulus devletlerin dar sınırları içine hapsedilemez ve dolayısıyla en büyüğü dahil tüm kapitalist devletler, artan ölçülerde dünya pazarına dahil olmak durumundadır.

Üretimci güçlerin dev potansiyeliyle ulus devletin boğucu dar gömleği arasındakı çelişki 1914 ve 1939'da dramatik bir biçimde sergilendi. Bu kanlı alt üstlükler tarihsel bir bakış açısıyla kapitalist sistemin ilerici misyonunu tükettiğini gözler önüne sermekteydi. Ne ki, otomatik bir çöküş anlamında kapitalizmin nihaî krizi diye bir şey yoktur. Toplumun dönüşümünü gerçekleştirmek için eski sistemin krizde olması yeterli değildir. Kriz ne denli şiddetli olursa olsun, gelir, ayrıcalıklar ve prestij konusunda eski statükonun muhafazasına bağımlı güçlü çıkarlar mevcuttur ve bunlar toplumun değiştirilmesi yönündeki tüm girişimlere karşı şiddetle direnirler. Tam da bu nedenden dolayı Marx ile Engels *Manifesto*'yu soyut bir belge olarak değil, bir eylem çağrısı olarak; bir ders kitabı olarak değil, devrimci partiyi harekete geçirmeye yönelik bir program olarak kaleme aldılar.

Kapitalizmi yıkmak için işçi sınıfının kendisini, sınıf çıkarlarını savunan bir sınıf olarak örgütlemesi gereklidir. Onlarca yıl boyunca tüm ülkelerin, özellikle de ileri kapitalist ülkelerin işçileri güçlü örgütler -partiler ve sendikalar- yaratmışlardı. Ancak bu örgütler boşlukta var olmazlar. Kapitalizmin, özellikle üst katmanlarda yoğun biçimde duyumsanan baskılarına tabidirler.

Genelde milliyetçiliğin, özellikle de "tek ülkede sosyalizm" denen garip sapmanın iflası, Stanilizm'in çöküşünde, hatta ondan da önce Çin ve Rusya bürokrasilerinin dünya pazarlarına katılımında kendini gösterdi. Doğrudan emperyalist yönetime karşı savaşarak bağımsızlığını kazanan tüm Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri kendilerini bir kez daha dünya ticareti aracılığıyla kendilerini bir kez daha eski efendilerine zincirlenmiş buldular.

Her zeki insan üretici güçlerin özgürce gelişiminin tüm ülkelerin ekonomilerinin gezegenimizin kaynaklarının herkesin yararına uyumlu bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayacak uyumlu bir planla birleştirilmesi gerektiğini kavrayabilir. Bu öylesine aşikârdır ki, sosyalizmle bir ilişkisi olmamakla birlikte, insanlığın üçte ikisinin yaşadığı karabasan benzeri koşullara öfke duyan ve çevresel yıkımı kaygıyla izleyen bilim insanları ve uzmanlar tarafından kabul edilmektedir. Ne yazık ki, dünya ekonomisine hükmeden ve hesaplarını insanlığın refahı ya da gezegenin geleceği üzerine değil, yalnızca açgözlülük ve kârı her türlü kaygının üzerine kuran çok uluslu şirketlerin çıkarlarıyla çeliştiklerinden, iyi niyetli tavsiyeleri sağır kulaklara çarpmaktadır.

20. yüzyılın son onyılında, küreselleşme üzerine tüm laflara karşın, ulusal çelişkiler her zaman-

kinden daha yoğundu. On yıl önce ABD GSMH'sının yüzde 6 kadarını ihraç ederdi. Şimdi bu oran yüzde 13'e ulaşmıştır ve Washington 2000 yılında bu ihracatı yüzde 20'ye yükseltmeyi planlamaktadır. Bu, başta Japonya olmak üzere, dünyanın geri kalanına savaş ilanı anlamına gelmektedir; söz konusu olan savaş askerî değil, ticarîdir. Doğru, eskiden de ABD ile Japonya arasındaki çelişkiler her an bir savaşa yol açabilirdi. Ancak nükleer silahların varlığı artık başlıca kapitalist devletler arasında savaş olasılığının ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mevcut kriz, 1914 ya da 1949'da olduğu gibi çözülemez. Askeri çatışmaların olmadığı durumda, her bir kapitalist ülke içindeki çelişkiler daha da yoğunlaşacaktır. Yönetici sınıf, krizin tüm yükünü işçi sınıfının omuzlarına yüklemenin dışında bir seçenek görmemektedir.

Manifesto yazarları, şu satırlarında inanılmaz bir öngörüyle tüm ülkelerdeki işçilerin şimdi yaşadığını önceden görmüşlerdir:

"Makinenin geniş ölçüde kullanılması ve işbölümü yüzünden, proleterlerin çalışması tüm bireysel niteliğini ve dolayısıyla, çalışan için tüm çekiciliğini yitirmiştir. İşçi makinenin bir uzantısı olmuştur; ondan istenen ancak, en basit, en can sıkıcı, en kolayca edinilebilen bir beceridir. Bu yüzden de, bir işçinin üretiminin maliyeti, hemen hemen tümüyle, yaşamını ve neslini sürdürmesi için gereksindiği zorunlu geçim araçlarından ibarettir. Ama bir metanın, dolayısıyla çalışmanın fiyatı, üretim maliyetine eşittir. Onun için, işin çekiciliği azaldığı oranda ücret de azalır. Öte yandan, makine kullanılması ve iş bölümü arttıkça, aynı oranda, ya iş saatlerinin uzamasıyla ya belirli bir zamanda yapılan işin artmasıyla ya da makinenin daha hızlandırılmasıyla vb. işin de ağırlığı artar." (Komünist Manifesto)

Günümüzde ABD Marx'ın günlerinde Britanya'nın konumundadır -en gelişmiş kapitalist ülkedir. Kapitalizmin genel eğilimleri en açık biçimde burada ortaya çıkmaktadır. Son yirmi yıl içinde Amerikalı işçilerin gerçek ücretlerinde yüzde 20'ye varan oranda bir düşme gerçekleşmiş ve buna çalışma saatlerinde yüzde 10'luk bir artış eşlik etmiştir. Bu şekilde, mevcut patlama, işçi sınıfına rağmen gerçekleşebilmiştir. Günümüzde bir Amerikalı işçi yılda ortalama 168 saat fazla mesai yapmaktadır ki, bu da aşağı yukarı bir aylık fazla çalışma anlamına gelir. Bu durum, özellikle günde dokuz saat, haftada altı günlük çalışmanın norm olduğu otomobil sanayinde geçerlidir. Amerikalı sendikalara göre, çalışma haftası yalnızca bu sektörde 40 saatle sınırlı olsaydı, 59 000 yeni iş yaratılabilirdi.

Time dergisinde çıkan bir makaleye göre (24/10/94): *"İşçiler, ekonomik gelişmenin kendileri için yorgunluktan tükenme anlamına geldiğinden yakınmaktadır. Amerikan sanayinde şirketler, ABD'li işçilerden azami verim elde edebilmek için fazla mesai uyguluyorlar: Ortalama iş haftası günümüzde rekor düzeydeki 42 saate yaklaşıyor; bu ise haftada yaklaşık 4.6 saat fazla mesai anlamına gelmekte."* Aynı makalede, personel sayısında azaltma nedeniyle günde ortalama 4 saat fazla mesai yapan ve her üç hafta sonundan birinde çalışan **Fibre Optics** işçisi Joseph Kelterborm'un durumuna değinilmekte: *"Eve döndüğümde, yakınmakta, 'yapmaya zaman bulduğum tek şey, bir duş yapıp bir şeyler atıştırdıktan sonra biraz uyumak; bir süre sonra yeniden kalkıp iş başı yapma zamanı geliyor.'*

Fazla mesainin neden olduğu aşırı baskılar, gerçek ücretlerdeki düşüş, artan üretim hızı, vb. işçi sınıfı ailelerinin yaşam kalitesini ciddi bir biçimde etkiliyor. Başka ülkelerde olduğu gibi ABD'de de doğum oranları, 1960'lardaki aile başına 2.5 çocuktan, 1980'lerin sonunda 1.8'e düştü. Boşanma sayısı 1970'lerde ikiye katlandı; 1980'li yıllarda evliliklerin yüzde 60'ı boşanmayla sonuçlanmaktaydı. 1980'lere dek uzayan yaşam süresi dahi, günümüzde duraklamada.

Aynı durum, Thatcher hükümeti döneminde 1979'dan bu yana sanayide 2.5 milyon işin yok olmasına karşın üretim düzeyinin korunduğu Britanya'da da söz konusudur. Bu, yeni makineler sayesinde değil, Britanyalı işçilerin aşırı sömürüsü sayesinde gerçekleştirilmiştir. 1995'te genel sağlık müdürü Kenneth Calman, *"iş güvencesi yitimi, gerilimle bağlantılı hastalıkların salgın halini almasına yol açtı"* demektedir.

1994'te Britanya'da 175 milyon iş günü hastalık nedeniyle yitirildi -işçi başına yaklaşık sekiz iş günü. İlaç reçetelerinin sayısı bir yılda (1995) 11.7 milyona çıktı. *TGWU*'nun gazetesi. *"Gerilim, trafik sıkışıklığı ve kirlenme Britanya'da profesyonel sürücüleri öldürüyor,"* demektedir. Sendikanın yaptırdığı bir incelemeye göre, sürücülerin yüzde 30'u direksiyonda uyuyakalmış ve yaklaşık yüzde 45'i bunun sonucu kaza yapmıştı. Benzeri örnekler herhangi başka bir kapitalist ülkeden de verilebilir.

Marx'ın Yöntemi

Manifesto'da yapılan öngörülerin şaşırtıcı isabeti rastlantı değildir. Marksizm'in bilimsel yönteminden, tarihe uygulandığında tarihsel maddecilik olarak adlandırılan diyalektik maddecilikten kaynaklanmaktadır. Marksist tarih kuramının temeli, *Kutsal Aile* ve *Alman İdeolojisi* gibi erken yazılarında atılmıştı.

Sosyalizm ve komünizmin Marx ve Engels ile

başlamadığını aklımızdan çıkartmamalıyız. Onlardan önce de ortak mülkiyete dayalı, sınıfsız bir toplum fikrini savunan büyük düşünürler vardı: Robert Owen. Ourier, Saint Simon ve diğerleri. Thomas More komünist bir toplumu betimlediği ünlü kitabı *Ütopya*'yı daha 16. yüzyılda kaleme almıştı. Ondan da önce, ilk Hıristiyanlar, *Resullerin İşleri*'ni okuyan herkesin kolaylıkla görebileceği üzere, özel mülkiyeti katı bir biçimde dıştalayan cemaatler halinde örgütlenmişlerdi.

Marx ile Engels tüm bu eğilimleri *ütopyacı sosyalizm* olarak nitelerken, kendi savundukları *bilimsel sosyalizm*in çok farklı olduğunu vurguluyorlardı. Farklılık nerede yatmaktadır. Ütopyacılar için sosyalizm iyi bir fikirden, insanların vaazlarla ikna edilebileceği, ahlaksal bakımdan arzu edilir bir şeyden ibaretti. Bu açıdan bakıldığında, eğer haklı idiyseler, yeni bir toplum iki bin yıl önce de yaratılabilirdi -ve kuşkusuz bu, insan soyunu pek çok sorundan kurtarırdı!

Ancak Marx ve Engels sosyalizmin üretici güçlerin -sanayi, tarım, bilim ve teknoloji- gelişmişlik düzeyiyle bağlantılı *maddi bir temeli* olduğunu açıklamışlardır. Tarihsel maddecilik tarihsel gelişimin *son tahlilde* bunların gelişmesi üzerine temellendiğini açıklamaktadır. -Doğruluğu tüm insanlık tarihinde açıkça görülen- bu olumlama Marksizm'i çarpıtanlar tarafından en keskin saldırılara uğratılmıştır. Ancak saldırılan gerçekte Marx ve Engels'in fikirleri değil, onların kaba bir karikatürü, Marksizm'de "herşeyin ekonomiye indirgendiği" yolundaki anlamsız nosyondur. *Manifesto* yazarları bu anlamsızlığı, Engels'in Bloch'a mektubunda da görebileceğimiz gibi, pek çok kez yanıtlamışlardır:

"Tarihin maddeci kavranışına göre tarihte belirleyici unsur, son tahlilde gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bunun ötesini ne Marx ne de ben ileri sürmüş değiliz. Bu nedenle, eğer biri bunu iktisadi unsurun tek belirleyici unsur olduğu şeklinde çarpıtırsa, onu anlamsız, soyut ve garip bir tümceye dönüştürmüş olur. İktisadi durum temeldir, ancak üst yapının çeşitli unsurları -sınıf mücadelesinin ve sonuçlarının siyasal biçimleri, zafer kazanan sınıfın kurduğu yapılar vb. -yasa biçimleri- ve tüm bu mücadelelerin savaşanların beyinlerindeki yansımaları: Siyasal, yasal, felsefi kuramlar, dinsel fikirler ve bunların dogma halindeki gelişimleri -tüm bunlar da tarihsel mücadelelerin akışını etkilerler ve pek çok durumda, biçimlerinin belirlenmesinde ağır basarlar."

Din, siyasa, ahlak, felsefe vb.'nin de tarihsel süreçte bir rol oynadığı aşikârdır. Ancak son tahlilde verili bir toplumsal-iktisadi sistemin başarısı insanların temel gereksinimlerini karşılama yetisine bağlıdır. Erkekler ve kadınlar dinsel, siyasal ya da felsefi fikirleri geliştirmeden önce, yemeyi, giyinmeyi ve başlarının üzerinde bir çatı olmasını gereksinirler. En erken çağlardan bu yana, insanlar bu gereksinimlerini karşılamak için mücadele etmek zorunda kalmışlardır ve günümüzde dahi bu, insanlığın büyük çoğunluğu için geçerlidir.

Tarihin verili bir anında, tarihsel olarak toplumun sınıflar halinde bölünmesine denk düşen iş bölümü ortaya çıkar. Bu ileri doğru büyük bir atılımı temsil etmektedir; ilk kez çalışmak zorunluluğundan kurtulan bir sınıfın el koyduğu bir artı ürünün yaratılmasına olanak sağlamıştır; başkalarının emeğiyle geçinen yönetici sınıftır bu: Antikite'de bu "ötekiler" kölelerdi; Feodalizm çağında serfler ve nihayet Kapitalizm çağında işçi sınıfı oldu.

Sınıflı toplumla bağlantılı tüm dehşetlere, adaletsizliklere ve acılara karşın, bu olgu, Marksist açıdan, yani ahlakçı değil de bilimsel bir bakış açısıyla sınıflı toplum tarihsel olarak haklıydı ve toplumun ileri götürülmesinde ilerici bir rol oynamıştı. Yunanistan ve Roma'da bilim, sanat ve felsefenin en parlak başarıları, unutmayalım ki, Romalıların, *"instrumentum vocale"* -sesli alet- dedikleri kölelerin emeği üzerine temellenmekteydi (patronlar açısından modern işçinin gerçek durumu da pek farklı değildir). Sömürülen sınıfların emeğiyle üretilen artı, bir sömürücü azınlığı özgürleştirmeye yeterliydi; ancak kölelikleri üretim araçlarının gelişiminin olanaklı kıldığı uygarlığın yükselmesinin ön koşulu olan çoğunluğu özgürleştirmeye yeterli değildi.

Marx ve Engels insanlık tarihinin gelişimini açıklamaya yetili çok önemli bir toplumsal gelişim yasasını keşfetmişlerdi. Verili bir toplum biçiminin üretici güçleri geliştirdiği ölçüde hayatta kalabileceğini, hiçbir toplumun içerdiği gelişim potansiyelini tüketene dek yok olmayacağını söylüyorlardı. Bu anlamda, bir toplumsal-iktisadi sistem canlı bir organizmaya benzetilebilir. Pazar ekonomisinin genetik temeline ilişkin gülünç iddialarda bulunan kapitalizm savunucularının bizi inandırmaya çalıştığı gibi, statik ve her zaman sabit bir şey değildir. Diğer tüm toplumsal sistemler gibi kapitalizm de doğmuş, gelişmiş, olgunlaşmış, ardından sınırlarına erişmiştir ve şimdi ölümcül bir çöküşe geçmiştir.

Bu bilimsel bakış açısını bir kere benimsediğimizde, ilk kez tarihi salt rastlantıyla belirlenen anlamsız ve tutarsız bir olaylar zinciri, ya da (tarihte öznel etkenin verili koşullarda belirleyici rol oynayabilmesine karşın) "büyük insanlar"ın faaliyetlerinin bir sonucu olarak değil, doğanın tüm diğer alanları gibi anlaşılabilir, yasalarla yönetilen bir süreç olarak anlamak mümkün hale gelir.

Charles Darwin'in türlerin değişmez olmadığı

ve bir geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekleri bulunduğu, değişip evrimleştikleri yolundaki açıklaması gibi. Marx ile Engels de verili toplumsal sistemin sonsuza dek sabit bir şey olmadığını söylüyorlardı. Bu her çağın yanılsamasıdır. Her toplumsal sistem insanlar için olası tek bir varoluş tarzını temsil ettiğini, kurumları, dini, ahlakının söylenebilecek son söz olduğunu savlar. Yamyamlar, Mısırlı rahipler, Marie Antoinette ve Çar Nicolas buna şiddetle inanmıştı. Günümüzde burjuvazi ve apolojistlerinin, tümüyle temelden yoksun bir şekilde, -tam da batmaya başladığı bir dönemde- "hür teşebbüs" sisteminin, tek olası sistem olduğunu söylerken bize göstermeye çalıştıkları tam da budur.

Reform ve Devrim

"Evrim" fikri bugünlerde en azından eğitimli kesimlerde genel olarak kabul görmekte. Darwin'in, kendi gününde son derece devrimci olan fikirleri, neredeyse doğal hakikatler olarak kabul ediliyor. Ne ki evrim genelde kesinti ya da şiddetli altüstlüklerden yoksun yavaş ve tedrici bir süreç olarak kavranılmakta. Siyasette bu tip argümanlar sıkça reformizmin savunusunda kullanılmaktadır. Ne yazık ki, bu savunu, bir yanlış anlama üzerine temellenmiştir. Evrimin gerçek mekanizması bugün dahi, güçlü mühürlerle mühürlenmiş bir kitaptadır. Bizzat Darwin tarafından anlaşılamadığından, bu pek şaşırtıcı da değildir. Ancak son on yıllarda, vurgulu dengeler kuramını formüle eden Stephen J. Gould'un paleontoloji alanında gerçekleştirdiği buluşlarla birlikte, evrimin tedrici bir süreç olmadığı anlaşılmıştır. Herhangi büyük bir değişimin gözlenmediği uzun sürelerin ardından, verili bir anda evrim hattı bir patlamayla kırılmakta ve gerçek bir biyolojik devrim, bazı türlerin tükenmesine, diğerlerinin ise yükselişine yol açmaktadır.

Toplum ile doğa arasındaki analoji, kuşkusuz yaklaşıktır. Ancak tarihin en yüzeysel incelemesi dahi, tedricici yorumun temelden yoksun olduğunu göstermektedir. Tıpkı doğa gibi toplum da yavaş ve tedrici değişimin ardından, hattın değişim sürecinin son derece hızlandığı, patlayıcı gelişmelerle -savaşlar ve devrimler- kırıldığı anlar yaşar. Gerçekte tarihsel gelişimin ana motor gücü işlevini görenler, bu olaylardır. Ve devrimin kök nedeni belirli bir toplumsal-iktisadi sistemin sınırlarına erişmesi ve üretici güçlerini eskiden olduğu gibi geliştirememesidir.

"Şimdiye dek varolan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihidir," demektedir *Manifesto*, en ünlü cümlelerinden birinde. Ama sınıf mücadelesi nedir? Emekçi sınıfın ürettiği artının bölüşümü mücadelelerinden başkası değildir. Ve bu mücadele üretici güçlerin, yoksulluk ve ürün kıtlığının yalnızca ayrıcalıklı bir azınlık değil, herkesi çin ilga edilmesine olanak sağlayacak bir gelişkinlik düzeyine erişmesine dek hep kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle sosyalizm insanlar istediği sürece her an gerçekleştirilebilecek "iyi bir fikir" değildir. *Sosyalizm sanayi, tarım, bilim ve teknolojinin gelişkinlik düzeyi üzerine temellenen bir maddi temeldir.*

Daha 1845-1846 arasında kaleme alınan *Alman İdeolojisi*'nde Marx ile Engels " *üretici güçlerin (kendisi insanın yerel değil, dünya-tarihsel görgül varoluşunu gerektiren) bu gelişimi, mutlak olarak gerekli pratik bir öncüldür, çünkü o olmaksızın talep yalnızca genel kılınır ve zorunluluklar için mücadele ve diğer tüm eski kirli işler yeniden üretilecektir..."* demekteydi.

Marx ve Engels *"tüm eski kirli işler"* tümcesiyle, eşitsizlik, sömürü, baskı, yozlaşma, bürokrasi, devlet ve sınıflı topluma içkin diğer tüm kötülükleri kastetmektedir. Günümüzde, Rusya'da Stalinizm'in çöküşünden sonra, sosyalizm düşmanları Marksizm'in fikirlerinin hayata geçirilemeyeceğini göstermeye çabalıyorlar. Rusya'nın 1917 öncesinde ise günümüzdeki Hindistan'dan daha geri olduğu küçük ayrıntıyı ise atlıyorlar. Marx'ın yazılarını iyi bilen Lenin ve Bolşevikler Rusya'da sosyalizmin maddi koşullarının bulunmadığını bilmekteydiler. Ancak ne Lenin ne de Troçki hiçbir zaman, en azından Rusya gibi geri bir ülkede ulusal bir devrim ya da "tek ülkede sosyalizm" fikrini taşımıyorlardı.

Bolşevikler 1917'de iktidarı bir dünya devrimi perspektifiyle ele geçirdiler. Ekim Devrimi, devrimin, kapitalizmi kurtaran sosyal demokrat önderlerin korkaklığı olmasa, başarılı olabileceği Almanya başta olmak üzere, Avrupa'nın geri kalanı için güçlü bir itimdi. Dünya bu suçun bedelini, savaşlar arasındaki yirmi yılın iktisadi ve toplumsal altüstlükleri, Almanya'da Hitler'in zaferi, İspanya'da iç savaş ve nihayet yeni dünya savaşının dehşetleriyle, çok ağır ödedi.

Burada 1945'ten sonra tüm olanları irdelemek olanaklı değildir. Kapitalizmin en azından Batı Avrupa'nın ileri kapitalist ülkeleri, Japonya ve ABD'de bir süreliğine, önceden sözü edilen yollarla göreli bir istikrar sağlamayı başardığını söylemek yetecektir. Ancak bu dönemde dahi temel çelişkiler ortadan kalkmış değildir. İnsanlığın üçte ikisi için bunlar açlık, sefalet, savaşlar, devrimler ve karşı-devrimler çağıydı. Ne ki, en azından sanayileşmiş ülkelerde tam istihdam, refah devleti ve yaşam standartlarında genel bir yükselme söz konusuydu.

Tüm bunlar (hem sağdaki hem de soldaki) sendika liderlerinin kapitalizmin sorunlarını çözdüğü, kitlesel işsizliğin geride kaldığı, sınıf mücadelesinin sona erdiği ve (tabii ki) Marksizm'in aşıldığı yolun-

daki fikirlerine inanılırlık kazandırdı. Bu fikirler günümüzde ne denli ironik gözüküyor! OECD ülkelerindeki 30 milyonu aşkın işsiz ve işçilerin yaşam standardına her yerdeki şiddetli saldırılarla, sınıflar arasındaki çelişki her zamankinden fazla yoğunlaşmaktadır. Avrupa'da Fransa, Almanya, İspanya, İtalya, Belçika'da grevler birbirini izlemektedir.

ABD'de **UPS** işçilerinin görkemli grevi zaferle sonuçlandı ve Amerikalı işçilerin daha yüksek kârlar uğruna düşük ücretleri ve kötü koşulları daha fazla kabule hazır olmadığı yolunda bir uyarı oluşturdu. Britanya'da da 18 yıllık Tory yönetiminin ardından İşçi Partisi hükümetinin kurulması toplumun ruh halinde köklü bir değişikliğin göstergesiydi.

"Toplumsal varlık bilinci belirler." Bu da tarihsel maddeciliğin temelini oluşturan bir başka derin fikirdir. Er ya da geç toplumsal koşullar insanların bilincinde bir değişimi gündeme getirecektir. Ne ki, toplumda gerçekleşen süreçlerle bunların erkeklerin ve kadınların bilincine yansıyış tarzı arasındaki ilişki otomatik değildir. Bu böyle olsaydı, uzun zamandır sosyalizmi yaşıyor olurduk! İdealistlerin inançlarının tersine, insan düşüncesi genelde ilerici değil, derinlemesine tutucudur. "Normal" dönemlerde insanlar alıştıklarına tutunurlar. Tanış oldukları fikirlere, ahlaka, kurumlara, partilere ve liderlere inanmayı yeğlerler.

Engels bir keresinde tarihte 20 yılın bir gün gibi geçtiği dönemlerin yanı sıra, 20 yıllık tarihin 24 saate sıkıştığı dönemlerinde olduğunu söylemişti. Uzun bir süre boyunca hiçbir şey değişmiyormuş gibi görünür. Ne ki, görünüşteki devinimsizliğin altında, devasa bir hoşnutsuzluk, kızgınlık, düş kırıklığı ve öfke birikir. Verili bir anda, bu bir toplumsal patlamayı kışkırtacaktır. Kriz anlarında insanlar kendileri için düşünmeye, özgür erkekler ve kadınlar gibi davranmaya, edilgin kurbanlar gibi değil, talepçiler gibi hareket etmeye başlarlar. Örgütlü ifade araçları yaratmaya çabalar, toplumu değiştirme çabasıyla, sendikalarında ve kitle partilerinde etkinleşirler.

Manifesto'da yeterince anlaşılmayan önemli bir bölümde şunlar denilmektedir:

"Komünistler bir tüm olarak proleterlerle nasıl bir ilişki içindedirler?

Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerine karşı duran ayrı bir oluşturmazlar.

Bir tüm olarak proletaryanın çıkarlarının dışında ve ayrı çıkarları yoktur.

Onlar, proletarya hareketini biçimlendirecek ve bir kalıba sokacak kendilerine özgü sekter ilkeler ileri sürmezler.

Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerinden ancak şöyle ayrılırlar: 1. Ayrı ayrı üleklerin proleterlerinin ulus ölçüsündeki savaşımlarında, her türlü ulusallıktan bağımsız olarak, tüm proletaryanın ortak çıkarlarını gösterir ve öne çıkartırlar. 2. İşçi sınıfını burjuvaziye karşı savaşımının geçmek zorunda olduğu çeşitli gelişme aşamalarında, her zaman ve her yerde, bir tüm olarak hareketin çıkarlarını savunurlar.

Onun için komünistler, hem uygulamada her ülkenin işçi sınıfı partilerinin en ileri ve kararlı bölümüdür -bütün ötekileri ileriye iten bölümdür; hem de, büyük proletarya yığını üstünde, proletarya hareketinin yürüyüş çizgisini, koşullarını ve en sonunda ulaşacağı genel sonuçları, teorik olarak anlamada üstünüğe sahiptirler." (Komünist Manifesto)

Bu satırlar son derece önemlidir, çünkü her zaman olmasını istediklerinden değil, işçi sınıfının gerçek hareketinden yola çıkan Marx ve Engels'in *yöntemini* göstermektedirler. Bu yöntem, gerçek işçi hareketiyle bağlar kurmaya yetili olmayıp sendika hareketinin saçaklarında sürünen o "devrimci" tarikatların kısır sekterliğinin binlerce ışık yılı uzağındadır.

Marksistler için parti öncelikle program, fikirler, yöntemler ve gelenekler anlamına gelir, ancak ondan sonradır ki bu fikirleri işçi sınıfına taşıyacak bir örgüttür. İşçi sınıfı, tarihi boyunca çıkarlarını savunmak ve toplumu değiştirmek için örgütler kurmuştur. Verili bir anda sınıfın temel örgütleri olan sendikalardan başlamak üzere, işçiler kendinde ve kendinden kısmi iktisadi talepler için mücadelenin yetersiz olduğunu kavramışlardır. Günümüz koşullarında bu vargı tümüyle kaçınılmazdır. Kapitalizm koşullarında gündelik ilerleme mücadelesi olmaksızın sosyalist devrim, olanaksızdır. İşçi sınıfı grev ve gösterilerle kendi gücünü öğrenir ve bilincine varır. Ancak bunlar, kendi başlarına yetersizdir. En sağlam ve başarılı grev dahi, işçi sınıfının karşısındaki temel sorunları çözümleyemez. Dahası, her başarılı greve karşılık, çok sayıda yenilgi vardır. Mücadele zaferle sonuçlansa dahi, ücret artışları zamanla enflasyon önünde erimektedir. Kapitalistler sol elle verdiklerini sağ elleriyle geri almaktadırlar. Kapitalist kriz dönemlerinde, Blair hükümetinde de tanık olduğumuz üzere, reformlar yerine karşı-reforma bırakır. Bunun kendine özgü bir mantığı vardır. Kapitalist sistem kabul edilecekse, yasaları da kabul edilmelidir. "A" diyen, "B"yi, "C"yi, "D"yi de söylemelidir. İşsizlik, özelleştirmeler, sosyal harcamalardaki kesintiler, tümü kapitalizmin genel krizinden kaynaklanmaktadır. Bu, önemli olmakla birlikte, yalnızca sınai eylemle çözümlenemeyecek siyasal bir sorundur. Sendikal faaliyetin sınırlarının ötesine, siyasal mücadele alanına geçmek gerekir.

Sendikalar ve kitlesel işçi partileri işçi sınıf tarafından kuşaklar boyu mücadele ve özveriyle kurul-

du. Tüm tarih işçilerin pratikte tekrar tekrar sınamadan geleneksel kitle örgütlerini terk etmeyeceklerini göstermektedir. Hemen bir yıl kadar önce, sendikalar işçi sınıfını Parlamento'da temsil etmek üzere İşçi Partisi'ni kurdular. İşçi Partisi sendikaların siyasal ifadesi olarak kurulmuştu. Ancak kitle örgütleri boşlukta var olmazlar. Elinde güçlü ikna araçları - basın, televizyon, Kilise ve İşçi temsilcileri üzerinde baskı kuracak, etkileyecek, yozlaştıracak daha bin bir yol- bulunan yönetici sınıfın sürekli baskısı altındadırlar. Yakın zaman önce patlak veren, bir iş adamının İşçi Partisi'ne milyonlarca sterlin bağışlaması skandalı, çok büyük bir aysbergin yalnızca tepesidir. İş adamları bu tip bağışları boşuna yapmazlar! Mevcut çürümeyi hesaba katmasak dahi, iş dünyasının İşçi Partisi liderleri üzerindeki baskısı muazzamdır. Kapitalist sistemi yürekten benimsediklerinden, sağ kanat önderlerinin kendilerini bu tip baskılara uyarlamalarında bir sorun olmamaktadır. Tam da dağılmaya başladığı sırada "Pazar"a övgüler düzmeye başlamaları gerçekten de ironiktir. İşçi Partisi'nin sağ kanat önderleri kendilerini körlemesine artık mevcut olmayan bir kapitalizme dayandırmaya çabalamaktadır. Onlar geleceği değil, geçmişi temsil ediyor. Kendilerini büyük gerçekçiler olarak görseler de, gerçekte en kötüsünden ütopyacılardır. İşçi Partisi üzerindeki denetimleri önümüzdeki dönemde olaylar tarafından kırılacaktır.

Ancak sol reformistlerin konumu da bundan iyi değildir. Sağın izlediği karşı-reform siyasasına haklı olarak karşı olmalarına karşın, pratikte gerçek bir alternatif sunmamaktalar. Kapitalist sistemi kabul ederken, onun daha şefkatli, kibar bir tarzda işlemesini istiyorlar. Bu, bir kaplanın et değil de ot yemesini istemek gibidir! Dünyadaki tüm hükümetler aynı kesinti siyasasını izliyorlarsa, bu onların seçimi değil, kapitalizmin derin bir krizde olduğunun ifadesidir Keynes'ci açık finansmanı siyasalarına dönüş, enflasyonda patlamaya yol açar. Ve işçi sınıfı için enflasyon ile deflasyon arasındaki seçim, kırk katır ile kırk satır arasında seçim yapmak anlamına gelmektedir. Ne birini ne de diğerini istiyoruz; bizim istediğimiz, tek gerçek çözüm olan, toplumun sosyalist dönüşümüdür.

Tek Yol

Marx ve Engels *Manifesto*'yu kaleme aldıklarında biri 29, diğeri 27 yaşlarında iki genç adamdılar. Kara bir gericilik döneminde yazıyorlardı. İşçi sınıfı görünüşte devinimizdi. *Manifesto* yazarların siyasal sığınmacı olarak kaçmak zorunda kaldıkları Brüksel'de kaleme alınmıştı. Ancak *Komünist Manifesto*'nun gün yüzü gördüğü Şubat 1848'de Paris sokaklarında devrim patlak vermişti ve izleyen aylarda bir yangın gibi tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştı.

Eğer tarihten öğrenebileceğimiz bir şey varsa o da şudur: Hiç kimse ya da hiçbir şey işçi sınıfının toplumu değiştirme yönündeki bilinç dışı iradesini yok edemez. Evet, 1848 devrimi, Paris Komünü ve şimdi de Rusya'da Ekim Devrimi'nin son kalan kazanımlarının nihai tasfiyesi gibi çok sayıda trajik yenilgi yaşanmıştır. Ancak, bu durumların her birinde, işçiler her geri adımın etkisinden sıyrılmayı başarmışlar ve mücadele yoluna geri dönebilmişlerdir, çünkü başka seçenekleri yoktur. Geriye bakıldığında, yenilgilerin en ağırı dahi işçi sınıfının nihai kurtuluşu için uzun erimli savaşımında evrelerden biri olarak gözükmektedir.

Ancak tarih bize bir başka şey daha öğretiyor Başarmak için savaşmaya istekli olmak yeterli değildir. Bilimsel bir program ve perspektifle donanmış, bilinçli bir mücadele gereklidir. Bu olmazsa zafere ulaşamayız. Kitleler mevcut düzene meydan okumak üzere harekete geçtiklerinde program, taktikler ve strateji geliştirmek mümkün değildir. Bunlar önceden hazırlanmalıdır. Kişileri kazanmak, her bir fabrika, maden, büro, okul ve üniversitedeki, her bir sendika ve İşçi Partisi örgütündeki, tezgahtarlar komitesi ve zanaat odasındaki Marksist kadroları eğitmek gereklidir. Sabırlı bir propaganda ve ajitasyon hazırlık çalışması yürütmek ve işçilerle gençliğin gündelik mücadelesini bütünsel toplumun sosyalist dönüşümü perspektifine bağlamak gerekmektedir. Yalnızca Britanya'daki değil, Avrupa'da ve tüm dünyada yaklaşan dramatik olayların zeminini, ancak bu şekilde hazırlayabiliriz.

Muarızlarının tüm çabalarına karşın, günümüzde Marksizm hem günümüz toplumunun doğru bir tahlili, hem de onu değiştirmeye yönelik bir mücadele programı olarak tüm geçerliliğini korumaktadır. Şu ya da bu ayrıntı değişmiş olabilir; ancak *Komünist Manifesto*'nun fikirleri, temelde,ilk gündeki geçerliliğini korumaktadır. 1848 devrimi tüm Avrupa'yı kasıp kavurmakla birlikte, dışarıda pek az yankılandı. 1917 Ekim Devrimi'nden doğan büyük devrim dalgası yalnızca Avrupa'yı değil, Çin, Hindistan, İran ve Türkiye'yi etkiledi. Ancak günümüzde, tüm yerkürenin dünya kapitalizmi tarafından içiçe örülmesi, çok daha dramatik bir gelişmenin zeminini hazırlıyor. Karşılıklı ilişkiler öylesine yoğunlaştı ki, işçi sınıfının herhangi önemli bir ülkedeki zaferinin kısa sürede kapitalist rejimlerin birbiri ardı sıra yıkılmasını getireceğini ve böylelikle de sosyalist bir Britanya, sosyalist bir Avrupa Birleşik Devletleri ve tüm dünyada sosyalist bir federasyonun zeminini hazırlayacağını güvenle öngörebiliriz.

1. Alan Woods, *Komünist Manifesto'ya Önsöz*, Londra, 26 Kasım 1997, Çeviren Sibel Özbudun

KEMAL ÖZER'in Yeni Kitapları

XX. YÜZYILDAN DUVAR KABARTMALARI

Kemal Özer'in yayınlanmış bütün şiirlerinin toplu basımı. İlk 8 kitap birinci cilt, 320 sayfa, Son 6 kitap ikinci cilt, 304 sayfa. Tek tek bakıldığında hem yaşanan günleri, hem ozanın bakışını yansıtan bu kitpalar, bir araya geldiklerinde XX. yüzyılın ikinci yarısına yapılan tanıklığı da üstleniyorlar. Tıpkı geçmiş zaman duvar kabartmalarının yaptığı gibi.

ŞİİRİ SORGULAYAN YAZILAR

Şiirle, şiir sorunlarıyla ilgili yazılar. Şiirimizin XX. yüzyıldaki gelişimine ve ozanlara ilişkin değerlendirmeler.

BENDEKİ GÖRÜNTÜLER

Can Yücel'den Memet Fuat'a on tanınmış yazar ve sanatçının kimi bir anımsama coşkusunda, kimi bir deneme tadında kimi ise bir arayış kıvamında portreleri.

45. SANAT YILINDA

45. Sanat Yılı dolayısıyla **Kemal Özer** için değerlendirme yazıları, konuşmalar. Ayrıntılı söyleşilerle birlikte.

GÜNEŞ ARKASINA BAKTI

Çocuklar için öyküler.

YORDAM KİTAPLARI: İstanbul Evleri No.27/1, Bahçelievler - İstanbul, Tel ve Fax: (0212) 502 16 90
Dağıtım: Artı Dağıtım (Kadıköy) - Alfa Dağıtım (Cağaloğlu)

YORDAM KİTAPLARI Tüyap Kitap Fuarı, A Katında.

DELİLER YELDEĞİRMENLERİNE SALDIRIYOR

Mehmet ESATOĞLU

Yeni bir tiyatro sezonu başladı. Tiyatrolar perdelerini birer ikişer açıyorlar. Devlet yardımları özel tiyatro patronlarının banka hesaplarına yerleşti. Sahnede ise yeniye dair henüz bir kımıltı yok.

Özel tiyatrolar malum ağlayışları içinde perdeyi geç açacaklarını açıkladılar. Ekonomik olarak çok çok zor durumda olduklarını beyan ettiler. Zaten doğru dürüst seyirci de yok. O zaman kendini sıkmanın da bir alemi yok. Ucuz yollu, dar kadrolu bir oyun bulunur. Biraz İstanbul, ardından yakın civara turneler. Bu sezon da böyle geçer gider. Bunlar niye tiyatro diye bir sanatı "işgal" ediyorlar belli değil.

Zaten sahneye çıkınca da ortaya koydukları bir "yeni"lik yok. Bayağı bir metin, ayaküstü hızla kotarılmış, ezberi oturmamış, temposu kötü abur cubur bir oyun. Sürekli çöken ama mucizevi "kurtarışlar"la ilerleyen bir sergileme. Herkeste neden böyle bir yapıtta yeraldığına ve o yapıtın içine ettiğine dair bir dolu öykü. Dinleyince hak vermemek de mümkün değil!..

Yeni kuşak özel tiyatro yöneticilerimizin birçoğu zor işler kotarmış bir gelenekten gelmiyor. İlk adım attıkları günden bu yana "vurdu-kaçtı" öyküleri dinlemişler. Bu öyküler içinde büyümüşler.

Anadolu insanı çok yakından ilgilenmese de sanata-sanatçıya belli bir saygı besler. Sanatçı olarak Anadolu'da ne yana gitseniz çok yozlaşmış bir alan değilse size yardım elini uzatır. Özel tiyatrolarımızın da bir kuşak öncesi yöneticileri bu iyi niyeti sömürmede "başarılı" şiler yapmışlar. Arkadan gelen kuşağa da bıraktıkları "miras" bu yönde olmuş. Neler mi yapmışlar? Bir yanda yaptıkları işi yere göğe sığdıramamışlar, öte yanda da buna ters düşen ne varsa ardarda sıralamışlar.

Yeni kuşak da nitelikli işler yapmak, nitelikli insan yetiştirmek yerine işin bu vurdu-kaçtı yanına göz dikti o da bu alanda yeni yöntemler geliştirdi.

Her yıl başlayan sezon, tiyatronun bu kaptı kaçtıcı tarafında bir heyecan uyandırmıyor. Onlar günlerini el çabukluğu manifet işlerle geçiriyorlar. Çok elden ayaktan düştükleri günlerde de ekrana çıkıp "vefa"sızlıktan yakınıyorlar. Kim bunlara sahne üstünde ya da ekranda yaptıkları bayağılıklardan ötürü ömür boyu ilgi göstereceğini söylemiş belli değil.

IMF direktifleriyle yeni yeni kemerler sıkılırken ağlama korosuna ödenekli tiyatroların yöneticileri de eklendi. Buralarda da yeni sezonda "yeni" bir şey yok. Kısılan bütçeler yüzünden kurumlar kımıldayamaz durumda. Peki ayrılan paralar nereye gidiyor? Kurumun ayakta durmasına. Ödenekli tiyatrolarımızın durumu ordudaki araçları andırıyor. Hani komutan gelirken tüm araçlar yanyana dizilirler. Birçoğu hiç bir işe yaramamaktadır ama denetime çıkarılırlar. Bizim ödenekli tiyatrolarımız da aynı durumdalar. Dışarıdan var görünüyorlar ancak içten bakınca yoklar. Gündemlerinde tiyatro, oyuncunun, sanatın gelişimi gibi sorunlar yok. Birbirinin ayağını kaydırma, engelleme, ihbarcılık, işi savsaklama kol geziyor. Tiyatro o denli gündemden çıkmış ki Kültür Bakanı'nın kurum dışı işler yapmalarını engelleyen genelgesi bir ayda yürürlükten kaldırıldı.

Ödenekli kurumların başında bugün geçmişin tutarlı yöneticileri yok. Son yirmi yılda uygulanan devlet politikaları kurumunun başında onun ilkelerini savunan, orada ciddi işler yapmaya soyunmuş yöneticileri birer birer saf dışı bıraktı. Yerlerine emre itaat edecek yalakalar atadı. Yalakalık süreç içinde bir politika haline geldi.

Kurumların başına gelenler kimileri için orası bir soygun alanı. Kolları sıvıyor ve başlıyor kurumu bir yandan soymaya öte yandan da soydurmaya. Bir başka tip yönetici içinse orası bir vitrin. Aslında başka işler yapıyor ama o işlerini yürütebilmesi için bir vitrine gereksinimi var. O da oturuyor koltuğa ve oradan işlerini yürütüyor.

Geçmişte işler böyle değildi. Örneğin; Muhsin Ertuğrul'un ülke tiyatrosu diye bir derdi vardı. İçinde bulunduğu kurum da tiyatro için vardı. Ondan ödün istendiği anda da şapkasını alıp gitmek gibi bir ilkesi vardı. Yaşamının son anına dek içinde bulunduğu kurumda atılımlar yapmak isteğiyle dopdolu çalıştı. Kurumunun ve sanatının onurunu korudu. Kentin her yanına tiyatro götürmek, Gültepe, Zeytinburnu, Bayrampaşa'da tiyatro salonları açmak, kahvelere gezici tiyatro ekipleri götürmek hatta stadyumlarda oyunlar sergilemek gibi uygulama-

ları ve düşleri vardı. Şu anda onun koltuğunda oturan kişi ondan ve düşlerinden ne kadar uzaklarda. Bütün işi sıradan TV dizilerinde oynamak, yarışma programı sunmak. Para diye titreyen insanların karşısında TV ekranlarında pozlar atmak. İşin tuhaf tarafı kimse ne ondan ne de kaç yıldır sudan repertuvarlarla 100 yıla yaklaşan bir kurumda yaptığı sıradan işlerden şikayetçi değil. Bayağı oyunlar, rejiler, sahnelerde oynamayan, birbirlerine oyun sırasında sululuk yapma yozluğunda oyuncular. Ve ne yazık ki buna karşı çıkan tek bir eleştirmen, kurum yok.

Sanat adına kurulmuş tabela örgütlenmeleri son yıllarda "sanatı kurtarmak" adına gösteriş için yaptıkları toplantıları da bir yana bıraktılar. Hani dostlar alışverişte görsün kabilinden yapılan tek bir toplantı bile yok. Peki ne oldu tiyatromuzun ve sanat alanımızın sorunları?.. Toplantı sonrası aldıkları kararları yazdıkları kitapçıkları görseniz ambarlara sığmıyor. Aldanıp bu toplantılarda çene yoranlara bir yandan acıyorum bir yandan da emeklerine sahip çıkmadıkları için kızıyorum. Acaba neden hesap sormuyorlar?

O toplantıları düzenleyenler yerden yere vurdukları koltuklara bir hamlede kuruldular. Eleştirdikleri bayağılıkları şimdi kendileri yapıyorlar. Kurum içi demokrasi diye nutuk atanlar ağzını açanın kellesini almak üzere tetikte bekliyorlar.

Eleştirmen diye birileri vardı bir zamanlar. Peki onlara ne oldu? Holding medyası onları da süpürdü ve attı. En sıradan eleştiriye bile tahammül kalmadı. Gazetelerde dergilerde tiyatro adına tanıtım yazılarına rastlamak mümkün ama eleştiriye asla. Arada sırada çıkan eleştiriler ise dost-ahbap işi. Adam gazetede kaleme aldığı tanıtım yazısında açıktan övemiyor, tutuyor eleştiri adı altında övgüler düzüyor baştan aşağı. Kimileri bunu çok özel durumlarda kimileri ise "abone" biçiminde yapıyor. Oyunu izlemeye gittiğinizde gözlerinize inanamıyorsunuz. Sahnede öyle bir bayağılık var ki sanatına karşı azıcık samimi olan biri bunun övülmesine karşı çıkabilir. Ama ne yaparsınız ki öven övüyor, övülen de ses-seda yok. Peki ya izleyici? O sabırla gidiyor ve bir kez daha kandırılıyor.

Bir de bu çirkefliğin ortasında sabırla ildiği tiyatroyu yapmaya çabalayanlar var. Düşünsenize TV dizilerinde milyarlar havaya savruluyor. Bir rol için kaç kişi birbirini eziyor. Nice yılların dostlukları unutuluyor. Yarışma programlarında sunuculuğu kapmak için ne kanlı boğuşmalar yaşanıyor. Siz ekranda birini görüyorsunuz ama o kaç kişileri ezerek oraya gelmiş ve orayı kaybetmemek adına ne savaşlar veriyor.

Bütün bu boğuşmanın ortasında inandığı ilkeler uğruna sanat üretenlerin döktüğü terler var. Muhsin Ertuğrul ve bugün adı anımsanan, anımsanmayan bir dolu tiyatro emekçisi oralarda yaşıyor. Ama işleri zor, çok zor. Yaptıklarından ötürü tek bir destek yok. Diyelim muhalif bir oyun üretiyor. Nereden destek alacak? Sermaye ve yönetim onu engellemek için her gün önüne yeni engeller koyuyor. Şimdi bu durumda bırakıp gitmesi gerekiyor. Hayır, o inatla direniyor. Bedelini büyük sıkıntılar çekerek ödüyor. Nereye kadar gidecek bilinmiyor.

Geçenlerde İsviçreli bir düşünür açıkladı: *"Bizim ülkemizde artık aydın kalmadı"* Son onyılda İsviçre'de sendikalar 100 bin üye kaybına uğradılar. Kim acaba bunun sorumluları? Hangi koltuklarda aymaz aymaz oturuyorlar? Peki bizimkiler ne yapıyorlar? Neyi bekliyorlar? Benzeri açıklamanın bizim ülkemizde yapılacağı günü mü?

Yeni bir tiyatro sezonu başladı. Ortalık çöl gibi. Heyecan dolu projeler tek tük. Kültürel sanatsal alandan kesif bir çürüme kokusu yükseliyor. Muhalif politik alanda durum malum. Sermayenin yeni kötülükleri bekleniyor muhalefet yapabilmek için. İstanbul'da, Ankara'da kimi delilerse yine kolları sıvamış yeldeğirmenlerine saldırıyorlar. Tiyatro sezonu tiyatro delilerine kutlu olsun!..

KİM GİZLİ

Bir insana zarar vermek için
ne yakınında olman
ne de tanıman
mümkün değilken...
Zararlısındır.
Bir söz çıkar ağzından
ya da bir söz söyletirsin
yıkılır bir İnsan
sen görmeden.

Ayhan ERGÜN

PANDORA'NIN KUTUSU ve KÖTÜLÜKLERİN KAYNAĞI

İlhan YÜCE

İnsanı Saran Kötülükler

İnsan! Doğanın en yetkin ürünü. Ama onun bilinen tarihi acılar, gözyaşları ve akıl almaz kötülüklerle dolu. Milyonlarca yıllık evrim sürecinde öteki canlılar arasından yetkinleşerek sıyrılıp gelen insanın "uygarlık tarihi"nin yaprakları arasından kan damlamakta. İnsanın yaklaşık iki milyon yıl önce bulduğu ve yalnızca hayvanlara karşı kullandığı ilkel taş balta, günümüzde top tüfek olmuş, füze ve atom bombası olmuş ve yalnızca insana yöneltilmiş durumda. İnsanı gerek bireysel gerek kitlesel olarak "yok edecek" olan silahların sergilenmesi için silah fuarları düzenlenmekte ve "yok olacak" insan, bu silahları hayranlıkla izlemekte! İnsan, bilinen yakın tarihten bu yana birbirini kıragelmekte. İnsan insana düşman. İnsan acımasız ve saldırgan. İnsandaki saldırganlık ve kan dökücülük, hayvan diye aşağılayarak baktığı canlıların dünyasındaki "doğal vahşet"in çok çok ötesine geçmiş durumda. Üstelik insandaki vahşet, hiç de zorunlu olmayan, yapay, bu nedenle de gereksiz ama gerçek anlamda tam bir vahşet.

Toplumu oluşturan "birey"; yalan, kin, nefret, acımasızlık, duyarsızlık, sevgisizlik, kandırma, iftira, bencillik, hırs, inat, şiddet, sadizm, uyuşturucu, kumar, intihar gibi kötülüklerin pençesinde. Bu kötülükler de hemen yalnızca insana özgü. Kanser riskini kat kat artırdığını bile bile sigara için yalnızca insandır. Sağlığa zararlı olduğunu bile bile içki, uyuşturucu kullanan yalnızca insandır. Kilo almak korkusuyla önündeki çeşit çeşit yiyeceklerden daha az yemek için kendini zorlarken, açlıktan bir deri bir kemik kalmış Afrikalıları TV'de kaygısızca izleyen insandır. Hayvanlar dünyasında bir horoz bile, yumurtlama olgunluğuna erişmemiş körpe piliçle çiftleşmeyi kesinlikle düşünmezken, bir bebeğe tecavüz edip sonra da öldüren, insandır.

Kıştan sonra serçeler eski yuvaları hemen hiç kavgasızca sahiplenirler. Hazır yuva kimin olması gerekiyorsa onun olur. İkircikli durum ve bunun sonucu kısa bir didişme pek enderdir. Bu didişmeyi güçlü olan mı, yoksa yuvada yasal hakkı en çok bulunan mı kazanır? İkinci seçeneğin doğru olması daha güçlü bir olasılıktır. Dövüşü yitiren, kazananın yokluğunda yuvayı bozmaya, yumurtasını kırmaya kalkışmaz. "Kin" ve "inat"ın hiç de "akılcı" olmadığını, gerek kendilerine gerekse türlerine yarar değil zarar getireceğini serçeler "bilir", insan ise bunu öğrenememiştir henüz! Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* adlı yapıtında Zerdüşt'ü insanlar üstüne şöyle konuşturur: "Solucandan insana dek yol aldınız ve sizde çok şey, daha soluncandır. Maymundunuz bir zamanlar ve şimdi bile insan, bir maymundan daha maymundur... İnsanlar arasında yaşamayı, hayvanlar arasında yaşamaktan daha tehlikeli buldum." (1) Beğenelim ya da beğenmeyelim, Erich Fromm kötülükler ve insan üstüne şöyle demektedir: "Kötülük insana özgü bir olgudur... Hayvan kötü olamaz." (2)

Hiçbir hayvan topluluğu ötekinin "kökünü kazımayı" düşünmez. Bunu "akıl" eden, kurallaştıran, kuramlaştıran yalnızca insandır! Doğanın kirletilmesinde ve yok edilmesinde hiçbir hayvan türünün payı ve sorumluluğu yoktur. Yediği çanağa edercesine bunu beceren de yalnızca insandır. Sokakta iki köpek karşılaştığında, bakışlarıyla, koklaşma ve davranışlarıyla, birbirlerine ne anlatmak istiyorlarsa, olduğu gibi anlatırlar. İçlerindeki dışlarındadır onların. Kimi duygularını kısıtlama gereği duymazlar. Bir köpek bir köpeğe yalan söylemez. Kandırmaya, aldatmaya kalkmaz. Sınırsız özgürdürler. Hiç birinin hiç birine bağımlılığı yoktur. Oysa günümüzde iki insan, hatta iki "dost" karşılaştığında, birbirlerine söylemedikleri şeyler, söylediklerinden çok daha fazladır. Hatta denebilir ki birçok insan, içindekilerinin tam tersi duygu ve düşünceler sergiler karşısındakine. Hermann Hesse, günümüz "uygar" insanının bu özelliklerine de gönderme yaparak, roman kişilerinden birini hayvanlar üzerine şöyle konuşturur: "Onlar, insanlardan çok daha gerçektirler... Bir hayvanı incele bakalım, bir kediyi, bir köpeği, bir kuşu ya da hayvanat bahçesindeki güzel, büyük hayvanlardan birini, bir gümüş aslanı ya da bir zürafayı. O zaman görürsün ki hepsi gerçektir. Bir tek hayvanda bile tutukluk yoktur, ya da ne yapması, nasıl davranması gerektiğini bilmiyor değildir. Yüzüne gülmek istemezler, seni etkilemek istemezler, tiyatro bilmez onlar. Oldukları gibidirler. taşlar, çiçekler veya gökteki yıldızlar gibi." (3)

Günümüz insanının ulaştığı yerine adına "uygarlık" dense de, insanın uygarlaştığını, insanın insanlaştığını söyleyebilmek oldukça güç.

İnsandaki kötülükleri hemen hiçbir hayvan tanımıyor, bilmiyor. Milyonlarca yıllık evrim süreciyle

öteki canlılar arasından kopup geldiğine göre, önceleri insan da bu kötülükleri tanımıyor olmalıydı. Öyleyse bu kötülükler nereden gelmektedir? Büyük oranda yalnızca insanda görülen bu kötülüklerin kaynağı nedir?

Kötülüklerin Kaynağı
İnsanın İnsanı Sömürüsüdür

İnsanın yazılı kaynaklara dayalı bilinen tarihi günümüzden yaklaşık 5.000-5.500 yıl önce yazının bulunmasıyla başlar. İnsan "uygarlığının" başlangıcı ise, balta, mızrak, ok ve yayın geliştirilmesinden sonra, madenlerin kullanıma sokulması, tarım aletlerinin bulunuşuyla tarımın gelişmesi, küçük yerleşim birimlerinin büyüyerek kentleşmenin ortaya çıkmasıyla başlamıştır denebilir. Bulgulara göre insan, "ilk" taş baltadan ok ve yaya geçebilmek için, elindeki ilkel baltayla yaklaşık iki milyon yıl dolaşmıştır. Ok ve yayı günümüzde 15.000 yıl önce bulabilen insan 7-8.000 yıl önce madenleri kullanmaya başlamış, aynı yıllarda inek, koyun, keçi, domuz gibi hayvanları evcilleştirmiştir. İnsana ilk yaklaşan hayvan ise köpek olmuştur. (Kuduzu yok etmek için köpekleri yok etmeyi "akleden" yöneticilerimizin kulakları çınlasın!).

İnsanların kötülükleri tanımadığı ilkel toplumdan köleci topluma geçişi günümüzden yaklaşık 6.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Köleciliğin ilk örnekleri çok çok 10.000 yıl öncesine götürülebilir. Ok ve yayın bulunması, madenlerin kullanıma sokulmasıyla tarım aletlerinin bulunup geliştirilmesi, hayvanların evcilleştirilmesiyle elde edilen et, süt, yumurta vb. yanında çekim gücünün tarla sürme ve ürün taşımada kullanılması, ilkel insanın, uzun ilkel geçmişiyle kıyaslandığında çok kısa sayılabilecek bir sürede gerçekleştirdiği büyük insanal atılımlardır. Bu gelişmeler sonucu birey artık kendi gereksinmesinden çok daha fazlasını üretebiliyor ya da avlayabiliyordu. Bolluğa kavuşmuştu! İnsan artık eskisinden daha rahat, daha "insanca" yaşayabilir, daha mutlu olabilirdi.

Ancak hiç de böyle olmadı! Kıvanç verici çalışmanın ürünü olan bolluk ya da "artı ürün" şimdi ilkel insanın önüne, günümüze değin çözemeyeceği bir sorun olarak dikiliyordu. Bu durumda hayvanlar ne yapardı? Yiyip içip, yan gelip yatarlar, karnı doydu mu ötesiyle pek ilgilenmezlerdi. İnsan da böyle yapabilirdi, üstelik geri kalan zamanını, oyunlarla, gezilerle, sanatsal etkinliklerle, daha da insanlaşarak değerlendirebilirdi.

Ama insan öyle yapmadı, yapamadı! Belki başka türlüsünü de yapamazdı.** İlkel toplumun ilkel insanının yarattığı "artı ürün" şimdi kimilerine "çalışmadan tüketme" olanağı veriyordu. Kimler olacaktı bunlar? Bugün birçok hayvan topluluğunda da örnekleri görülen, topluluğun güçlü liderleri. O güne değin topluluğu doğal kurallara uygun olarak sevk ve idare eden önder ve günden güne kalabalıklaşan "yanındakiler" şimdi "çalışmama" ayrıcalığı elde ediyordu. Elde edilen bu "hak"kın elde tutulması için şefin yanındaki "aylaklar" günden güne çoğalacak, o güne değin hayvanlara karşı kullanılan taş balta artık insanın başına inmeye başlayacaktır. Ancak bunlar "birdenbire" olmayacaktır. Birdenbire olamazdı, çünkü ilkel insan, hayvanlardaki tepkici davranışlar gibi, buna karşı kor, fırsat vermezdi. Bu kötülükler, "küçük küçük" saldırılar, gasplar ve bunlara karşı "küçük küçük" ödünler ve göz yummalarla, belki 5-6.000 yıllık bir süreçte yerleşmiştir.

İnsanca paylaşım gerçekleştirilemediğinden bu artı ürün, doğal dünyanın bir parçası olan ilkel insanın doğal ve özgür ilkel düzenini yıkarak, insanın insan tarafından bir iş hayvanı gibi çalıştırılmasına dayalı köleci düzeni ve devleti doğurdu. Milyonlarca yıldır, iyi ürün elde etmenin yöntemlerini geliştiren, avı avlayan, balığı yakalayan yetenekli bireyler toplulukta saygı görürken, artık onların yeni sıfatı "köle" olacak, aşağılanacak, hatta sahiplerince ve yasalara dayalı "hak"la öldürülebileceklerdi.

Tüm kötülüklerin kaynağı "insanın insanı sömürüsü" başlamıştır. İnsan emeğinin ürünlerine ilk el koyanlardan günümüzdekilere değin öylesine bir sömürü kültürü, öylesine bir beyin yıkama ve yalan makinesi oluşturulacaktı ki, emeğinin ürünü elinden alınanlar bile bu kültürün oluşturulmasına, sürdürülmesine ortak edilecekti. Yaklaşık 5-6.000 (en çok 10.000) yıldır; efendi/köle ilişkilerinin köleci düzeni, feodal toprak beyi-senyör/serf ilişkilerinin feodal düzeni ve 1789 Fransız Burjuva Devrimi'yle de günümüz kapitalist-burjuva/üreten-emekçi ilişkilerinin kapitalist düzeni gibi biçimlerden dönüşerek gelen, ancak "öz"de hiç değişmeyip, yoğunluğu, boyutları ve sonuçları daha da korkunçlaşan "insanın insanı sömürüsü" başlamıştı.

Uygar insanın "tuhaf tarihi" diyebileceğimiz "kötülükler devri" işte böyle "artı ürün"le, yani "bolluk"la ve onun başında kopan -ya da pek kopamayan!- kavgayla başlamış ve hızlanarak günümüze değin sürmüştür. Bu gerçeğin, insanın insanı sömürüsünün ortadan kalkacağı "yarının" insanına hiç de kolay anlatılabileceği söylenemez. "Artı ürün"ün ve onun insanca paylaşılamamasının insanın başına açtığı sorunlar günümüz kapitalist toplumuna değin

** Buraya değin anlatılan insan, insanın ve insanlığın bir yanıdır, kötü yanıdır doğal ki. Her ne denli öne çıkamamış olsa da, insanın "kötü"ye ve "kötülüklere" direnen, "iyi"den, "doğru"dan, "güzel"den ve insanca olandan umudunu yitirmeyen insan yanı da vardır. İnsanı gerçek insanlığa götürecek yolu da işte bu insan bilmektedir. Ancak bu gerçek, yukarıda sayılan kötülüklerin varlığını ortadan kaldırmamaktadır.*

*** Bu "artı ürün"ün insancı bir paylaşımı yapılabilir miydi? Günümüz insanı mı bunu yapmaya daha yakın, yoksa ilkel insan mı daha yakındı? Bunlar felsefe ve toplumbilim alanına girse de üstünde düşünce üretmeye değer sorulardır*

daha da yoğunlaşarak gelecek, insanlık tarihinin gördüğü en büyük iki savaşla, Birinci ve İkinci "Paylaşım Savaşı"yla insanlık, dünyanın hemen her yanında birbirini yok etmeye girişecektir. Bu iki büyük savaş, gene onu çıkaranların tanımlamasıyla 1. ve 2. Dünya Savaşı olarak adlandırılsa da, gerçekte onun adı 1. ve 2. Paylaşım Savaşı* olmalıdır. Çünkü bunun çıkış nedeni, kapitalizm tarafından, o yok olası "artı ürün"e bir "pazar" olarak görülen dünyamızın "yeniden ve yeniden" paylaşım isteğidir.

"Altın Çağ"a Özlem ve Kötülükler

MÖ 6. yüzyıl. Önce Asya ve Afrika'da ortaya çıkan kölecilik Yunanistan topraklarında en yüksek dönemini yaşamaktadır. Toplum, mal edinenlerle edinemeyenler olarak ikiye ayrılmış, dünün ilkel/özgür insanı "efendi"nin "köle"si olmuştur. İnsan, yalnızca "efendiler"dir artık. Üstelik bu efendiler -nereden geliyorsa!- "soylu"da sayılmaktadırlar. Köleler ise, bu soylu efendilerin, toprak gibi, yük hayvanı gibi "mülk"üdürler ve insandan sayılmamaktadırlar. Efendi, köleyi öylesine insandan saymamaktadır ki, "Romalı hanımefendilerin çıplak olarak kölelerin önünde bulunmaktan utanmadıkları iyi bilinir; kölenin bir kişiliği yoktur ve nesnelerden utanılmaz." (4)

Eski Yunan'daki köleciliğin en yüksek dönemi olan MÖ 5. yüzyılda köle nüfusun oranı, özgür yurttaşlar ya da köle sahiplerine göre oldukça yüksektir. "Korent'te, şehrin en parlak çağında, toplam köle sayısı 460.000 idi. Ejin'de 470.000, her iki durumda da, özgür yurttaşlar nüfusunun on katı. Atina'da ise 365.000 köle karşısında 90.000 Atina yurttaşı" (5) vardır. İnsan artık, parayla, faizle, tefecilik ve ipotekle, rüşvet, yolsuzluk ve hatta kalpazanlıkla, insan kayırmayla ve bunların hepsinin üstünde, köleci yasalarla tanışmaya başlamıştır. Filozofların ve düşünürlerin yazılarında, şairlerin dizelerinde toplumun yakınmaları ve arayışları ile "eski"ye özlemi dile gelmeye başlar. Ozan Hesiodos'un kardeşi Perses yargıçlara para yedirerek, babalarının kalıtına (mirasına) konmuş, ozanımıza pek bir şey kalmamıştır. Köylü ozan Hesiodos şöyle yakınır:

"Ey Perses, kulağına küpe et diyeceklerimi

Artık üleştik kalıtımızı, ama çok şeyleri
Çalıp götürdün, hediye yiyici baylara
Yaltaklanıp iyice, gönüllüdür onlar böyle işlere.
" (6)

Hesiodos, bu kötülükler çağında değil, geçmiş ya da gelecek, bir başka çağda yaşamış olmak için "gökyüzüne" haykırır:

"Heyhat, demek ki gökyüzünün beni
Alçakça yaşanılan bu kederli zamana atması gerekiyormuş.
Bu çağ daha önce ya da daha sonra gelemez miydi?" (6)

"Eski günler" halk arasında özlemle anılmaktadır. Çünkü o eski günlerde insanlar; "çobanlıkla geçiniyor, eşitlik ve özgürlük içinde yaşıyorlardı. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktu. Herkes doğadan ortakça ve eşitçe payını alıyordu. Bolluk vardı ve yoksulluk bilinmiyordu. Düzeni, doğal yasalar sağlıyordu. Devlet, yasa, dış ve iç baskılar yoktu. Hemen hiçbir suç işlenmiyor, buna karşı da hiçbir ceza düşünülmüyordu. Mutluydular." (6)

Yunan mitolojisi büyük oranda Homeros'la Hesiodos'un yapıtlarına dayanmaktadır. Hesiodos'a göre insanlık beş soy/çağ geçirmiştir. Altın Çağ olarak da anılan ilk soyu Olympos'ta oturan ölümsüzler, altından yaratmıştır. Hesiodos, "İşler ve Günler" adlı yapıtında o günleri şöyle anlatır:

"tanrılar gibi yaşıyordu insanlar,
kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belalı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
kolları, bacakları her zaman dipdiri
sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,
tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı yoğu onlarındı,
toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler arasında, rahat, memnun,
yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında.
" (7)

Hesiodos, aynı yapıtın "Pandora Efsanesi" bölümünde Altın Çağ'a ilişkin görüşlerine şunları ekler:

"Tanrılar yeraltına gizlemiş besinleri.
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,
sonra bir yıl sırtüstü yatardı.
Asar bırakırdı sapanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini." (8)

Hesiodos'tan beş yüzyıl sonra yaşayan Romalı ozan Ovidius (MÖ 43-MS 17/18) ise, ilkel insanın tarım öncesi toplayıcılık döneminin özelliklerini de taşıyan şu dizelerle anlatır Altın Çağ'ı (İsmet Zeki Eyüboğlu çevirisiyle);

"İlkin altın çağ çıkmış ortaya.
Ne acı çekme varmış, ne öç alma,
ne de yasalar,
doğrulukla, bağlılıkla kendiliğinden
yürütürmüş işleri insanlar.
Bulunmuyordu korkudan, cezadan bir iz,

** Emperyalizmin kirli yüzünü gizlemek için çarpıtılarak benimsetilen tanımlamalardan biri de "Gelişmekte Olan Ülkeler" (GOÜ) tanımlamasıdır. Bir zamanlar bunun yerine ve doğru olarak Geri Bıraktırılmış Ülkeler (GBÜ) tanımlaması kullanılırken, özellikle Sovyetler Birliği'nin "çökertilmesinden" sonra azgınlaşan emperyalizmin etkisiyle bu tanımlama yeniden GOÜ'ye dönüştürüldü. Örneğin, ilenci bir yayın organımızda çıkan bir yazıda bile, değerli yazarımız; 1965'te emperyalist ülkelerde kişi başına gelir, yoksul ülkelerin 20 katıyken, bunun 1990'larda 39 katına çıktığını, büyüme hızının ise GOÜ'lerde giderek düştüğünü belirtmesine karşın, bir çelişki olarak yoksul ülkeleri Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) diye tanımlamaktadır.*

okunmuyordu tunç üzerine kazılmış korkutan
sözler de.
Titremezdi zavallı halk korkudan
yargıçların önünde,
yaşar giderdi onların yardımına başvurmadan.

Güçlük çıkarmadan, el sürülmeden,
yarılıp eşilmeden saban demiriyle
toprak veriyordu bütün ürünlerini
kendiliğinden.
Sevinç, kıvanç içindeydi yaratıklar
yer yorulmadan azık verdiğinden.
Toplarlardı kocayemişleri, dağ çileklerini,
kalın dallarda asılan dutları, kızılcıkları.
" (7)

Kötülüklerden kurtulmak için Hesiodos'un umudu Olympos'ta oturan tanrılarda ve ölümsüz Zeus'tadır. "Kıvrım kıvrım Olympos"ta oturan o ölümsüz Zeus ki;

"Güçsüze güç verir, güçlüyü ezer,
Eğiverir mağrur bakışları, yüceltir
alçak gönülleri,
kamburu dimdik eder, dimdiki kambur." (8)

Günümüzden 2.500 yıl önce yaşayan Hesiodos, insanlar ve Zeus üzerine görüşlerini şöyle sürdürür:

"Bir kimse büyük varlık toplarsa
yumruk gücüyle
Ya da diliyle, yağma ederse çok kez olduğu gibi
Kazanç hırsı aklını yanıltınca
İnsanların, utanmazlık utancı susturunca

Karartıverir Tanrılar bahtını, kalmaz evinin bereketi
Bu adamın, pek kısa sürer varlığın yoldaşlığı.
Böylesine Zeus kendi kızar, sonunda da ona
Haksız işlerine karşılık yükler ağır bir ceza
" (6)

Oysa Hesiodos, "İşler ve Günler"de insan soylarını/çağlarını anlatırken, insanlara dertleri de Tanrıların yolladığını yazar:

"İnsanoğullarının beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölsem, ya da daha
doğmasaydım!
Çünkü bu beşinci soy demir soyudur.
Onlar gündüzleri didinir ezilirler,
Geceleri kıvranır dururlar
Tanrıların yolladığı türlü dertlerle." (8)

Şiire ve sanata sıradan insanı, köylüyü, çiftçiyi, çobanı sokan Hesiodos, kötülüklerin pençesindeki insanın tüm yönlerini büyük bir şiirsellikle vermesini bilir. Ancak umudu hep Olympos'taki ölümsüzdedir:

"Ama yakında Zeus, insanın beşikten çıktığı an
Yaşlandığı bu çağı mezara sokacaktır.
Bu çağ ki çocukları babadan, babaları
çocuklardan uzaklaştıran,
Kimsenin kimseye saygı duymadığı, görevlerin
unutulduğu
Kimsenin dostu ve konuğu kalmadığı bu çağ
son bulacak." (6)

Ancak "bulutları devşiren" ölümsüz Zeus'un bu kötülükleri "mezara sokmaya" hiç de niyeti yoktur. Adaleti de biraz bulanık ve karmaşıktır. Homeros, ünlü destanı İlyada'da, Troyalılara karşı savaşarak yiğit Hektor'u öldüren Phthia Kralı Akhilleus'u Zeus üzerine şöyle konuşturur:

"İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere,
iyisinden de, kötüsünden de pay alır insanoğlu.
Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa bir adam
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde,
tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz yüzüne." (9)

Pandora Söylencesi

Hesiodos'un hem *"Theogonia"* hem *"İşler ve Günler"* yapıtında geçen Pandora söylencesinin kaynakları Azra Erhat'a göre Ortadoğu ve özellikle Sami söylencelerine dayanmaktadır. Hesiodos'a göre, toprak kendiliğinden bereket saçar ve insanlar kaygısız, rahat, acısız, dertsiz, üstlerine "belalı ihtiyarlık" çökmeden, tanrılar gibi yaşarken, Zeus, Titanlar soyundan yarı tanrı Prometheus'a kızar ve insanların besinlerini yeraltına gizleyip ateşi de onlara göndermez olur. Zeus'un hıncı Prometheus'tan çok, öncelikle Titanlar soyunadır. Çünkü babası Kronos'la giriştiği iktidar savaşımında Titanların bir kısmı, eski "tanrılar tanrısı"nın yanında yer almışlardır. "Işıklı gözleriyle geleceği okuyabildiği için" Prometheus'un katılmadığı bu savaşımı kazanan Zeus, Titanlara ağır cezalar verir: "Atlas, ceza olarak gökleri elleri üstünde tutmak zorunda idi... Kardeşi Tifeos yıldırımla öldürülmüş, sonra da Etna yanardağı içine atılmıştı." (10) Zeus daha sonra Prometheus'u dağların kayalıklarına çivileyecek, kardeşi Epimetheus'u ve tüm insanlığı kötülüklere boğup, başlarına kadın "belasını" saracaktır.

Prometheus bir gün bir öküzü ikiye bölüp Zeus'un sofrasına getirir. Bir oyun edip onu küçük düşürmektir niyeti. "Yağlı etlerle bağırsaklarını" (o devirlerde hayvanın makbul yerleri buralarıymış anlaşılan!) öküzün derisiyle örter. Kemiklerin üstünü ise yağlarla kaplar. Zeus, "ak yağları" yeğleyip kaldırınca kemikleri görür ve aldatıldığını anlar.

"Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insanlardan.
O gün bu gündür, dertlere boğdu insanoğlunu,
Zeus gizledi ateşi insandan." (8)

Prometheus adı, "önceden gören" anlamına gelmektedir. Olympos tanrılarının egemenliğine karşı insanın egemenliğini getirmek isteyen Pro-

metheus şunları söyler: "Olympos tanrılarının merhametsizliği yüzünden acı çeken insanlara birçok şeyler öğrettim... Onlara konuşmayı, ev yapma sanatını... Kapanla, tuzakla ormanda hayvan, denizde balık tutmasını gösterdim. Gemi yapıp onları denizler üzerinde gezmeye alıştırdım. Onlara çift sürmesini, ekin ekmesini öğrettim... Fakat bir şey... Olympos tepesindeki o sönmez, parlak ateşten, insanlara bir parçacık verebilsem... Zeus fırsat kolluyor. Bir gün beni de Atlas ve Tifeos gibi cezalandırmak istiyor. Ama ben kendim için korkmuyorum. Onların birçok işlerini hâlâ düzenleyip bitiremedim, buna yanıyorum." (10)

Tanrıların vermediği ateşi almak için Prometheus, Olympos dağına tırmanarak ateşin başına varır. Görevli Vulkanus'u haşhaşlı şarapla uyuttuktan sonra, içi boş sopasına -narthex kamışı- bir topak kor yerleştirip, ışık saçan sopasıyla Olympos yamaçlarından aşağıya akar. Olympos'un ışığı söner, insanın eline geçen ateş parlar. Karanlık geceler aydınlanır. Üşüyen insan ısınır. Ama tanrılar küplere biner:

"Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
İapetosoğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da;
Çaldığın ateşe karşılık bir bela,
Öyle bir bela salacağım ki insanlara,
Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar
bu belayı.
" (8)
"Onlara ben ateş yerine bir afet yollayacağım, hepsi
neşelenecekler, yürekten okşayıp severek afetlerini." (6)

Prometheus'a kızan Zeus, onunla birlikte tüm insanlığı cezalandırmaktadır. Zeus bunun için, Hera'dan olma oğlu topal tanrı Hephaistos'a bir parça toprak almasını ve suyla karıştırıp, "yüzü ölümsüz tanrıçalara, bedeni güzelim genç kızlara" benzeyen bir varlık yapmasını buyurur. Bu varlığın içine; Hephaistos, insan sesi ve gücü koyacak, Athena renk renk kumaşlar dokumasını öğretecek, nur topu Aphrodite büyülerle, istek ve arzularla tutuşturacak, Hermeias ise bir köpek yüreği ve bir tilki huyu koyacaktır içine.

Hesiodos'un, her kötülüğün kaynağı olarak gösterdiği, dışı güzel, içi ise kötülüklerle dolu bu varlık, ne yazık ki "kadın"dır* ve adı Pandora'dır. "Tanrıların armağanı" anlamına gelmektedir. Zeus bu armağanı Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gönderir. Prometheus'un "Zeus'tan armağan alma" uyarısına karşın armağanı alan Epimetheus, başına "bela" aldığını anlamış ama iş işten geçmiştir. Pandora, "çeyizim" diye yanında getirdiği altın vazo/kutuyu açınca "kötülükler" yayılır çevreye:

"Pandora açınca kutunun kapağını,
Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek umut kaldı dışarı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora
kapamıştı kapağı
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
O gün bugündür insanların başı dertte,
Toprak bela doludur, deniz bela dolu,
Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde.
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar." (8)

Evet, kötülükler insanların çevresinde "sessizce" dolaşmaktadır. Zeus onlara "ses" vermemiştir; insanlar gelişlerini duymasın diye. Günümüz insanı, ne yazık ki, süslenip püslenerek kendisine "iyi" diye dayatılan kötülükleri, kendisi de "okşayıp" büyütmektedir. Hesiodos, yapıtında, insandan yana olan Prometheus'un değil, Zeus'un yanında yer alsa da, Prometheus'u "içinden pazarlıklı" ya da "sivri akıllılıkla suçlasa da dizelerindeki şiirsellik silinmez.

Zeynel Akkoç'un *Prometheus*'unda ise, artık açılmış olan kötülükler kutusu "vazo"yu Prometheus bulur. İçinden minicik bir kız başını uzatır; "ben ümidim" der, "can çekişen bir kimseyi bile asla bırakmayan ümit." (10) İnsanları cezalandıran Zeus, kötülükler kutusuna "umut"u neden koymuştur? Zeus'un davranışına uygun yanıt, türlü kötülükler arasında insanların kuru kuruya bir umutla avutulması olduğu söylenebilir. Günümüz insanındaki umut, tam da bu doğrultuda, kötülüklerden toplumsal kurtuluşu değil, bireysel sıyrılışı gözeten bir niteliğe dönüşmüştür. Friedrich Nietzche de bu "umut"u insanın en büyük düşmanı olarak görür. Ancak Pandora, umut da kötülüklerle birlikte tam çıkacakken kutuyu neden kapatmıştır? Anlaşılan Pandora, kötülükler konusunda tanrılar tanrısı Zeus denli uzman değildir!

Söylencenin sonunda Prometheus, dağların kayalık yamacına yüreğinden ve ellerinden çakılır. Bir kartal her gün gelip savunmasız Prometheus'un ciğerini yiyecektir. Ölümsüz Prometheus'un ciğeri de her gün yeniden büyüyecektir. Prometheus, yıllar belki de yüzyıllarca çakılı kalacağı, yazın güneşinin altında yanıp, kışın üstüne karlar yağacağı

** Bu durum Hesiodos'un en eleştirilebilecek özelliklerinin başında gelmektedir. Ancak böyle de olsa, bu bize Hesiodos ve destanlarını yadsıma hakkını vermez. 2.500-3.000 yıl öncesi, insanının yarattığı destanlarda bugünün "doğru"larıyla çelişen özellikler bulunması kaçınılmazdır. Homeros'un, destanlarında yalnızca yönetici "soylu" sınıfı ve onların savaşlarını, aşklarını, acılarını, yiğitliklerini işlemesi, Hesiodos'un ise Pandora söylencesinde "kadın"ı insanın "belası" olarak göstermesi ve insandan yana Prometheus'u "sivri akıllılıkla" suçlayıp Zeus'un yanında yer alması, bu büyük destanların dünya edebiyatındaki yerini değiştirmez.*

kayalıklarda; "ben ki bunca iyilik ettim, buna karşılık da en ağır cezaya çarptırıldım" (10) diye haykıracaktır.

Tanrılar tanrısı Zeus'un tanrısal adaleti ve insana yaklaşımı işte böyledir.

Arayışlar Görüşler

Kötülüklerin Pandora'nın kutusundan çıktığını söyleyen Hesiodos'tan yaklaşık iki yüzyıl sonra komedi yazarı Aristophanes oyunlarında Hesiodos'tan çok farklı gözlemlerde bulunur. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte çevirisini yaptıkları *Lysistrata*'nın (Kadınlar Savaşı) önsözünde; "yurttaşlarını barışa yöneltmek için Aristophanes denli uğraşan, didinen bir şair daha var mıdır bilmem" (11) demektedir. Oyunda Atinalı kadın Lysistrata, Atina ile Isparta arasında yıllarca süren savaşı önlemek için kadınların yönetimi ele alması gerektiğini anlatır. Bunun için kadınlara, kocalarıyla yatmamalarını bile önerir. Yanındaki kadınlarla Atina'da yönetimi ele alan Lysistrata, Atinalı ve Ispartalı yöneticilerin "para için savaş çıkardıklarını" söyler; "Evet, para için, para için bunca gürültü patırtı. Peisandros'un ve daha başka devlet adamlarının kavga çıkarmaları hep para çalmak fırsatını bulmak için değil mi?" (11)

Kadınların önderi Lysistrata'nın Atina'da ilk yapacağı iş, erkeklerin silah omuzda, çarşıda pazarda caka satmalarını önlemek olacaktır:

"Yeter artık erkeklerin çarşıda pazarda,
zırhlar içinde azgın boğalar gibi dolaşmaları." (11)

Aristophanes daha sonra *Lysistrata*'yı şöyle konuşturur: "Önce ham yün ne yapılır, bir güzel yıkanır, sonra yalağın üstüne serilir, tokmoklarla dövülüp kabası ayıklanır. Atina'nın da tıpkı onun gibi kirini pasını, kötüsünü kabasını defetmeli, mevki sahibi olacağız diye birbirine girip kördüğüm olanları tarakla ayırmalı, birer birer kafalarını koparmalı, geriye kalan iyileri toptan bir sepete doldurmalı, azınlık çoğunluk, yerli yabancı demeden, hepsini bir araya koymalı. Bu memleketten göçmüş, başka şehirlere yerleşmiş insanları da, öteye beriye saçılmış yün parçaları gibi toplamalı, onların ipliğini de bizimkilere katıp kocaman bir yumak hazırlamalı, sonra da bu yumakla halkın hırkasını örmeli." (11)

Platon, *Phaidon* adlı yapıtında, öğretmeni Sokrates'in baldıran zehirini içmeden önceki son saatlerini anlatır. Matematiği ve doğa bilimlerini yararsız bulan, cinlerle perilere inanan Sokrates yanındakilerle uzun uzun ve soğukkanlılıkla felsefi konuşmalar yapar. Sokrates bu konuşmaların bir yerinde şunları söyler: "Savaşlar, nefret ve kavgalar gerçekten yalnızca bedenin ve onun arzularının bir sonucu değil midir? İnsanlar zenginlik ve refaha ulaşmak için savaşırlar. Zenginlik ve refah elde etme zorunluluğu da, bizi kendi hizmeti için köleleştiren bedenden kaynaklanır... Filozofu ilgilendiren tek şey... Ruhun bedenden kurtuluşu ve ayrılışıdır... Felsefe, ölüm için araştırma yapmaktan, ölmeye hazırlanmaktan başka bir şey değildir." (12)

Sokrates'e göre, savaşların, kavgaların ve kötülüklerin kaynağı, insanın bedeninin arzularıdır. Bunun için filozof ya da insan, "ruh"u tutsak kılan bedenin bu arzularından kurtulmalıdır! Görüldüğü gibi, "gerçek" günden güne yitirilmekte, ipin ucu kaçmaktadır. İnsanın insanı sömürüsünü başlatan köleci toplumun köleci yöneticileri kapalı kapılar ardına çekilirken, kötülüklerin kaynağı olarak insan bedenindeki arzular -hem de sömürenlerin doymak bilmez arzuları değil, sömürülenlerin en doğal arzuları- gösterilmekte, suçlu sandalyesine insan, hem de sömürülen insan oturtulmaktadır. Üreten, buna karşın ürünü elinden alınıp sömürülen odur, suçlanan da o olmaktadır.

Çıplak Yargılama

"İnsan"ı suçlayıcı görüşlerinin yanında Sokrates, köleci Yunan toplumu üstüne ilginç ve gerçekçi kimi saptamalar yapmaktan da geri kalmaz. Platon'un *Gorgias* adlı yapıtında Sokrates, Yunan mitolojisine göre; doğru ve temiz bir yaşam sürmüş olanların ölümlerinden sonra Esenler Ada'sına, eğrilik içinde yaşamış olanların da ölüler ülkesi Hades'e ya da onun en derin yeri, Tartaros'a gönderildiğini anlatır. İnsanlar ölecekleri gün, daha canlı iken, canlı yargıçlar tarafından yargılanmaktadırlar. Ancak hükümler kötü verilmektedir. Öyle ki; Esenler ve Tartaros'un bekçileri bir gün Zeus'a çıkıp, gelenler arasında aldıkları mükafat ve cezaları hak etmemiş birçok kimsenin bulunduğu söylerler. Zeus; "bu eğriliğin sonunu getireceğim" der. Sokrates burada, zenginlikten, siyasal yetkilerden ve bunlara dayalı ünvanlardan gelen "güç"ün -günümüzdeki gibi- doğru karar vermeyi engellediğini saptar. "Güç" "karar"ı etkileyince, haksız haklı ya da suçlu suçsuz olmakta, haklı da haksız ya da suçsuz, suçlu çıkarılmaktadır. Sokrates şunları söyler; "Hükümlerin kötü verilmesi insanların giyinik olarak yargılanmasından geliyor... Hüküm anında da birçok tanık olanların iyi yaşamış olduklarını söylüyor. Hakimler bu görünüşe kapılıyorlar. Üstelik onlar da giyinik ve ruhlarının önünde gözler, kulaklar ve kendi vücutları olduğu halde yargılıyorlar. Kendilerini ve yargıladıklarını kapsayan bu şeyler onlar için bir engeldir... Soyunmuş olarak yargılanmalıdırlar... Çıplak ve ölü olmalı, hükmün de doğru olması için muhakeme edilen yanında yakınlarından hiçbirini bulundurmamalı ve üzerinde taşıdığı bütün aldatıcı şeyleri dünya üzerinde bırakmış olmalıdır." (13)

Bilim ve Akıla Suçlama, Cehalete Övgü

"Doğru, gerçek, güzel, iyi" gibi kavramlar artık anlamını yitirmektedir. Şimdi insanın varlığını belirleyen tek bir güç vardır; şöyle ya da böyle elde edilmiş ekonomik güç. Birey ve toplum, bu "güç"ün çı-

karları doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Söylenecek olanlar, yazılacak olanlar bu "güç"ün çıkarlarına uygun olacaktır. Öteki canlılar arasından başarıyla sıyrılıp gelen, gerçek anlamda insanlaşan insan, insanın insanı sömürüsünün başlamasıyla insanlığını yeniden yitirir olmuştur. "Krallar gerçeği sevmez" diyen Erasmus (1469-1536) *Deliliğe Övgü* adlı yapıtında şunları yazar: "Delinin ruhunda ne varsa yüzünde yazılıdır, ağzı bunu gizlemeden söyler. Halbuki hakimin iki dili vardır, biri gerçeği söylemek, öteki icap ederse gizlemek için." (14) 17. yüzyılda Cesare Cremonini (1552-1631) insana; "içinden dilediğin gibi, dışından herkes gibi davran" (6) diye öğüt verecektir. İnsanın insanı sömürüsü, insanın "içi" ile "dışı" arasındaki birlik ve bütünlüğü parçalamıştır. İçi başka dışı başka olan insan artık, hemen tüm toplumsal ilişkilerde kendini gösteren korkunç bir ikiyüzlülüğün etkisi altındadır.

"İnsanlar akla ne denli bağlanırsa, mutluluktan o denli uzaklaşırlar" (14) diyerek mutluluğu bilmezliğe (cehalete) bağlayan Erasmus gibi Voltaire de (1694-1778) kötülüklerin temel nedeni olarak "akıl"ı gösterir. İnsanların bir bölümünün topraksız ve mülksüz kalmasının nedeni ise Voltaire'e göre yalnızca "talihsizlik"tir. 1764'te yazdığı Felsefe Sözlüğü'nün "eşitlik" maddesinde de şunları yazar: "Köpek köpeğe, at ata ne borçludur? Hiçbir şey, hiçbir hayvan kendi benzerinin emri altında değildir; ama insanoğlu o akıl denen tanrı ışığına kavuşmuş, faydası da ne biliyor musunuz? Dünyanın hemen her tarafında köle olmak!" (15)

"Bilimler ve sanatların gelişmesi ahlakın düzelmesine yardım etmiş midir?" Fransa'da Dijon Akademisi'nin 1749 yılındaki yarışma konusu budur. Yarışmayı, yazın ve düşün alanında adını yeni yeni duyurmaya başlayan Jean-Jacxues Rousseau (1712-1778) kazanır. Rousseau, çeşitli bilim dalları ve sanat üstüne şunları yazmıştır: "Astronomi boş inançlardan doğmuştur; güzel söz söylemek hırstan, kinden, dalkavukluktan, yalandan; geometri cimrilikten; fizik boş bir meraktan ve hepsi birden, hatta ahlak bile, insanın kendini beğenmesinden doğmuştur. Demek ki bilimleri ve sanatları doğuran bizim kötü yanlarımızdır." (16) 18. yüzyıl Fransasındaki Dijon Akademisi'nin bilime, sanata ve insana bakış açısı işte böyledir. Üstelik Rousseau bile; "Avrupa'nın en bilgili kurullarından biri önünde bilimleri kötülemeye, bir akademide bilgisizliği övmeye, bilimi hor görmeye insan nasıl cesaret edebilir?" (16) diye düşündüğünden, yazdıklarını çekinceli göndermiştir.

Rousseau'ya göre kötülüklerin kaynağı insanda ve onun yarattığı uygarlıktadır. Uygarlıksa, bir açıkgözün toprağa çaktığı kazıkla başlar: "İlk kez bir toprağı kazıklarla çevirip; 'burası benimdir' diyen ve kendisine inanacak kadar saf insanlar bulan insan uygar toplumun gerçek kurucusu olmuştur. O zaman biri çıkıp kazıkları sökerek insanlara; 'sakın dinlemeyin bu sahtekarı! Meyveler herkesindir ve toprak hiç kimsenin değildir, bunu unutursanız mahvolursunuz!' diye bağırsaydı, insanoğlunu ne cürümlerden, ne savaşlardan, ne cinayetlerden, ne belalar, ne facialardan kurtarmış olurdu." (16) Rousseau'da sömürü uygarlığının başlangıcının "kazığa" bağlanması, toplumsal gelişimin diyalektiğine aykırı gibi görünse de, simgesel açıdan ilginç ve doğru bir örnek olmaktadır. Ancak ilkel insan, daha önce de değindiğimiz gibi, el koymalar ya da "kazık"la "birdenbire" karşılaşmamış, kötülükler, küçük küçük ödünlerle ve "sessizce" gelip yerleşmiştir.

Artı ürün ve Günümüz Kapitalizminde Bunalım

İlkel toplumdaki artı ürüne el konmasıyla başlayan insanın insanı sömürüsü günümüz kapitalizminde daha da boyutlanarak sürmektedir. Artı ürün, ya da tüketilenden fazla üretim, insanın insanı sömürüsünün günümüzdeki adı kapitalizmin çözümsüz sorunlarının başında gelmektedir.

Karıncalar başta olmak üzere doğada kimi hayvanlar, "geleceği düşünerek" kışlık yiyecek biriktirirler. Depo ettikleri yiyecek, onların, acımasız kışı rahat geçirmelerinin güvencesidir. Doğanın en yetkin ürünü insan ise, tam da bu aşamada, "insanlığına" hiç de uygun olmayan acılar yaşamaktadır. Günümüz kapitalizm koşullarında insanlar "çok çalışıp" ambarları, depoları, vitrinleri her türlü tüketim maddesiyle tıka basa doldurduklarında, bu hiç de sevinilecek bir durum olmamaktadır. Çünkü kapitalizmin meta fazlası bunalımı tam da bu nedenle başlamaktadır. Üretenleri şimdi işsizlik, yoksulluk ve açlık beklemektedir. Fabrikalar kapanıp işçiler sokağa atılacak, yığılan mallar tüketilene ya da "yok edilene" değin üretim yapılmayacak, onları üretenler bolluk içinde açlıktan kırılacaklardır. Her şeyi üreten insan, bu nesnelerin darlığından çok bolluğunda acı çekmektedir.

İşte çağımız "uygarlığında" insanın getirildiği durum budur!

Sanayi Devrimi'nin hemen ilk yıllarından beri kendini gösteren kapitalizmin meta fazlası bunalımları, yaklaşık her on yılda bir ortaya çıktığından, "zorunlu devresel bunalımlar" olarak adlandırılmaktadırlar. Sistem, yüksek istence uygun hızlı üretim ve görece refah döneminin ardından, pazarın doymasıyla satışlarda düşme, üretimin yavaşlaması ve tıkanma aşamalarından geçerek tam bir çöküşle karşılaşır. Bu bunalımlardan en büyüğü ve ünlüsü 1929-32 yılları arasında olanıdır. Bu bunalım, başta ABD olmak üzere Güney Amerika ülkelerinden Avrupa'ya, Asya ülkelerinden Avustralya'ya değin, kapitalist sistemin tüm ülkelerini doğrudan etkilemiştir. Yalnız ABD'de 130.000 dolayında şirket iflas etmiş, uluslararası ticaret % 80 oranında gerilemiş, Almanya'da 6 milyon, İngiltere'de 3 milyon ABD'de 15 milyon çalışan işsiz kalmıştır.

Bunalım öncesi 1928 yılında hemen tüm dünyada rekor bir tahıl üretimi gerçekleştirilmiştir. Sanayilemiş Avrupa ülkelerindeki gelişme, kimi aksaklıklara karşın oldukça yüksektir. Avrupa'nın dışında gelişmekte olan yeni dev Amerikan kapitalizmi altın devrini yaşamaktadır. Bu "bolluk" karşısında ABD'nin Cumhuriyetçi Cumhurbaşkanı Calvin Coolidge, Aralık 1928'de, "Amerika'da şimdiye kadar toplanmış hiçbir kongre bugünkü kadar iyi şartları olan bir durum ile karşılaşmamıştır. Ülke içinde huzur, rahatlık ve yıllarca sürecek bir refah"tan (17) söz etmektedir.

ABD sermaye piyasasının % 60'ını elinde bulunduran New York Borsası'nda 1927'deki yıllık 576.991.000 hisse senedi satışına karşılık 1928'deki satış bir rekordur: 920.550.000 adet. Borsaya istem (talep) en üst düzeydedir. Bir buçuk milyondan fazla Amerikalı borsadadır. Tekelci sermaye kuruluşlarından bankalara ve bankerlere, borsa simsarlarından küçük/büyük tasarruf sahiplerine, memurlardan esnafa ve hatta sığır çobanlarına değin borsaya girmiş herkes para kazanmaktadır.

Ancak 1929 yılında girildiğinde kimi işaretler belirmeye başlıyordu. Sayıları az da olsa kimi borsa yazarları, gazeteciler ve ekonomistler, borsanın bir sarsıntı geçirebileceğine değinmekteydiler. Amerikan kapitalizminde bunu yazmak da yayımlamak da arı kovanına çomak sokmaktan farksızdı. Çünkü kapitalizmin, gerçeklere, hele kötü habere tahammülü yoktu. Ama bunalım kapıya dayanmıştı. Buna karşın sistemin "avukatları" ve "yağdanlıkları", Üniversitelerin kimi ekonomistleri, sermaye kuruluşları ve borsa dernekleri, bunalımın söz konusu olmadığını peşpeşe açıklıyorlar ama inandırıcı olamıyorlardı.

Borsadaki herkes elindeki hisse senedini ucuz pahalı satmaya çalışıyordu şimdi. Geri satışlar başlamıştı. 3 Eylül 1929'da New York Borsası'nda bir günde 4.438.910 hisse senedi satılmıştı. 21 Ekim 1929'da bu sayı 6.091.870'e çıkmıştı. 24 Ekim 1929. Kara Perşembe! Satılan hisse senedi sayısı 12.894.650... Paniğin ilk günü. "Saat 11.30'da piyasa büyük bir korkunun içine düşmüştü... Borsanın dışında büyük bir kalabalık birikti. Polis Müdürü, Wall Street'e... polis birliklerini göndermek zorunda kaldı. Wall Street'e daha fazla insan gelmeye ve beklemeye başladı. Aslında neyi beklediklerini kendileri de bilmiyorlardı. Chicago ve Buffalo borsaları o gün için kapanmıştı. Dedikodu, on bir tanınmış spekülatörün intihar ettiğini etrafa duyuruyordu. Bankacılar toplandı ve destek alımları yapacaklarını açıkladılar.

28 Ekim 1929. Satış 9.250.000... Bankalar yine toplandı, bu kez destek alımlarını durduklarını açıkladılar... 29 Ekim 1929 Salı... en mahvedici gün... satış 16.410.000 Wite Sewing Machino Co. hisse senetleri bir ay evvel 48 dolar iken ve bir akşam evvel 11 dolardan satılmış iken, birisinin alay olsun diye 1 dolar teklif etmesi üzerine... bu şahıs üzerinde kalmıştı." (17)

New York Borsası çökmüştü. Çöküş kısa sürede tüm kapitalist dünyayı saracaktı. Sahiplerine para kazandıran hisse senetleri artık yerlerde uçuşuyor, iflaslar, intiharlar birbirini izliyordu. Bunalım 1932'de bittiğinde "ABD'de demir üretimi 42 yıl önceki düzeye düşmüştü... İngiltere'nin 76 yıl... Almanya'nın 45 yıl... Kömür üretimi ABD'de 31 yıl, İngiltere'de 29 yıl, Almanya'da 34 yıl gerilemişti... Çelik üretme fırınları kapanıyor, gemiler kızağa çekiliyordu." (18) Dünya ticaretinin %80 oranında gerilediği bunalım sırasında, ürününü satamayan köylü nüfusun dışında, toplam 40 milyon insan işsiz kaldı. Üreten insan bu bolluk ortasında açlığa itilirken, ABD ve Fransa'da kimi ürünler, ücreti devletçe ödenerek imha ettiriliyordu.

Görüldüğü gibi, kötülükler insanın insanı sömürüsünden ve onun günümüzdeki adı kapitalizmden kaynaklanmaktadır. İnsanın insanı sömürüsünün insana dayattığı şiddet kaynaklı, açgözlülük, hırs, saldırganlık ve yok etme kaynaklı "yarışma", insanca bir yarışma değildir. Yunan mitolojisini yaratanların bile düşleyemedikleri çeşitlilik ve boyutlardaki kötülükleri kapitalizm gerçek alanda yaratıp insanın başına sardırmaktadır. Günümüzün "Pandora'nın Kutusu" kapitalizmin, kerîdi varlığının sürmesi uğruna insanı ve dünyayı yok etmeyi göze alması karşısında, doğanın en yetkin ürünü insan, doğrulmak zorundadır.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Çev. Turan Oflazoğlu, MEB Yayınları 1.B. (5.000 adet) 1964.
2. Erich Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten, Payel Yayınevi, 3.B, Kasım 1982
3. Hermann Hesse, *Step Kurdu*, Çev. Hikmet Göktan, Yankı Yayınları,
4. A.V. Petrovski, *Topluluk ve Birey, Sovyet Toplumsal Ruhbilimi cilt 2*, Çev. Caner Fidaner, Hüray Fidaner, Bilim ve Sanat Yay. 1.Baskı. Kasım 1986.
5. Friderich Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları 3.B. Eylül 1974
6. Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi. 2.B. Mayıs 1974,
7. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi. 7.B. Mayıs 1997
8. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977
9. Homeros, *Ilyada*, Çev. Azra Erhat, A.Kadir, Can Yayınları. 9 B. 1997.
10. Zeynel Akkoç, *Prometheus*, MEB Yayınları, 2.B. (5.000 adet).
11. Aristophanes, *Lysistrata, Kadınlar Savaşı*, Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu.
12. Platon, *Phaıdon*, Çev. Ahmet Cevizci, Gundoğan Yayınları, 1989.
13. Platon, *Gorgias*, Çev. Reyhan H.Erben, MEB Yay., 2.B (2.500 adet) 1967,
14. Erasmus, *Deliliğe Methiye*, Çev. Nusret Hızır, MEB Yay., 2.Bas. (4.000 adet) 1959,
15. Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, cilt 3, Çev. Lütfi Ay, MEB Yay 2.B. (4.000 adet) 1965,
16. Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev ve Seçme Düşünceler*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınları 1970,
17. Melih Gürsoy, *Dünyada Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, 1.B. Nisan 1989.
18. Sovyet Bilimler Akademisi, *Ekonomi Politiğin Temelleri*, Çev. Bilge Dicleli, May Yayınları, 1.B. Eylül 1976.

KEMAL ÖZER'İN YENİ ŞİİRLERİNDE TOPLUMSAL BEN ARAYIŞI

B. Sadık ALBAYRAK

Kemal Özer'in şiir yaratımı, bilinçli bir şiir anlayışıyla kurulmuş ve her aşamasında bu şiirin yaratım sürecinin de özlü açıklamasını vermiştir. Kemal Özer'in şiir kitaplarının getirdiği yeniliklerden biri de budur. Sanatçı, okuruna şiir kitabının çıkış noktasını, oluşum sürecini açıklayan günlük parçalarını veya bir söyleşi bölümünü kitabın ilk sayfasına alır. Her kitabın başlıksız bir sunu şiiriyle başlaması kitapların bir başka ortak özelliğidir. Kitabın iki boyutlu bir sunuşu vardır. Yazı ve şiirle oluşturulan sunuştan sonra bütünlük gözetilerek düzenlenmiş ve bölümlere ayrılmış şiirlerle buluşuruz. Kemal Özer'in ilk kitabından beri şiir kitabına yüklediği bir bütünlük niteliği vardır. Şiirler bir araya geldikleri kitapla birlikte, bağımsız oluşları ve etkinlikleri yanı sıra yeni bir bütünün parçaları olarak, deyim yerindeyse, bir üst etkinlik ve boyut kazanırlar.

Kemal Özer'in yeni şiirlerinde bu bütünlük özelliğinin giderek güçlendiğini ve baştan sona tek bir şiir olarak okuyacağımız Oğulları Öldürülen Analar, İnsan Yüzünün Tarihinden Bir Cümle ve Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'ya ulaştığını görüyoruz. Bu kitapların bütünlük anlayışları ötekilerden ayrılıp belirginleşirken, şiirlerin yapılarının da çeşitlenmeye, farklılaşmaya başladığını saptıyoruz. Şiiri ortaya çıkaran ben çoğullaşıyor. Sözgelimi, oğulları öldürülen değişik anaların dilinden yazılan şiirlerde olduğu gibi, karmaşık bir gerçekliği dillendirme çabasındaki ozanın, değişik öznelerin seslenişiyle dağıttığı şiirsel ben'i, kitabında güçlendirdiği bütünlük anlayışı ve uyguladığı kurguyla, toplumsal bir benlik ortaya çıkararak aştığını görüyoruz. Oğulları Öldürülen Analar, "sahne şiirleri" altbaşlığını taşır. Bir tiyatro yapıtı esini içinde yazılan şiirin bu yapısı, oğulları öldürülen anaların söylediğini sahne üstüne çıkararak, hem şiirin içeriğindeki toplumsal ve tarihsel bütünlüğü pekiştirir hem de bu bütünlüğün biçimsel altyapısını kurar. Sahne şiirlerinin "sözcü"sü okuyucu-seyirciyle anaları yüzleşmeye çağırırken, şiirin aktığı kanallardan biri olarak, şiirin gerçeklik boyutunun toplumsal tarihi niteliğini duyumsatır. Bu gerçekliğin okuyucu-seyirciyi de kuşattığını vurgular.

Sahnenin hazırlığıyla başlayan şiir, sözcü'nün sunuşuyla sahneye çıkan ve sömürücü düzenin baskı ve zulmü sonucu oğulları öldürülen anaların acılarını dile getirişleriyle gelişir.

Kemal Özer bu şiirlerde "öldürülme" kavramını genişletmiştir. Kapitalist sistemin politik şiddetiyle katlettiği oğullarla birlikte, intihar etmeye zorladığı, göçük altında bıraktığı, savaşa gönderdiği oğulları da şiirine almıştır. Oğulları öldürülen anaların acılarını içinde yer aldıkları gerçeklik, bilinç ve tepki bütünlüğünde yoğurarak, her ananın şiirinde değişik bir anlatım uygulamıştır. Şiiri "kavganın yüreği" olarak tanımlayan ve işini "bilinç işçiliği" olarak gören ozan, yeni şiirlerinde, "zaferi için gerçeklerin" çarpışmasını sürdürürken, şiirlerindeki beni çoğullaştırmıştır. Sanatçının gerçeklikle ilişkiye giren benliğinin bir türevi olarak gelişen şiirinde, öznel beninin giderek görünmezleştiğini, şiirine giren gerçekliğin etkili bir sanatsal tasarımıyla, toplumsal bir benlik oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ozan benliği, bu oluşan toplumsal benliğin bir parçasıdır. Ozan, yeni kitabı Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'nın sunu şiirinde şöyle der:

Nelerden söz açıldıysa bu şiirlerde,
konuşan kim olduysa, onlar adına.
Ödünç alınmıştır sözcükler bile
eşlik etmek için onların şarkılarına-
ödünç alınmıştır geleceğin dilinden.

Bu, bana Kemal Özer'in yeni şiirsel ben arayışının bu toplumsal niteliğini düşündürdü. Toplumsal ben, Onların Sesleriyle Bir Kez Daha kitabında bütünlüklü anlatımına kavuşturulmuştur Ozan'ın beni onların ortak ben'inin, toplumsal bir öznenin bir unsurudur artık.

Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'da çok kanallı şiir yapısı iyice etkindir. Sesine Kavuşan Kent şiirindeki imgeler, bir kentin konuşmasının yaşamın

özgürleşmesiyle gerçekleşeceğini çağrıştırır. Yaşamın özgürleşmesi, yaşamı yaratanların, emekçilerin özgürleşme eylemiyle mümkündür. Kemal Özer, yaşamı özgürleştirme eylemine girişen insanların yürüyüşünü şiirleştirirken, bu yürüyüşün, yaşam genişliğinde bir gerçeklik içindeki gelişimini çok kanallı bir anlatımla dillendirir. Kent sesine kavuşmuşsa, yaşamın özgürleşmesi başlamış demektir. Sesine Kavuşan Kent, Nazım Hikmet'in bir kitabına da adını verdiği Sesini Kaybeden Şehir şiirini anımsatır. Nazım Hikmet'in şiirindeki şehrin sesini kaybetmesi, işçilerin üretimi durdurmasından dolayıdır. Bu şiir bir grevi anlatmak üzere yazılmıştır. Bir şehre sesini veren emekçilerdir. Şiirde greve tepki gösteren egemen sınıfın temsilcilerine Nazım Hikmet şöyle seslenir:

Topuklarınızı yere vurmayın!
Nafile!
Asfaltı getiremezsiniz dile!
Nafile!
Konuşmaz sesini kaybeden şehir:
Okşamazsa eğer
onların
ceplerinde kilitlenen elleri
bakır telleri!..

Kemal Özer'de bu imge şu biçimde geliştirilmiş: Şehrin sesine kavuşması işçilerin yaşamı yalnızca üretmesiyle gerçekleşemez; işçilerin, yaşamın, aynı anlama gelmek üzere toplumun örgütlenmesini de belirleyecek bir etkinliğe ulaşmalarını gerektirir. Kitap şu dizeyle biter: "ve adını değiştirdiler ülkenin" Kentin sesine kavuşması Kemal Özer'de kapsamlı bir imgeye dönüşür.

Burada şunu da belirtmeliyiz; Kemal Özer'in kitaplarında özen gösterdiği bütünlük ve tutarlılık çabasını bütün şiir yaratımında da bulabiliriz. Öyle ki, bir önceki kitabında, bir sonraki kitabın adını belirleyen imgeye rastlanabilir. Kavga'nın Yüreği, Yaşadığımız Günlerin Şiirlerini getirir. Ondan, Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya çıkar. Geceye Karşı Söylenmiştir'i Kimlikleriniz Lütfen ve Araya Giren Görüntüler'in izlemesi rastlantı değildir.

Bu tutarlı gelişim tarihi, ülkenin tarihi toplumsal süreciyle bilinçli ve organik ilişki içindeki benzersiz bir şiir yaratımının sonucudur.

Bu nedenle, Kemal Özer şiirini daha iyi kavramak ve daha iyi okumak için bu bütünlüğe okurun da saygı göstermesi yararlı olur.

Kentin sesini kaybetmesinden söz ediyorduk. Araya Giren Görüntüler'de sesini kaybeden kenti buluruz.

Böyle değildi bu kentte
sokaklar, şarkılar ve insanlar
yürüyüp giderdik birlikte
bir heyecanı paylaşarak.
Bir gergefe girip çıkan
iğneler gibi ayaklarımız
işlerdi yürüdüğümüz yollara
coşkulu saatlerin nakışını

Alınlarımıza biriken güneş
şimdi neredeyse soğuyacak.

Bildiğimiz gibi, Araya Giren Görüntüler, 12 Eylül faşizmine Kemal Özer şiirinin verdiği tepkidir. Emekçi sınıfın öncü kesimlerinin "alınlarında biriken güneşi soğutmak" için kapitalist sınıfın uyguladığı baskı ve terör, Kemal Özer şiirinde, izlemeye çalıştığımız şiirsel ben'in gerçekleşme biçimi üzerinde de tepkisini oluşturmuştur. Sanatçının topluma ve tarihe sosyalist gözle bakışı, faşizmin geçicilliğini, büyük tarihsel akışta "araya giren bir görüntü" olduğunu başlığa yazmasını sağlar. Araya Giren Görüntüler'de şairin öznel beni ile suskun toplum gerçekliğinin ilişkiye geçmesinin ürünüdür şiir. Şair eleştirel, sorgulayıcı ve etkindir. Susanların yerine şiirsel konuşmayı o sürdürür.

Sesini kaybeden kentten bir imge daha.

En kalabalık saatlerde sokakların
bir çaylak gölgesi geçmiş gibi
sessizliğe boğulmasıyla mı yoksa?

Bu şiirsel birikimle birlikte okunduğunda, Onların Sesleriyle Bir Kez Daha, araya giren görüntülerin aşıldığı ve kentin sesine kavuşmasıyla birlikte Ozan'ın da, özlediği toplumsal ben'le buluştuğu bir gerçekliği anlatır. Böyle bir gerçeklik var mıdır?

Kemal Özer, Zonguldak maden işçilerinin büyük grevi ve yürüyüşü için yazdığı Zonguldak şiirini kitabın son bölümüne yerleştirir. Ozan bu eylemden "ve değiştirdiler ülkenin adını" dizesine ulaşmıştır. Şiirin gerçekliği yansıtmakla yetinmediğini, yarattığını görürüz burada. Onların Sesleriyle Bir Kez Daha, daha önce şiirlerde dillendirilen kavgaya yeniden alan açar, ama bu kez kavganın tarihsel boyutları genişletilmiştir.

Şiir, emekçilerin özgürlük kavgasını, yaşamı özgürleştirme mücadelesini bir kez daha estetik nesne olarak seçerken, bu kavganın geleceğini de ilk kez bu denli kapsamlı bir biçimde duyumsatmıştır Şiirde geçmiş, bugün ve gelecek iç içedir. Bugünde akan gelecek, Zonguldak bölümünde olduğu gibi, şiirin gerçekliği işleyişindeki yaratıcı yöntemle görünür kılınmıştır. Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'nın duyurduğu büyük güven bugünde geleceği yakalayan tarihsel bilinçten gelmektedir.

Şiirin çok kanallı akışından söz etmiştim. Kent'in sesine kavuşması ve bunun yarattığı coşku var. Kenti sesine kavuşturan eyleme geçiyoruz buradan. Yürüyüş Şarkıları, bu eylemi tek tek öznelerin bilincinde işliyor. Kemal Özer, eyleme geçen insanı, bu eylemin ürünü olarak şiirleştiriyor.

Kendi deyişiyle, "eylem içindeki işçilerin, sokaktaki işçilerin kendilerine bakış, kendilerine ve çevrelerine doğru bir iç yürüyüş." Bu iç yürüyüşler, dünyayı dönüştürecek insanın, eylemiyle nasıl güven kazandığını, nasıl yenilendiğini çok güzel anlatıyor. Yürüyüşün coşkusuna denk bir ses düzeniyle kurulmuş bu bölümler, yürüme eyleminin can alıcı etkilerini şiirleştiriyor: Alkışlarla yürümenin şarkısı, yürürken düşünmenin şarkısı, yürüdükçe öğrenmenin şarkısı, bir yürüyüşün sonunda şarkı. Nasıl bir şiir olduğunu çağrıştırmak için kısa bir aktarma:

Omuzlar akıyor omuzlarımın dibinden boyuna ve
düşünüyorum: nasıl kurtuldu sesim, ağzımın içinde
öylece beklerdi ne vakit karşılaşsa kapalı bir kapıyla,
bilmezdi öfkelenmek nedir biri duymazdan gelse
ya da sırtını dönüp yürüse düşmezdi arkasına
boğazına sarılmak ya da sarsmak için tutup
yakalarını,
nasıl kurtuldu zincirlerinden şimdi, nasıl yalıma
keserek
her an fışkırmaya böyle hazır!

Yürüyüş, yürüyenleri özgürleştirir. Onların Sesleriyle Bir Kez Daha, Yürüyüş Şarkılarıyla bu özgürleşmeyi şiirleştirir. Yürüyüş toplumu sömürüden ve baskıdan kurtarma eylemidir. Yürüyenlerin dışındakileri nasıl etkiler? Onların sesleriyle karşılaşanlardaki etkinliğini de şiirleştirir Kemal Özer. Bu sesle karşılaşan kimileri yürüyüşe katılır, kimilerinin zaten bir yarısı bu yürüyüşün içindedir, kimileri gelecekte katılacaklardır bu yürüyüşe. Yaşlı insan bu sesle ayağa kalkar. Dilsiz konuşacak gücü bulur yeniden. Sistemin sömürü burcunda yaşayan, durumunun kofluğunu ve kaçışsızlığını duyar onların sesleriyle. Bu anlatımın şiirleri ne kadar indirgediğinin farkındayım, bunun çözümü Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'nın okunmasıdır elbette. Aktarmalarla sürdürelim.

Yürüyüşün sonunda şarkı

Bir yürüyüşün sonunda uç veren kanatlarla
acıyı silebilirim, yazıldıkça alnına çocukların

Bir adımda geçebilirim kentin ıssızlığından
göğün, rüzgârın, denizin coşkulu kalabalığına
İlk kez dünya benim, ilk kez soluğunu elimde
bir bayrak gibi tutuyorum,
bir daha bırakmamak üzere

Onların Sesleriyle Bir Kez Daha'da ozanın onlardan birine dönüşmesi ve yürüyüş içindeki toplumsal öznenin bir parçası olmasını şöyle şiirleştiriyor Kemal Özer:

ONLARIN SESLERİYLE

Bir yolculuk daha başlıyor ozan için. Elinde
Bir tek sözcük. Bir dalga ucu, yürüyen
kalabalığın denizinde. Belli değil kimin
ağzından çıktı, nereye taşıyacak hangi titreşimi.
Belli değil, çünkü bir salkımın taneleri
nasıl benzerse birbirine, tıpkı öyle
söylenenlerin de söyleyenlerin de her biri.

Bir tek sözcük bile olsa ozanın elinde
biliyor ki çıkılan yolculuğun sonu
o sözcüğü söyleyene varacak, o sözcüğün
taşıdığı titreşime. Çünkü döktüğü ter
sözcükler arasında yürüye yürüye
dönüştürecek onu da o kalabalıkta
sesini sokaklara taşıran birine.

Ozan yürüyenlerle buluşmasını her anlamda gerçekleştirmiştir; "döktüğü ter"le o da bir emekçidir ve sesi, sesine kavuşan kentin bir parçasıdır. Ozanın beni, eylemin eşit kıldığı ve bütünleştirdiği emekçilerin ortak beninin bir öğesine dönüşmüştür.

Eylem dönüştürüyor, etkisine aldıklarını çekiyor, karşısına çıkanları aşıyor. Onların eylemi, yaşamı geçmişi, bugünü ve geleceğiyle anlamlandırıyor. "Onların sesleriyle buluşuncaya kadar orda burda savrulup duran binlerce başıboş anı", şarkılar, düşler, ölümler, direnişler, katliamlar anlamlanıyor. Bütünlük kazanıyor.

Artık ne darmadağın ne unutulmuş ne eksik
hiçbiri sahipsiz değil onların sesleriyle buluşalı

Onların yürüyüşü,

bir başka sese doğruydu, ışığına doğruydu
yıldızını kendi örsünde üreten yepyeni bir
dünyanın.

Ozan sunu'da şöyle diyordu:

Bu şiirler, anıları tutacak elinden
dile getirsin diye yarın
hangi yollardan geçtiğini yaşamın

ZAMANIM SU OLSUN ANA
(Yüreğinde ana sevgisini büyütenlere)

Ben bir su değirmeniyim ana
Yüreğimdeki taşım hep bir yana döndü
Suyum zamandı, beni döndüren zaman
Onu da tükettim gitti

Beni yeniden doğur ana acılarınla
Gıcırtılı beşiklere yeniden sar
Ninniler söyle bana ninniler, gözlerini yaşartmadan
Ve öyle bir gül ki ana
Zamanım su olsun tükenmeyen
doyayım.

Öztürk TATAR

ve anımsatsın hangi engelleri aştığını-
onların sesleriyle bir kez daha.

Kemal Özer'in yeni şiirleri bu güvenin şiirleridir. Gelecekte özgürleşmiş, eşitlik sağlamış, kişiliğinin çok boyutlu gelişimini gerçekleştirmiş insanların şiiridir. Bu güvenle, onların ülkenin adını değiştirdiğini yazabilir ozan. Gelecekte doğacak olanın şiirini de yazar.

Onlar konuşuncaya kadar, kendi şiirini yazıncaya kadar onların şiirini yazmayı üstlenen Ozan, onların içinden birine, bilinç emekçisine dönüşerek, kendi şiirini onların sesi içinde eritmiştir. Eyleme geçmiş, tarihsel yön kazanmış insanların oluşturduğu ortak bir öznenin şiiridir bu.

Gelecekten bakan ozanın doğacak olana seslenişiyle bitirmek istiyorum.

ONLARIN SESLERİYLE

İleriye itildiğini duyacaksın sen de
daha dünyaya gelmene bunca yıl varken,
duyacaksın daha ilk soluğu ciğerine çekmeden
senin için de söylenmiş olduğunu o şarkıların.

Üst üste konan taşlarla bir duvarın nasıl
yükseldiğini görmeden daha, anlayacaksın
sözcükler değildi o şarkılarda sana ulaştırılan,
onlar için atılmış adımlardı, yürünmüş yollardı.

Bileceksin, söylemeye daha başlamadan,
sesinde bir güneş taşıdığını bugünden yarına,
bugünden yürek yüreğe geleceksin söyleyecek
olanlar
yarın söylemeye daha başlamadan o şarkıları.

ALICE HARİKALARI OLMAYAN DİYARDA

Berrin TAŞ

Dün akşam bir oyun izledim. Atölye'de. Felsefe dersinin ardından. Adı "Alice Harikaları Olmayan Diyarda" Oyunu sevdim.

Oyun iki kişilik. Başından sonuna dek kapitalizmin kadını nasıl kuşattığını, değerleri nasıl bombardımana tuttuğunu izledik. Oyun görünüşte iki kişilik ama karakterler sürekli değişiyor. Alice kimlik arayışında. Bu nedenle sık sık kendine dayatılanları kabullenip uçma denemeleri yapıyor. Burda uçmak simgesel bir anlatımla özgürlüğü çağrıştırıyor. Özgürlük yok. Zira Alice'in bilinci hazır değil. Bu nedenle Alice kendine dayatılanlara sarılarak ayakları üzerinde durmaya çalışıyor. Öteki karakterde sürekli değişiyor ama onun değişimi kapitalizmin dayattıklarını farklı boyutlarda sunma düzeyinde bir değişim. Yani öteki karakter farklı kılıklar altında, değişik biçimlerde sunulan baskı unsurunu çağrıştırıyor daha çok.

Alice'in kimliğinde bir bakıyoruz babasından dayak yiyen, annesinden korkan kadını görüyoruz. Bir bakıyoruz çıplak kadın resimleriyle bir dergi Alice'in gözünün içine içine zorla sokulmaya çalışılıyor. Bununla kadına böyle olursan, bu resimlerdeki gibi olursan uçarsın mesajı verildiği anlatılıyor. Öteki karakter sesleniyor hadi Alice uç uç... uç artık. Alice uçamıyor... düşüyor. Her düşüşün ardından ayağa kalkma çabası gösteriyor. Evet ama ayağa kalktığında yine aynı, insani değerlere saldırılan bir ortamla karşılaşıyor. Bu arada öteki karakterin maskeleri değişiyor. Böylelikle Alice'den beklenenler de değişiyor. Orman, kapitalizmin yerine geçmiş. Alice bu ormanda kendini koruyacak birilerini arıyor. Bir bakıyoruz bir maymunun korumasına sığınıyor, bir bakıyoruz bir ağacın korumasına sığınıyor. Alice beyaz atlı prensi arıyor. O beni korur diyor. Öteki karakterin elinde bir sopa var. Bu sopa zaman zaman Alice'i korumak için kullanılsa bile çoğu kez Alice'e karşı da tehdit oluşturuyor. Oyunun bir bölümünde sopa puro yerine geçiyor. Alice'i o renkli dergilerdeki kadınlar gibi yetiştirmeye çalışırken puro tüttürüyor öteki karakter.

Oyunda kadının cinsel kimliğine de saldırı var. Hadi diyor öteki karakter kadın kadına ne güzel sevişebiliriz. Burda eşcinsellik de kapitalizmin bir dayatması olarak sunulmuş. Kendi benliğinden koparılan insanın mutsuzluğunu giderme yolu olarak sunulan ve sahte bir anlayışlılık ardına gizlenilerek geçerli kılınan bir dayatma. Önce kaçıyor Alice, bu durumdan kurtulmak istiyor. Kurtulamıyor zira nereye gitse peşinden geliyor. Burda Alice'in peşinden gilden medyayla bombardımana tutulan bir yaşayış biçimidir. Alice bu yaşayış biçiminden kaçmaya çalıştıkça yakalanıyor bombardımana. Zira Alice'nin pek fazla seçeneği yoktur. Bu oyun bize şunu sordurabilir. Peki kadının bu bombardımandan kurtulma şansı yok mu. Kadın kendini bu dayatmanın dışında varedebilir mi.

Oyunun bir bölümünde dayanamayıp ağladım. Gözyaşlarım herhangi bir bölümün beni etkilemesinden çok kadının üzerindeki ağırlığı bütünüyle yaşatmasındandı. Evet herhangi bir kitabın sayfalarca anlatacağını yoğunlaştırılmış bir oyun daha kısa sürede anlatabilirdi.

Oyunda Alice çıplak kadın resimlerine baktıkça elini göğsüne götürür, erotik pozlar vermeye çalışır. Eteğini yırtar bir bölümünde çünkü meta kültüründe varolmanın kuralı bacaklarını göstermektir. Kısa bir an kararsızlık geçirir ve açıverir yırtmacını. Utangaçlık aşılmıştır artır. Ne adına. Kapitalizmin kadına biçtiği değerler adına. Zevk nesnesi, erkeğin doyum aracı, vitrini güzelleştiren öğe. Oyunda beni kadının çırpınışı ağlattı. Çırpınan ve kendini varedebilmek için farklı kimliklere sığınarak ayakta kalma savaşı veren kadının çaresizliği içimi burktu.

Oyunun sonuna doğru kapitalizmin saldırıları dozunu arttırır. Alice'i bir Bosch fabrikasına götürür beyaz atlı prensi. Sorar Alice, bu kocaman yer de neresi böyle, senin malikanen mi. Hayır der öteki, burda insan yapılıyor. İnsan yeni baştan biçimlendiriliyor. Sen de burda biçimlendirileceksin. Sevinir Alice. Oyunda fabrika simgesel bir anlatımla insanı kendi istediği kalıba sığdırmaya çalışan kapitalizmin eylem alanıdır. Alice de bu eylem alanında yontulacaktır. Sonra bu eylemin sonuçları görülmeye başlar. Sahneye renk renk paketlere sarılı hediyelikler yağmaya başlar. Torbasından paketleri

atan oyuncu bir yandan da kadın için cilt temizlik malzemelerinin, kısaca güzellik sektörünün kimi çeşitlerinin adlarını sıralamaktadır. Sahne parıltılı paketlerle, paketleri süslediğimiz iplerle dolmuştur. Alice bu görüntüden sevinçle karışık bir şaşkınlık duymaktadır. Biraz sonra sanki bir düşten uyanır gibi oluruz. Paketleri atan oyuncu yerlerde biriken tüketim maddelerini süpürmeye başlar. Anlamı tüketime yönlendirmeyi ve tüketimin sunduklarını reddetmektir. Alice gider yerleri süpüren arkadaşına gülümser ve onu öper. Birlikte selam vermektedirler artık.

Oyun bitti. Mehmet Esatoğlu oyunu izleyen arkadaşların eleştirilerini almak istedi. Kimileri son bölümde çöp durumuna gelen paketlerin süpürülmesine karşı çıktı, gereksiz buldu. Kimi arkadaşlarımız geçişler daha belirgin olabilirdi dediler. Yani oyunda sürekli karakterler değiştiği için geçişler birdenbire oluşuveriyor o zaman da oyundan koptuk diyenler oldu. Bunların dışında bana çok tuhaf görünen oyundışı eleştiriler de yapıldı. Sözgelimi bir arkadaşımız, bu oyunda bir işçi kız da anlatılabilirdi, onların yaşamı çok farklı dedi. Bir başka arkadaşımız oyunda erkeklere yüklenildiğini söyledi. Çok tuhaf bunu söyleyen de henüz tertemiz duygularıyla yaşamını sürdüren bir genç kızımızdı. Dayanamadım ona erkek cinsiyetine imada bulunulan herhangi bir öğeye rastlamadığımı söyledim. Zira oyunda erkek, direkt bir biçimde değil kapitalizmin uygulayım aracı olarak vardı. Arkadaşımız henüz çok gençti ve anlaşılan erkeklerce henüz hırpalanmamıştı. Bir delikanlı da bu tür oyunların artık farklı biçimlerde oynanması gerektiğini söyledi ama nasıl oynanması gerektiğini anlatamadı. Bu arada bir de kendince inci döktürdü. Sorun insan sorunuymuş efendim anlıyormuymuşuz. Yine atıldım peki kadın sorunu, insan sorununun dışında mı. Yanıt alamadım tabii. Bu arada Cengiz Gündoğdu araya girdi. Oyun dışı eleştiri yapanları bir güzel payladı. Sonra da oyun hakkındaki eleştirilerini sıraladı. Oyuncuların sert oynadığını söyledi. Cengiz Gündoğdu oyuna bir tiyatrocu gözüyle baktı. Teknik sorunları açımladı. Bu arada oyun dışı eleştirilerin saçmalığı onu sinirlendirdi.

Oyun dışı eleştirenlerin hepsi bir oyunun kapsamı içine tüm özlemlerini, tiyatrodan beklentilerini sığdırmaya çalışıyorlardı. Eleştirilerinin oyunla hiçbir ilgisi olmadığı gibi oyunu kavrayamamışlardı bile. Benzeri bir durumla Denizli'de karşılaştım. Birkaç hafta önce Denizli'deydik. Cengiz Gündoğdu Filiz Sönmez ve ben. Aşk ve Şiir üzerine konuşuldu. Bu arada Filiz'le ben aşk şiirleri okuduk. Farklı bakış açılarını gözeten aşkın sorunlarına dikkat çeken şiirleri seçmeye özen gösterdim. Orda da beni neden daha başka şiirler seçmedim diye eleştirdiler. Düşünebiliyor musunuz iki saatlik bir süreye bildiğim tüm aşk şiirlerini sığdırmamı istiyorlardı. Yine de Denizli'de çok güzel bir gün geçirmeme engel değildi bu eleştiriler.

Yeniden oyuna dönersem kadının bu kuşatılmışlıktan kendini uzak tutma şansı yok mu. Kadın tüketim toplumunun sürdürücüsü bir öğe olarak başka bir yaşantı düşleyebilir mi. Oyunun bana düşündürdükleri bunlar.

Sorulara farklı yanıtlar verilebilir elbette ama ben kültürel birikimle beslenen bir yaşamın herhangi bir yaşamdan daha doyurucu güzelliklere kapı aralayacağını söyleyebilirim. Orda yaşam günlük çıkarların ötesinde nitelikli bir varoluşun kaynağıdır. Bu kaynak neden kadını kapitalizmin tüketen değerlerinin uzağında tutamasın. Başı dik ve onurlu bir duruş tüketim sarmalında kendini varedemez. Onurlu bir duruş kendi yaşamının direksiyonunu kendin kullanma cesaretini göstermektir. Bu bağımsız bir yaşamın temel koşuludur. Bu koşul yerleşik değerleri dışında tutmak zorundadır. Öyleyse yeni bir şarkı gerek bize. Çakıllı, dikenli yollarda şakıyarak yürüyebilmek için. Benliğimize güvenerek soluk almayı öğrenebilmek için yeni bir şarkı. Bu şarkı adım attığınızda size doğru ya da yanlış diyen kendi sesinizdir.

• "Alice Harikaları Olmayan Diyarda": Dario Fo ve France Rame'in bir oyunudur. Oyunu Füsun Demirel çevirmiş. Mehmet Esatoğlu ve Lale Ulutepe yönetmişler. Oyuncular Tiyatro Simurg'tan Hale Üstün - Zeynep Yaldız, Yönetmen Yardımcıları-Müzik Efekt, Saadet Özgül, Afiş Tasarım-Işık, Bülent Arslan.

Afşar Timuçin
DÜŞÜNCE TARİHİ
İnsancıl Yayınları

YAŞLANMAYI TERASLAMA (1)

Adviye AZMAZ

Dev bir silindir. Gümbür gümbür çalışıyor. Dümdüz ediyor üzerinde yuvarlandığı yeryüzünü. Geniş bir yol inşaatında kendisine düşeni yapıyor. Çalıştırıcı genç adam basıyor enerji deposuna. İş bir an önce bitmeli. Birkaç metre ötesinden ilerisini görmüyor. Göremiyor. Ama o birkaç metre ötesinin ilerisinde bir kadın var. Bir yaşlı kadın. Giyimi, kuşamı yerinde, sağlıklı bir yaşlı kadın. Elindeki paketten bir şey alıp atıyor ağzına. Tadına vardığı besbelli. Hem yiyor, hem de önünde bir şeyi seyrediyor. Arkasından gelen dev silindirin az sonra kendisini dümdüz edebileceğinden hiç haberi yok. Kulakları duymuyor. Silindiri çalıştıran genç adam basıyor gaza. Yaşlı kadın da seyrettiği şeyin ilginçliğine, yediği maddenin tadına dalmış. Silindir ile yaşlı kadın arasındaki mesafe hızla azalıyor. Silindirin yaşlı kadını ezip geçmesi belki de birkaç silindir devinimi işi.

Bir anda bir orta yaşlı adam beliriyor. Şık giyimli, kravatlı, komprador havalı, dinamik görünümlü bir adam. Yaşlı kadın ile silindirin konumunu görmüş. Heyecanla harakete geçiyor. Koşturuyor bir o yana, bir bu yana. Ama yaşlı kadına ulaşmanın yolunu bulamıyor. Mutlaka bir şey yapmalı. Silindir ile yaşlı kadın arasındaki mesafe sıfırlanmak üzere. Birden görüveriyor, bir yerlerden sarkan kalınca urganı. Sıçradığı gibi yakalıyor, tam tarzanvari. Uçuyor havada kadına doğru. Tek eksiği tarzanvari haykırışı. Ayaklarıyla pedallama yaparak hız veriyor asıldığı dev urgana ve uçuyor, uçuyor. Silindir karadan, o havadan hızla yaklaşıyorlar yaşlı kadına. Yaşlı kadının hâlâ hiçbir şeyden haberi yok. Yediğinin tadında kaybolmuş. Arka arkaya atıyor ağzına sıkıca tuttuğu paketten çıkardığı maddeyi. Havadan uçan adamın heyecanı dorukta. Silindirden önce kendisi ulaşmalı yaşlı kadına. Ayaklarının pedallarını sıklaştırıyor, hız veriyor urgana. Silindirin çalıştırıcısı da veriyor gücünü yakıt deposuna. Ama urgana asılı adam daha becerikli. Uçuyor, uçuyooor ve hoop kadının yanıbaşına konuveriyor. Ve yıldırım hızıyla kaptığı gibi kadının elindeki paketi aynı urganla uzaklaşıyor oradan. Ve elektronik bir düzenle salondaki topluluğa gösterilen bu olay burada bitiyor. Gösterinin içeriği toplantının amacına tam bir paralellikte: Yaşlılık/yaşlılar ile tüketim ve medya arasındaki bağlantıyı sergilemek. Bir alkış kopuyor salonda. Bağlantının beyazperdede sergilenişi oldukça etkin ve başarılı olduğunu vurgulayan kuvvetli bir alkış.

Salondakilerin sayısı yüzelliyi aşkın. Yaş ortalaması 50-55 çevresinde. Kadınlar erkeklerden biraz daha fazla sayıda. Hemen hepsi Avrupa Birliği ülkelerinden. Şık, bakımlı eğitimli, görgülü, paralı ve ortanın üzerinde bir tabakadan geldikleri görünümünde.

Toplantının kenti Viyana. Yeri, kentin ortasında kocaman bir binanın görkemli salonu.

Toplantıyı finanse edenler ve de düzenleyenler Avrupa Birliği ülkeleri yetkilileri. Hızla artan yaşlı nüfus, bu nüfusun tüketim potansiyeli ve hızla gelişen medya gücü arasındaki bağlantıyı belirlemek ve 2020 yılı itibariyle sayıları dünya nüfusunun % 14'ünü oluşturacağı hesaplanan yaşlı nüfusun gereksinimlerine göre alınması gereken önlemler. programlanan çalışmalar hakkında sunular veriliyor, tartışmalar yapılıyor.

Konuşmacılar arasında Avrupa Birliği ülkeleri temsilcileri, Birleşmiş Milletler temsilcileri, akademisyenler, STK'cılar, medyacılar var. Ve Türkiye'den de sadece bu satırların yazarı.

İki bayan geliyor karşıdan. Şıkk. İkisi de. İkisi de yaşlı. Kürklüler. Hem bedenleri ve hem de kafaları. Gerçek kürke, dört ayaklı dostların postundan yapılmışa benziyor kürkleri, pek anlamasam da.

"Özür dilerim efendim, Postgasse'nin nerede olduğunu bana söyleyebilir misiniz?" Hiç düşünmeden yanıtlama pozisyonuna geçiyor her iki hanım da. Uzunca boylu olanın ağzından dökülüyor sözler:

"Dooğru gidin, trafik ışıklarından sonra sola sapın."

Kavradım valizimin sapını. Ama gayri zorlanıyorum. Yorgunum. Onbeş metre kadar yürüdüm, yine yerde eşyalarım. İki dakikalık mola daha...

Ne çok kitapçı var burada yahu. Sağa dön kitapçı, sola dön kitapçı. Hepsi de çok şık. Kitapları da, vitrin düzenlemeleri de. Dal birinden içeri, kap önüne gelenleri ve tabana kuvvet kaç diyor şeytan. Ama yapamam ki. Henüz açık değiller. Sabahın erken saatleri sayılır. Ayrıca, zamanım yok, zamanım. Yaş ve yaşlılığı, yaşlılık ile tüketicilik arasındaki bağlantıyı, bunlar ile medya gücü arasındaki ilişkiyi anlatacak toplantıya gidiyorum. Kaçırmaya gelmez. Hele orada verilecek ipuçlarını bir alayım,

sonra gelirim bu kitapçılara. Kavradım yine valizimin sapını. Git ha git. Tekerleklerinden biri koptu mu ne, garip sesler çıkıyor tabanından. Hâlâ yok ortalıkta Postgasse denilen cadde mi, sokak mı neyse.

"Affedersiniz efendim. Postgasse'yi bulamıyorum. Nerede acaba?"

"Az ötenizde. Sola dönüverin."

Dönüyorum sola. Cadde ile sokak karışımı bir yer burası. Kimsecikler yok.

Çevredeki binalar yüksek. Taştan galiba hepsi de. Valizimin tekerleklerinden çıkan sesler çın çın ötüyor bomboş yolda.

Git ha git.

Karışım sokağa dönüştü şimdi. Köşede bir mağaza. Şıkır şıkır parlak renkli kumaşlardan yapılı kadın iç çamaşırları düzülmüş vitrinine. Görecek, hatta bakacak halim bile yok. Onbeş metre kadar sonra bir mola daha. Solda kocaman bir bina. Çıt gelmiyor içerden. Sanki kimse yaşamıyor binada. Işık kırıntısı sızmıyor hiç bir yerinden. Uuvvv... Nerelere geldim ben yaavv. Merkezi bir yerde olsun demiştim rezervasyonu yapan adama. Çook gerilerde kaldı merkezi yer. Yani dev kilisenin bulunduğu meydan. Sokak-cadde karışımı dediğim yol da gerilerde kaldı. Burası tam bir sokak. Daracık. Sadece iki insan gördüm, onlar da koşturuyorlardı bir yerlere, soğuktan kaçarcasına.

Hah... işte sokak ismini gösteren levha: Post gasse.

Şükürler olsun. Şimdi sıra 14 numaralı binayı bulmaya geldi.

Ama hele bir mola daha. Kollarım düşecek. Üşüdüğüme aldırmasam da, yorgunluktan bitkinim. Halbuki daha sokağın başındayım. Hemen yanımdaki binanın numarası 4. Daha çook var 14'e... Olsun. Ucundan yakaladım ya... Geldim sayılır. Molamın süresini biraz uzatıyorum. Bu bir ikram kendime.

Az iş mi omuzladığım. Taa nerelerden geliyorum. Yaşlanmayı teraslamanın yollarını öğreneceğim. Gerçi iki günlük toplantının birinci yarım günü gitti sayılır ya... Geriye kalanı iyi toplarım. Burası Avrupa'nın göbeği. Kimbilir neler sergilenecek, neler söylenecektir. Elbet birkaç ipucu yakalarım. Yüklendiğim gibi dooğru Türkiye. Kimi bana yarar, kimi başkalarına. Paylaşırız. İhtiyacı olanımız çok. Buralarda pek ihtiyaçlı görünmüyor. Bu sabah rastladığım insanların hepsi de yaşlıydı ama dipdiriydiler. Kendilerine özene bezene baktıkları besbelirgindi. Kimi tur atıyordu, kimi elinde sepeti alış-veriş gidiyordu. Hem erkeği, hem kadını... Gıcır gıcır da giyimliydiler. Erkeklerde bile kürk vardı. Bizim yaşlılar bu saatlerde ya uyuyorlardır, ya mayışık mayışık kaykılmışlardır bir köşeye, ya torun bakıyorlardır ya da bulaşık yıkıyorlardır. Hele şu toplantılara bir katılayım, neler götüreceğim onlara... Dirilivereceklerr eminim. Onca yolu boşa mı teptim, onca para boşa mı... Ha gayret... Bir daha mola vermem ondört numaralı binaya kadar. Pansiyon Dr. Geissler. Her kim ise bu adam. Adını ondan almış pansiyon. Nedenini, oraya varınca öğrenirim. Belki de çok ünlü bir adam bu Dr.Geissler. Göreceğiz. Hızlandım, ama ayaklarım yavaş çekimcesine. Valizim birkaç kez yan yattı. Yamuk tekerleklerinin gıcırtısı bile çıkmıyor gayri...

İşte geldim. Postgasse 14. Kocaman, gri bir bina. Sekiz-on katlı var. Görebildiğim kadar. Kafamı arkaya deviremiyorum ki sayayım. Öylesine yorgunum.

Bu kocaman binanın küçücük kapısındaki leblebi kadar düğmeye basıyorum. Ses yok. Biraz bekliyorum. Tekrar basıyorum. Ses yok. Bende de sabır kalmadı. Yine basıyorum. Bu kez zil düğmesinin tam tepesine, ta boynunun köküne inesiye kadar.

"Yaa?"

Oh... Bir yanıt, bir ses nihayet. Düğmenin üzerindeki minik mikrofon kafesine girercesine yapıştırıyorum ağzımı:

"Benim için burada bir oda ayrılmıştı..."

Çatt. Otomatik kapı açılıyor. Dalıyorum içeri. Bir yığın merdiven basamağı dinellveriyor önüme.

Olamaaaz... Onca yoldan sonra bu merdivenler...

Geri dönsem yeri. Öylesine öfkeliyim.

Ha gayret valizim. Burada tekerleklerin de işe yaramaz, ama n'aparsın. Biliyorsun yaşlılık toplantısına geldik. Senin için de bulurum birkaç ipucu. Hele burada biraz dinleneyim. Bir bardak çay içeyim çelik gibi dirilirim.

Öğleden sonra toplantısının bir ucundan yakaladımmı tamam...

Çıktım bile merdivenleri. Asansörün önündeyim. Orta yaşlı iki adam kapısına dayanmış bir şeyler yapıyorlar.

"Bozukkk uğraşıyoruz... Beş dakika sonra çalışır" diyor adamlardan biri. İtiraz etsen ne olacak. Sekiz-on katlı bina.

Az sonra asansördeyim. Ve biraz sonra da sekizinci kattaki büroda. Rezervasyon fişimi gösteriyorum. Bir anahtar veriyor sarışın genç katibe. Bir de form. Doldurmamı istiyor. Çok yorgun olduğumu, sonra dolduracağımı söylüyorum. Yarın sabah kahvaltıda doldurabileceğimi söylüyor.

Doğru odama. Ohh. Tertemiz. Sıcacık. Dinlenip, değişip, yaşlılık toplantısının yapıldığı yere gideceğim. Avrupa Birliği ülkelerince finanse edilen

yaşlılık toplantısı. Katılımım gecikmeli olacak, ama kalanı ile yetinmesini biliriz biz. Taa nerelerden, "Avrupa" "Europa" kavramlarına bir türlü sığdırılamayan uç köşelerden geliyorum. Ne kapsam yeridir. Belki bir gün alınıverirsek bu birliğe, paşa gönülleri "he" deyiverirse birilerinin, işe yarar öğrendiklerim.

Bu karlı, tipili, soğuk Kasım havasında Endüstri Binası'nı bulup da bu görkemli salondaki koltuklardan birine çökünceye dek epey zaman geçti. Olsun. Yakaladığım yerden yazacağım. Kağıt kalem çıkarıp başladım işe.

" oldies can be goldies..."

age discrimination...", social exclusion...", " partial retirement" ve perdede sunulan dia gösterileri.

Birinci konuşmacının görevi bitti bile. Sıra ikinci konuşmacıda.

Ünlü Alman TV kanallarından birinde yaşlılar için program yapan bir hanım. Ellibeşlik var. Oniki yıldır yayınlarmış bu programı. Yaşları ellinin üstünde olanlar içinmiş. Onlara moral vermekmiş amacı. Ayrıntılar, sorular, yanıtlar. Bu konuşmacının görevi de bitiyor.

Sıra üçüncü konuşmacıda.

Reklamcılık sektöründe çalışmış adam. "Yaşlılığın tam ortasındayım, 65'imdeyim" diyor. Birkaç ay önce emekli olmuş. Viyana Üniversitesinde ders veriyormuş iletişim konusunda. Müzisyenmiş de. Amatörmüş ama iyi bir müzisyenmiş... Motorsiklete de binermiş. "Aktif yaşlanmak konusunda örnek olabilirim ama bu nasıl öğretilir bilemem. Ancak ilgi uyandırabilirim" diyor ve yaşlılarla ilgili bir araştırma sonuçlarından bazılarını aktarıyor:

Araştırma kapsamına girenlerin sadece % 14'ü "iyiyim" yanıtını vermiş, "nasılsın, iyi misin" sorusuna,

- çeşitli kültürel etkinliklere katılanların çoğunun yaşı altmışın üzerindeymiş,

bilgisayarla uğraşmaktan hoşlanan yaşlıların oranı % 16 imiş,

- pek çok yaşlı medyanın çeşitli dalları ile uğraşmaktan keyif aldıklarını belirtmişler,

tükettikleri yiyecekler bakımından gençlerden fazla farklı değilmiş yaşlılar,

pekçok yaşlının parasal durumu oldukça rahatmış, yine de dikkatle ve hesaplı harcarlarmış paralarını,

medya, yaşlıları "funny minority" (komik azınlık) olarak görmekten vazgeçmeliymiş.

Bu katılımcının görevi de bitti. Ama sorular, yanıtlar, yorumlar çook. Çok da... Zaman sınırlı. Soran da kestirmeden soruyor, yanıtlayan da kestirmeden gidiyor. Yaşlıların sorunlarının çözümü için gençlerin desteğine gereksinim olduğu, medyanın, uzmanların, politikacıların da desteklerinin zorunluluğu, sorunların etkin ve çabuk çözümü için "tepedeki adam"a gitmenin yararı, hep kestirmeden geçiştiriliyor.

Ve bu muhteşem toplantı salonunun beyaz duvarlarına altın yaldızlı kocaman harflerle dekor düzercesine nakşedilmiş sigara içme yasağını koyanlara minnet duyguları sunuluyor.

Herkes salondan dışarı. "Ara" veriliyor konuşmalara.

Adı "kahve molası" ama isteyene kahve, isteyene çay. Ve herkese nefis kek ve kurabiyeler.

Uzun bacaklı, yuvarlak tablalı şık bir masanın çevresindeyiz. Ayaktayız. Üç kadınız. Üçümüz de aynı yaş grubuna gireriz rahat. Yaşlıyız yani. Gerçi hiçbirimiz açıklamadı ama "görünen köy... misali... Sohbeti koyulaştırdık. Konuşmacıların dediklerini irdeliyor, demediklerini, diyemediklerini dikkatle sorguluyoruz. Zarif ve genç hanımlar fincanlarımızı yeniden dolduruyorlar. Midelerimize gönderdiğimiz keklerin, kurabiyelerin boş tabaklarını doluları ile değiştiriyorlar.

Dönüp dolaşıp, toplantının, katılımcıların finansmanına geliyor konu. Taa baştan beri gizleyemediği merakını açıklıyor karşımdaki iki bayandan biri...

"kocasının arkasına takılıp gelen...

"Sizi kim finanse ediyor?"

"Kendim."

İnanamıyorlar. Kabullenemiyorlar. Bu kez ikinci bayan soruyor aynı şeyi. Sadece kullandığı sözcükler ve sözcükleri cümleye dönüştüren tekniği biraz daha ustaca. Ama benim yanıtımda bir değişiklik yok.

"Onca yolu, bunca masrafı kendiniz karşılıyorsunuz demek ki!?"

"Evet efendim. Bunda şaşılacak ne var!?"

"Burada gördüğünüz tüm katılımcıların masrafları birilerince, bir takım kurumlarca karşılanmıştır da..." diyor "kocasının arkasına takılıp gelen" Birer kez daha doldurtuyoruz çay-kahve fincanlarımızı. Yuvarlak çizgilerimiz vız geliyor. kek ve kurabiyelerden gönderiyoruz midelerimize.

"Bu toplantıların amacı aktif ve sağlıklı yaşlanmayı sağlamak. Değmez mi onca yolu katedip, onca masrafı karşılamaya?" diye soruyorum iki bayana. Taa gözlerinin içine bakarak, sözcüklerime ağır bir vurgu yerleştirerek.

Ve onlar yanıtı araya dursun, ben özür dileyip salonun öteki ucundaki döküman masalarına koşuyorum.

Dökümanların sergilendiği masalar dizi dizi. Üzerleri kitap, broşür, kitapçık, duyuru, poster vs.

dolu. Boy, boy. Konu, konu. Albenileri alabildiğine. Paradan kaçınılmamış. Kalite ve kapaklamanın hakkı iyi verilmiş. İçerikleri de öyle. Yaşlılığın ve medyanın pek çok alt konuları ele alınmış. (Tüketim es geçilmiş. Vardı ise ve sabah saatlerinde kapışıldıysa da bilmiyorum. Bana pek kalmamış.) Yol gösteren, bilgi veren, ilgi uyandıran, yöntem sunan, talep formları ekleyip "doldurup hemen gönderin" diyen...

ne duruyorsunuz aktif olun,

yaşlılık, pasif olmanız için bir neden değildir,

kayak bile yapabilirsiniz, yeter ki bize müracaat edin,

seyahatlerimize katılın,

bağışlarınızı esirgemeyin,

kendinize iyi bakın,

aktif olmanın yollarından birini seçin ve deneyim,

habire sonu düşünen yaşamın tadına varamaz,

bir ünlümüz demiş ki, yaşam bir bisiklet gibidir, dengeyi kaybetmemek için sürekli pedallamak gerekir.

Ve bir yığın da minik rozetler. 1999 Yaşlılar Yılı nedeniyle hazırlanmış. Tüm yaş gruplarını aynı önem ve titizlikle benimseyen bir toplum oluşturulması gereğini vurgulayan zarif bir desen ve çeşitli renklerle bezeli.

Avucuma sığabilen kadar alıyorum rozetlerden. Ve tabii dökümanların bir haylisinden de... Birer kopya sadece.

Şu ünlü Betty Friedan da orada. Dolaşıp durur konuklar arasında. Parlak giysilerinin kendisine yakıştığından emin. Ününün zirvesinde iken kiloları nerede idi bilemiyorum ama, şimdilerde pek sınır tanımaz olduğu görülüyor. Yaşının bulunduğu yeri kestiremiyorum. Konuşmasını sabah ki oturumda yapmış olduğundan ünlü tutum ve görüşlerinin değişikliğe uğrayıp uğramadığını da bilemem. Kitaplarını satıyormuş, isteyen katılımcılara. İmzalı hem de.

Kahvaltı sade ve temizdi. Dün verilen formu da doldurdum. Saat tam sekızde düştüm yola. Soğuk, tipi vız geliyor. Yürüyeceğim. Çevreyi göreceğim. İnsanları gözlemleyeceğim. Yürüyeceğim, yürümesine de... bu havada (-6 diye verildi sabah raporunda) nasıl bulacağım yaşlılık ile ilgili toplantının adresi olmayı üstlenen Endüstri Binasını. Dün akşam kolay dönmüştüm, katılımcılara verilen armalı çantayı sırtlamış giden bir hanımın peşine düşerek. İnsanoğlunun gündüz gibi aydınlattığı caddeleri gündüzün kendi ışığında tanıyamayıverirsem ya... Hep solu takip ederim herhalde. Daha olmazsa sorarım birilerine. Pansiyon katibesi otobüse bin demişti. Binmeyeceğim. Ciğerlerim Viyana bayramı etsin. Midem sabahleyin aldıklarını kolay eritsin. İşin içinde yaşlılığı teraslama var.

Ya Allah, ya Bismillah. Bastım gaza. Tabanvay gibisi yok bu dünyada... Hür, bağımsız, güvenli.

Ortalık ıpıssız. Kimsecikler yok. Kargalardan başka. Kargalar dedimse, bizimkilerin üç misli neredeyse. Kapkara bunlar. Tur atıyorlar. Bu güzelim geniş caddeler onlar için yapılmış sanki. Nasıl rahat yürüyeceklerini, adımlarının genişliğini iyi biliyorlar. Bir tanesi bir şey gagalıyor. Ne ki deyip baktım, seçemedim. Çevrede ne yiyecek var, ne çöp var, ne çöp kutusu. Karga pisliği de yok. Hoş varsa da tanıyamam...

Neyse... Şimdi karganın sırası mı... Yürü bakalım. Endüstri Binası'na ulaşmalıyım sabah toplantısı başlamadan önce. Habire telefon kulübesi çıkıyor önüme. "Bu telefon bir hayat kurtarabilir. Zarar vermeyin," yazılı cam kapılarında. "... lütfen..."siz yapmışlar bu uyarıyı. Ne kadar doğru. Ne gerek var bu nezakete. Telefonu korumak herkes için bir görev bir sorumluluk. Bozmayı niyetine yerleştirene kırk lütfen de işlemez.

Neyse... Yürü ha yürü. Yaşlanmayı teraslamayı öğreneceğim. Ah bir görsem şu Endüstri Binasının bulunduğu ünlü meydanın ucunu. Hele bir ulaşsam şu sarmısaklı börek satan büfeye. Kocamaan bir yazı asmıştı adam küçücük yerinin alnına "sarmısaklı börek bulunur" diye. Dün gözüme takılıvermişti de "vay Europa, vay... ne günlere gelmişsiniz. Yetmişli, seksenli yıllarda canımıza okuyordunuz pis Türkler, sarmısak yiyen Türkler, sarmısak kokan Türkler diye... N'ooldu yaav. Ne ya da neler değişti bu on küsür senede... Daha bizi Avrupa Birliği'ne almadınız ki..." sözlerimi döküştürüvermiştim yollara. Neyse... Çok şey var söylenecek, yakınacak ama kalsın. Şimdi derdim başka. Yaşlanmayı teraslamanın teknikleri verilecek bugün Endüstri Binasında. Orayı arıyorum fellik fellik. En kısa zamanda bulmalıyım.

Basıyorum gazı tabanvaya. Çevrem muhteşem binalarla dolu. Her biri kendi başına bir sanat eseri. Özene bezene yapılmış. Duvarları, tavanları, pencere kenarları heykellerle, heykelciklerle donatılmış. Kafamı yere indiremiyorum. Seyirlerine doyum olmuyor. İçi de dolu kafamın. Düşünceler, sorular, yanıtlar, yanıtsızlıklar... Tıka basa. İlginç bir rastlantı mı ne. Geçen yıl, tam da bu günlerde aynı kafayı Kahire caddelerinde taşıyamaz olmuştum. Doğru beslenmenin yollarını arayan bir toplantıdaydık. Bir kıyaslama kıyımına giriverdim. Viyana mı güzel, Kahire mi... Viyana mı göstergesi medeniyetin, Kahire mi... Biri Batı, öteki Doğu. Ne demektir ilk harfi büyük yazılan bu yön göstergeleri... Bu binalar mı gerekli, ehramlar mı,. Neden her

ikisi de aynı ülkede değil... Hangisine daha çok emek verilmiş... Hangi emeğin yararı yaygın... Hangi emeğin karşılığı daha hakça verilmiş... Ardı arkası gelmiyor soruların. Hele ben işime bakayım. Yaşlanmanın hızını kesecek toplantının yerini, yani Endüstri Binasını arıyorum, arıyordum... Derkeeen şaşırmışım yolumu. Hepten kayboldum galiba. Birilerine sormalıyım. Ama kimsecikler yok ortalıkta. Ne bakkal, ne gazete bayii, ne okula giden bir çocuk. Gerçi bugün günlerden cumartesi ama böylesine el ayak çekilir mi... Şu ana kadar bir tek insan görmüştüm. Yaşlı bir kadındı. Karalar giymişti. Yüzü kırışıktı. Elinde bir çanta, aksakımsı yürüyordu.

Haahh... İşte biri çıktı şu karşıki binadan. "Bakar mısınız lütfen..." demeye kalmadı yandaki binaya giriverdi adam. Az sonra biri daha çıktı. Gençten biri. Bir işçiye, ya da bir öğrenciye benziyor. Duydu sesimi. Döndü. Adresi sordum. "Şoo köprüyü geç. Doğru yürü. Soldaki sokaktan sap" dedi. Demek ki fazla uzakta değilim Endüstri Binasından. Bastım tabanvaylarımın gazına. Güzel binalar, troleybüsler, özel otolar, hiç kamyon yok. Bir tek bile görmedim bu kente geleli At arabaları da yok bunların... Ne demekse bu yokluğun adı. Haahh... işte bir insanoğlu daha. İki karış topuklu iskarpinlerinin üstünde kırıta kırıta gidiyor. Mini etekli. Uzun sarı saçlı. Sabahın bu saatinde... bu kıttırıklık da ne oluyor. Ona soramam. Hem biraz uzakta. Ben ona doğru yön alasıya kadar o arayı açar.

Yürü ha yürü. Bir kavşakta durdum. Trafik ışıkları faaliyette... de insan yok ki ortalıkta. Ben varım olmasına da, gideceğim yeri bilmiyorum ki ışığın rengine göre yön alayım.

Haahh.. işte iki genç bayan daha belirdi karşıda. Benden yana geliyorlar. Yaklaştılar. İki uzakdoğulu bunlar. Öğrenci olmalılar. Belki de işçiler... Haydi öğrenci olsunlar. Aradığım adresi soruyorum kendilerine.

"Vaayyy... nerede ki bu bina..." dercesine susakaldılar. Biribirlerine baktılar... Düşündüler, sustular. Sustular, düşündüler. Bilemeyecekleri besbelli. Acelem var. Yaşlılığı teraslamayı riske alamam. Toplantıya yetişeceğim. Üstelik bugün öğlene kadar. Saat tam birde bitecek herşey.

Şoo köşede bir çiçekçi sergisini açıyor. Ona sormalıyım.

İngilizcemi anlamadı. Almancam işe yaradı.

"Karşıki caddeden yürü. Hiç sapma. Doğru oraya varırsın."

Baktım, iki uzakdoğulu hanım o yolda yürüyorlar. Sigaraları yakmışlar, üfürüyorlar bu güzelim kentin temiz havasının içine. Efkâr sigarası olmalı bunlar. Bilemediler ya sorduğum adresi, yani kentin en ünlü meydanlarından birini, yani kendilerinin gitmekte oldukları yeri.

Yanlarından şööyle bir solladım. "N'aber hanımlar... Bu medeni kent bile soğuk sizlere. Siz de ona. Ülkenize dönecek misiniz bilmem ama, dönerseniz eğer havalanmayın orada biz Viyana'da iken diye..." dercesine.

Yürü ha yürü. Hiç sapmadan. İşte noktası noktasına önündeyim Endüstri Binasının. Çok yaşa sen çiçekçi. Müşterin bol olsun bugün.

Daldım binanın ana girişinden içeri. Sıcacık. Dooğru toplantı salonuna. Koltuklardan birine gömüldünmüydü tamam. Uyu... mam elbette. Yaşlanmayı teraslamanın yollarını belleyeceğim. Oooh şükürler olsun... la ilahe illallah Muhammettir resulullah... dedim. Hem de açıktan. Yüksek sesle. Herkes çoktaan mayışmış oturdukları yerlerde. Kulak kesilmişler. İyi ki beni duymadılar.

Toplantının saat tam birde bitmesi gerektiği hatırlatılıyor, hem konuşmacılara, hem dinleyicilere. Sık sık saatlere bakılıyor. Özetin özeti konuşmalardan yakalayabildiklerimi yazıyorum.

- BBC'de çalışanların yaşlılık portresi,
- aktif yaşlanmanın önemi,
- yaşlılar için özel pazar ve pazarlama teknikleri,

50 yaşın üzerindekiler müthiş bir pazar oluşturmaktadır, halleri vakitleri yerinde sayılır, özellikle kadınların. Makyajları bile düşünülmelidir. Bu yaştaki kadınlar kendilerine özen gösterirler... yirmi yaşındaki bir hanım yüzünün bakımına yirmi dakika ayırır, ama elli yaşındaki bir hanım tam iki saat oturabilir ayna karşısında,

- tüketim pazarlarına gençler hakimdir, ama idareciler, pazarlamacılar elli yaşın üzerindeki nüfusu dikkate almalıdırlar. Onların tüketim gücü ve tüketim ayrıntıları ihmale gelmez,

dünyamızda yaşlı insanların sayısı hızla artmaktadır. 6 milyar dünya nüfusunun 580 milyon kadarı 60 yaşın üstündedir. Çok yaşlıların sayısı hızla artmaktadır.

"yaşlı" imajının değişmesi, yaşlıların toplumdaki yeri ve önemi konusunda medya elinden gelini yapmalı, tüm olanaklarını kullanmalı,

yaş ve yaşlılık konusunda özel eğitim veren üniversiteler-Cambridge ve Rio de Janerio gibi- bu konuda büyük katkılarda bulunabilirler,

- yaşlanmak bir kusur değil, bir nimettir. Kutlanmalıdır. 1999 Yaşlılar Yılı etkinliklerle geçmelidir. Dünya çapında yapılacak yürüyüşe her ülke ve herkes katılmalıdır...

Kendimi hiç bu kadar yaşlı hissetmemiştim. Sözde yaşlanmayı teraslamanın yollarını öğrenecek, vatandaşlarıma da yansıtacaktım. Şimdiye kadar kendi ülkemde, kendi yöntemlerimle becerdi-

ğim teraslamadan tek bir taş kalmadı... Yitti gitti hepsi şu son günlerde. Bir de basa basa söylüyorlar ki... Bir de tekrarlıyorlar ki her cümlenin girişinde "yaşlılık 50. yılda başlaar" diye. Halbuki 1600'lü yılların ortalarında bu sınır 40. yıl imiş, kendileri söyledi. Demek ki aradan geçen üçyüz küsür yıllık zamanda sadece on yıllık bir gelişme göstermiş "yaşlı" kavramı. Üstelik ortalama ömür sonyüzyılda 25 yıl uzamış... O halde...? Üstelik 72 yaşında fezaya giden astronotu, 80'ini çoktaan aşmış Afrikalı politikacıyı örnek veriyor konuşmacılar... o halde...? "Yaşlı" veya "yaşlılık" kavramının sınırlarını biraz iteleyemezmiydi bu ünlü konuşmacılar.

Neyse... Birleşmiş Milletler Teşkilatı temsilcisi konuşuyor şimdi. Derli, toplu, epey ayrıntılı bir konuşma: aktif yaşlanmada global strateji, yaşlanma ile ilgili araştırmalar, iletişim, eğitim, politika ve proje geliştirilmesi, 1999 Yaşlılar Yılının kutlanmasının, Ekim 1999 da yapılacak yaşlılık yürüyüşlerinin önem ve anlamı, her ülkenin kendi kültürleri çerçevesinde bu etkinliklere katılmasında görülen yararlar.

Ve bağlandı günün programı. Çalışma grupları önerilerini salonun dört köşesindeki tahtalara yazdılar. Toplantının finansmanını, organizesini, yürütülmesini, koşuşturmacaları üstlenenlere minnet duyguları sunuldu ve hızla boşaldı bu muhteşem salon. Herkes bir yerlere gidecek. Bu güzel kentin görülmesi gereken pek çok yerini ya bir kez daha görecek ya da ilk kez. Aldım kağıt kalemi elime, dolandım salonun dört köşesini. Teker teker her tahtanın önüne oturdum ve kaydettim çalışma gruplarının önerilerini:

- "yaşlı" stereotipleri oluşturmanın olumsuz yanlarını vurgulayan çalışmalar yapılmalı,
- positiv imaj yaratmak için "yaş"ın gücünü vurgulayan ve güçlü yaşlıları iyi değerlendiren çalışmalar yapılmalı,
- bu konularda olumlu, anlamlı sözcükler aranmalı,
- uzmanlara medya ile ilgili eğitim verilmeli,

uzmanlar için bir bilgi/veri topluluğu oluşturulmalı,

- gazetecilere önemli görevler verilmeli,
- genç gazetecileri, araştırmacıları eğitmek için yaşlı gazeteciler. yaşlı muhabirler de değerlendirilmeli,
- tüm medya olanakları Birleşmiş Milletlerce ilan edilen 1999 Yılını ve bununla ilgili etkinlikleri yansıtmalıdırlar,

1999 Yaşlılar Yılının tanıtılması ve bu konuda bilinçlendirme oluşturulması için özel çabalar gösterilmeli, özel çalışmalar yapılmalıdır,

Sivil toplum kuruluşları bu konularda yoğun çalışmalar yapmalı, medya ile sıkı bağlantıda bulunmalı, yaşlılarla ilgili olayları, önemli yaşlıları topluma yansıtmalıdırlar,

- unutulmalıdır ki biribirimizden çok şey öğrenebiliriz,

yaşlılık ve yaşlanmaya karşı tutum çeşitliliği hakkında bilinçlendirme oluşturmakta film/picture'un gücü dikkate alınmalıdır.

En son önerinin isabetine değin örneği bu yazının girişinde sunmuş bulunuyorum. Hakkıyle veremediğimi biliyorum, çok zordu beyaz perdede gördüklerimi beyaz kağıda dökmek. Ama vermeliydim. Yaşlı "insan-tüketim-medya" bağlantısının bu kadar etkin bir şekilde ama bir tek dia/film ile anlatılması büyük bir başarıydı. Endüstri Binasındaki toplantılar en azından bu gösteri için değerdi.

Sürecek

ŞAİRİN TÜRKÜSÜ

Fırtına boranda savrulan dostlarım
Gönlüm çarpa çarpa kıyılara
Bu içtenliğe birikim nakışlayıp
En azla yetinmesini, bile-isteye
Değerlerimi korumasını öğrendim
Ah
Ah gücüm yetmedi
Yetmedi gücüm
Savrulanların tümünü toplamaya
Ama
Ama ne güzel
Hep direnç yaprağı
Nakış nakış renk cümbüşü
İnsan sıcağı bu kavgamız
Gelin
Birbirini aşan düzeyde buluşalım
Tutun elimden
Elimden tutun
Yaşama sevinci harmanla beni
Düşüncem içtenliğimden koparsa
Tutukluyum

Mustafa GÖKSOY

OSMANLICA-TÜRKÇE SANSÜR

Halidun ŞEN

"Osmanlıca Türkçe diye bir ayırım yoktur, ikisi de Türkçe'dir ve Türkçe Osmanlıca'nın devamıdır." diyenlerin öne sürdükleri klasik bir örnek vardır: *"Fransızca'da bulunan Latince kökenli sözcükleri kimse ayıklayalım demiyor, bu durumda Osmanlıca sözcükleri ayıklayıp, yerine Türkçe sözcükleri koymanın hiçbir anlamı yoktur."*

"Fransızca'daki Latince kökenli sözcüklere dokunulmuyor ama!" diyenlerin belli bir kısmı, ne yazık ki Fransıza bilen, hatta içlerinden bir çoğu Fransa'da yaşamış, Fransa'yı az çok tanıyan aydınlarımızdandır. Acı olan da budur yal Fransızca'yı bilen bu aydınlar, Fransızca sözcüklein % 80 ya da % 85'inin Latince kökenli olduğunu da bilirler. Bu yazılanların doğruluğundan şüphesi olanlara önerdiğim dört sözlük var: 1. Dictionnaire é tymologique et historique du français, Jean DUBOIS, Henri MITTERAND, Albert DAUZAT, Larousse, Nouvelle Èdition 1993 (orijinal baskısı 1963). 822 sayfa. 2. Dictionnaire étimologique du français, Jacqueline PICOCHE. Dictionnaire Le Robert, mars 1994, 619 sayfa. 3. Dictionnaire ètymologique de la langue française. O. BLOCH-W. VON WARTBURG, Presses Universitaires de France. 8. baskı 1989 (ilk baskı 1932), 682 sayfa. 4. Dictionnaires des racines des langues europèennes, R. GRANDSAIGNES d'HAUTERIVE, Larousse, 1994 baskısı (ilk baskı 1948 AUGÈ. GILLON, HOLLIER-LAROUSSE, MORREAU).

Ayrıca, yukarıda sözü edilen aydınlarımız, Fransızca'nın Hint-avrupa diller ailesine ait Latince kökenli bir dil olduğunu da bilirler. Yeryüzünde hangi ileri zekalı! kalkıp ta kökünü aldığı dilden gelen sözcükleri dilinden temizler? Peki, şimdi başka bir soru, Türk dilinin kökeni Osmanlıca'mıdır? Dil-yetisi-bilimlerinin günümüz bilgilerine göre değildir. Türkçe, bir -az aşağıda da belirtildiği gibi- bitişimli diller ailesinin bir kolu olan Altay dil ailesinden alır kökünü. Bu durumda Fransızca'nın Latince kökenli sözcüklere dokunmamasıyla, ne ilgisi vardır Türkçe'nin Osmanlıca sözcüklere dokunması arasında. Elbette ki aktarma öğeler belli bir oranda olma koşuluyla dili besler. Ama Fransızca'yla Latince arasındaki ilişkileri öne sürerek, Türkçe'yle Osmanlıca arasındaki ilişkileri ele almak elmayla, armutun toplamasını yapmak olmuyor mu?

Kısacası, Fransızca'nın kökünün nereden geldiğini basit bir çizelge ile ortaya koyalım: **"Ortak (primitif) Hint-avrupa ⇒ Ortak İtalik, Ön İtalik⇒ Ön Roman Latin ⇒ Ön Fransızca ⇒ Eski Fransızca ⇒ Orta Fransızca ⇒ Günümüz Fransızca'sı"** (1). Fransızca bu yollardan geçerken, Yunanca'dan, Germanik dillerden, Arapça'dan vd. alıntılar yaparak günümüze kadar geldi. Ayrıca **Ortak Hint-avrupa, ön İtalik ve ön Roman Latince**'den başka diller de oluştu. Türkçe'nin benzer bir çizelgesini yaparsak: **"Ortak Altay ⇒ Ortak Türkçe, Ön Türkçe ⇒ Eski Türkçe ⇒ Oğuz Türkçe'si ⇒ Anadolu Türkçe'si ⇒ Günümüz Türkiye Türkçesi."**(2) Türkçe de bugünlere gelirken, birçok dilden alıntılar yaparak geldi. Bunun yanı sıra **Ortak Altay ve ön Türkçe'den** lehçeler ve diller oluştu. Bu iki çizelgede ayrılan kollara yer verilmedi.

Fransızca'nın gelişimini ele alırsak görürüz ki ön Hint-Avrupa'dan bu yana günümüz Fransızca'sını taşıyıp getiren tüm dönemlerdeki diller bükünlü dillerdir, yani Fransızca bu dillerin devamıdır. Bundan başka türlüsü de zaten olamazdı. Bükünlü bir dili ne bir bitişimli, ne de bir konsonantik "cosonantique" dil bugünlere taşıyamazdı, ne de bükünlü bir dil olan Fransızca bitişimli bir dilin vd. devamı olabilirdi. Yeryüzündeki tüm diller kendi dil ailelerinin kollarından birinin devamıdır.

Osmanlıca'da tüm sözcükleri (eylemler dışında, onlar Türkçe'dir) Arapça ve Farsça'dır. Ama sıra Türkçe'ye gelince bitişimli bir dil olan Türkçe'nin eylemleri dışında, Osmanlıca'nın tüm sözcüklerini oluşturan bükünlü bir dil (Farsça) + konsonantik bir dil (Arapça) tarafından bugünlere getirildiği, devamı olduğu iddia ediliyor. Zaten Osmanlıca'daki eylemler Türkçe olduğu için günümüz Türkçesi'nde kullanılıyor, onları kimsenin temizlemek isteği yok. Ama Osmanılca'nın geri kalan tüm öğelerinin bitişimli dillerin dışında kalan diğer iki farklı dil ailesinden gelişi Türkçe'nin Osmanlıca'nın değil, ama Anadolu Türkçesi'nin devamı olduğunu kanıtlayan bilimsel verilerden bir tanesidir. Zaten Osmanlıca'nın kullandığı eylemler Anadolu Türkçesi'nindir.

Daha açıyorum bu açıklamaları: dil-yetisi-bilimlerinin günümüz verilerine ve bilgilerine göre, Türkçe, Osmanlıca'nın devamı olarak kabul edilemez. Osmanlıca, Hint-avrupa dil ailesinin bir kolu olan Hint-iran grubuna ait, bükünlü bir dil olan Farsça ve Afrika-asya "Afro-asiatique" dil ailesinin beş kolun-

dan biri olan semitik grubuna ait, ünsüz-sesli "consonantique" bir dil kabul edilen Arapça ile, Altay dil ailesinin bir kolu olan bitişimli "agglutinant" bir dil olarak görülen Anadolu Türkçesi'nden aldığı eylemlerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkarılan bir dildir. Osmanlıca'da sadece ve sadece eylemler Türkçe'dir. Geri kalan tüm öğeler Arapça ve Farsça'dır.

Osmanlıca ve Türkçe'yi yan yana koyup incelediğimizde ses-bilgisi, ses-bilim, biçim-ses-bilim, biçim-bilim vd. açısından tam bir karşıtlık mevcuttur. Örneğin, Türkçe'nin sayıları yüze yakın sesçil "phonètique" özelliklerinden hemen hemen hiç bir Osmanlıca'da yoktur. Aslına bakarsanız olması da beklenemezdi. Ünlü-ses uyumları, ünsüz-ses uyumları, ünlü-ses ünsüz-ses uyumu "synharmonie" yoktur Osmanlıca'da ya da ses-birimler oldukça farklıdır. Osmanlıca'da, Türkçe'nin bel kemiğini oluşturan biçim-ses-bilimsel bütünlüklerden söz bile edemeyiz. Bu iki dil arasında (eylemler dışında) hemen hemen hiçbir ortak nokta yoktur.

İmparatorlukta, Osmanlıca merkezî gücün diliydi. Türkçe ise Anadolu insanın dili olarak, üstüne serpilen külün altında yaşam savaşı verdi (halk şiiri, türküler vd. Türkçe'nin yaşam savaşının en güzel örnekleri içinde sayılabilir). Türkçe'nin yıprınmamış bir dil oluşunun en büyük nedeni, Osmanlıca dediğimiz kül tabakasının Türkçe'nin üstünü örtmüş oluşudur. Bu kül tabakası yüzünden Türkçe doyasıya kullanılmamış, yaşamamış, yaşanmamıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkçe'nin yıpranmamış dillerden birisi oluşu hiç de şaşırtıcı değildir. Bu demek değildir ki Osmanlıca'yı bir köşeye fırlatıp atalım ya da Osmanlıca'dan gelen ve hâlâ dilde varlığını sürdüren, dilin sindirdiği sözcükleri kullanmayalım.

Osmanlıca'nın okullarda, seçmeli olarak öğretilmesi gerekiyor. Geçmişimizde bir imparatorluk var, iyi yönüyle, kötü yönüyle bu imparatorluğu anlayabilmek için, önce onun dilini bilen uzmanlar yetiştirmemiz gerekiyor. İmparatorluk her şeyini Osmanlıca olarak kaleme almış. Bunların tümünün bir an önce çözülmesi gerekiyor.

Ulusal birliğin korunabilmesi, ulusal dilin bilimsel olarak incelenmesi ve öğretilmesinden geçer. Günümüz dünyasında dilleri bilimsel olarak her yönüyle inceleyen tek bilim dalı dilyetisi-bilimleridir. Filolojiler geçmiş medeniyetleri inceler, bu incelemeyi yapabilmek için genelde o medeniyetlerin yazı dilini çözür. Dil-yetisi-bilimlerinin dalları da dilleri tüm yönleriyle inceler. Örneğin: dil-bilim yazılı dillerin "langue écrite" yazı dili ile sözlü dilini (konuşma dili), sözlü dilleri "langue à tradition orale" inceler ya da toplum-dil-bilim genelde, o dilin toplumun her kesimine ait çeşitlemelerini incelerken, coğrafya-dil-bilim, o dilin önce bölge haritalarını çıkarır ve bu haritalardan oluşan dil atlasını meydana getirir, böylelikle incelenen dildeki sözcüklerin bölgeden, bölgeye geçerken uğradığı sesçil, anlamsal vd. değişimini, gelişimini izler (bu çalışmalar daima ses-bilgisi ve ses-bilimle beraber yürütülür).

Bazı düşünürler diyor ki *"çıplak ve bâkir kelimelerle, yeni bir Türkçe uyduruluyor."* Şurası bir gerçek ki Türkçe'nin morfolojik yapısı sözcük türetmeye çok elverişli. Ancak, sözcük türetme dört duvar arasına sıkışmamalı. Bir keresinde dört duvar arasına sıkıştırılan sözcük türetme olayına tanıklık ettim; bana sordular, aynı anlamı taşıyan türetilmiş iki sözcükten hangisi kulağa daha hoş geliyor diye. Sorularına soruyla yanıt verdim (bu olayın geçtiği yıllarda daha henüz üniversitenin dördüncü sınıfındaydım) Elinizde Türkçe'nin dil-bilim haritalarından oluşmuş, bir dil-bilim atlası var mı? Yok. Peki öyleyse neye dayanarak türettiniz bu sözcükleri?

Uydurma sözcüklerle, uydurma Türkçe ortaya çıkarılıyor diyenleri, yukarıdaki türden, bilimsel olmayan yaklaşımlar çanak tutuyor. Bu tür gürültü, patırtı çıkaranların bir ölçüde olan haklılıklarını ancak gerçek anlamdaki bilimsel atılımlarla ortadan kaldırabiliriz.

Eğer coğrafya dil-bilimciler yetişmiş olsaydı Türkiye'de, dil-bilimcilerle birlikte, yukardaki tartışmalara son veren çalışmalar ortaya koyarlardı. Dört duvar arasında sözcük türetme devri kapanırdı. Eğer dil-bilimciler yetişseydi bu ülkede, bugün dil yanlışı diye ortaya atılan birçok şeyin, dilin kendi yapısı olduğu anlaşılır, özellikle de yazar ve/ya da şairlere dil yanlışı yapıyor diye saldırılamazdı. Gerçek toplum-dil-bilimciler yetişebilseydi Türkiye'de, bazı bilgisi kıt solcular, dil-bilimcilere *"dili toplumdan soyutlayarak inceliyorsunuz"* gibi saçmalıklarla hücum etmezdi. Türkiye, gerçekten dil-yetisi-bilimleri için bulunması zor bir açık hava laboratuvarıdır. Ama, ne yazık ki bu bilim dalının fakülteleri yoktur Türkiye'de.

Beni üzen ve şaşırtan bir başka olay da, bir öğretim görevlisinin bana *"insanlar bu fakülteler olsa da, olmasa da Türkçe konuşmaya devam ediyor"* deyişidir. Bu neye benziyor biliyor musunuz? İnsanlar tıp fakülteleri olsa da, olmasa da yiyor, içiyor, ürüyor, yaşıyor çarpıklığının ta kendisidir. Bu tür çarpıklıkların topluma ne denli zararlı olacağını, m.ö. 551-479 yıllarında yaşamış çinli bir filozof olan Konfüçyüs şu biçimde dile getirmiştir: *"düşünmeden öğrenmek yararsızdır, öğrenmeden düşünmek tehlikelidir."*

Bizim insanımız öğrenmeden düşünmeyi, fikir üretmeyi her nedense çok seviyor. Özellikle de

efekare düşler denizi

Vedat Günyol hocama

kırılmış aynalarda yüzüm kaldı
yırtık fotoğraflarda gülüşüm

boşuna bekliyor kadıköy vapur iskelesi
iskeleye konup göçen arsız martılar
pulları dizilmiş tavla başında yaşlı şair
duvarda bir takvimin dünkü yaprağı
az önce söylenmiş çaylar ocakta
terli parmaklarda yeki kırmızı iki zar
şaire bi gelip bir giden hınzır dizeler
boşuna bekliyor boşuna bekliyor

yırtık fotoğraflarda yüzüm vardı
kırılmış aynalarda gülüşüm

boşuna bekliyor boşuna bekliyor
yorgun daktiloda yazılar şiirler
mavi dalgaları mavi dalgaları boğazın
balıkçının oltasında görünüp kaybolan balıklar
köprü'den ta kızkulesini seyreyleme düşü
masada yeşil salata yeni rakı pilâki
kalabalık akşamüstleri iş dönüşleri
boşuna bekliyor eminönü vapur iskelesi

kırılmış aynalarda yırtık fotoğraflar
yüzümde gülüşüm vardı gülüşüm kaldı

İdris ATMACA
"efekare düşler denizi"
dosyasından

Türkiye'nin yabancısı olduğu bilgileri içine alan bilim alanlarında, ansiklopedik bilgilere dayanarak her önüne gelen bir şeyler söylüyor. Ve çok daha tehlikeli olan durum: Türkiye'de herkes, her şeyi biliyor, her konuda bilgi sahibi ve daha acısı, bu yarım yırtık bilgiler topluma televizyon yoluyla gazeteler, dergiler vd. aracılığıyla bulaştırılıyor.

Bu bulaşıcı hastalık Türkiye'de çok hızlı bir biçimde yayılıyor. Bu bulaşıcı hastalığın farkına varıp, önünü kesmek isteyenlerse, bu bulaşıcı hastalıktan maddi, manevi çıkar sağlayanlar tarafından toplumdan soyutlanıyorlar. Gerekirse bu çıkar sahipleri sizin yazılarınızı sansürletebilecek kadar da kendilerini aşağılayabiliyorlar. Benim burada sözünü ettiğim sansürcü düşünce biçimi ve eylemini, Türkiye'nin bel bağladığı aydınlar kavminin içinde tehlikeli boyutlara ulaşmış sayıdaki yazar, çizer ve düşünürlerin gerçekleştirdiğidir, yoksa devlet sansürü değil. O başka bir konu.

İşin en garip yanı da bu sansürcü beyler, devlet sansürüne şiddetli bir biçimde karşı çıkanlardır. İnsanlar her nedense kendilerine yapılmasını istemediklerini, başkalarına rahatlıkla yapabilmektedirler.

Aktarmalar

1. Dictionnaire de linguistique et sciences du langage. J DUBOIS, M. GIACOMO, L. GUESPIN, C. MARCELLESİ, J.-P. MARCELLESİ, J.-P. MÉVEL, Larousse, 1994, sayfa 196.

2. Louis BAZIN, Les Systems Chronologiques Dans le Monde Turc Ancien, Editions du CNRS, Akadémiai Kiodó, 1991, 571 sayfa. Türkçe'yle ilgili olan çizelge bu eserdeki bilgilerden elde edilmiştir.

İNSANCIL'A MEKTUP

Yalçın Küçük'ü Anlayamıyorum

Küçük'ün soyadlarında "er" olanlarda bir dönmelik aradığını bildiğimden öncelikle bir türlü doğru düzgün yazılamayan, taşımaktan hiç de gurur duymadığım soyadımla başlamak zorundayım. Neredeyse her ölenin şehit sayıldığı bu topraklarda Çanakkale'de ölen (şehitliğe inanmıyorum) büyükbabamın babasından sonrası bilinmediği gibi, Rum dönmeliği ana tarafımdan daha fazla belirginlik kazanıyor. En güzel tepkiyi ise çocukluğumu bilen uzaktan akraba bir adamın beni bir düğünde görmesiyle aldım. "Bir Yunanlı ile evlendiğini duyunca çok sevinmiştim. Soyumuza yakışan en iyi evliliği sen yapmıştın. Niye ayrıldın?" Sizin de bileceğiniz gibi "oğlu"lu soyadları bir dönem "gavur" göründüğünden sanırım İnönü döneminde "Çavuşoğlu" olan soyadımız değiştirilmişti. Bir amcamın yıllar sonra mahkeme kararıyla döndüğü bu soyadına geçme durumunda eski eşim de kızlık soyadını değiştirebileceğini söylediğinde (Yunanistan'da epeyce saygın bir isimmiş. Ayrıca Yunanistan'da çok fazla "oğlu"lu soyadı olduğunu biliyorsunuzdur.), değiştirecek soyadım olmadığını söylemiştim. "dön baba dönelim devletin kucağına gidelim" türküsünün yıllardır aydınların ağzında sakız olmasını başkalarına havale ederken, soyadlarını hâlâ tartışır olmaktan duyduğum rahatsızlığı belirtmek isterim (dermişim).

"Beni siz delirttiniz" adlı şarkıyı bilirsiniz. "Beni siz anarşist ettiniz" demeyeceğim. Marksizmi, devletlerin arkasından gitmek, (Sovyetler Birliği ve şimdilerde küreselleşmede önemli ayaklardan Çin) dünkü savunulanları reddetmek olarak görenlere bıraktıktan sonra, solculuğu çağrıştıran "anarşizm sempatizanıyım" ya da "anarşist olmaya çalışıyorum" (ki bu onun doğasına aykırıdır) gibi laflar da söylemeyeceğim.

*İnsancıl*daki bir yazımda Türkleri, Kürtleri ve Yunanlıları öncelikle sevmediğimi söylemiştim. Yurtdışında bir süre yaşayan her Türkiyelinin başına gelenler benim de başıma geldi. Kafatasçı Avrupalıların önyargıları, bu topraklardan gelenlerin geldikleri coğrafyayı beraberinde taşımaları (ikiyüzlülük, yalancılık, kendini kandırma, değişkenlik) sizin de gördüğünüzü tahmin ettiğim şeylerdir. N. Arzık'ın "Tek at tek mızrak" adlı anı kitaplarında aklımda kalan şuydu: Bu ülkede gerçek anlamda ne sosyal demokrat ne marksist ne milliyetçi ne hiçbir şey olunur. Ne kadar da haklı, değil mi?

İlahi adalet var mı; bunu şimdilerde paparayı yiyen fırsatçı şeriatçılara bırakarak eski günlere dönüyorum. Eskilerde farklı zamanlarda bir arada duran Öcalan, Perinçek ve Küçük de, 12 Mart ve 27 Mayıs karışımı darbe süreci olarak gördüğüm 28 Şubat sürecinde aynı zamanda içeri düştü.

Türk aydınları arasında Fransızca bilmeyi ayrıcalık sayan ve şimdilerde Kürt düşmanlığı temelinde pek moda olan "beyaz Türk" modasından etkilenme sizin yazılarınızda da belirgin. Yazınızdaki bazı kelimelerin Türkçe karşılığı yok mu? Bazılarında türkçenin yapısına uyum sağlayan (Stürüktür: yapı, falsifasyon: saptırma) bazılarında orijinal (? "peripherique) duran bu kelimelerle siz nerede duruyorsunuz?

Öncelikle "orta-çağ"dan başlamak lazım. Bu günleri görünce "kurban olayım orta-çağ"a dersem ne olur? İnanmadığım Marksizmin ilerleme mantığını (feodalizm-kapitalizm-sosyalizm) bir kenara atarsak, yazınızın mantığında Marksizm bile yok. "Türkiye'de yeteneğe düşmanlık..." Devlet, ona istediği gibi hizmet edenlere niye düşman olsun? Sizin bir zamanlar çalıştığınız devletin yapısıyla şimdiki arasında genelde ne fark var? Kapitalizmin hizmet için günümüzde Beyaz'dan Altaylı'ya herkese gereksinmesi var. 1980'li yılların sonlarına doğru gazetelerde okuduğum iki haberi hiç unutamam. Biri Kolombiyalı gazeteciydi. "Sizde basın, holdinglerden bağımsız duruyor. Bizde ise tüm basın holdinglerin emrinde." Her zaman devletin (yarı) resmi organı gibi duran *Hürriyet*'i bir kenara atıp basının bugün geldiği duruma baktığımızda durum ortada. Yine aynı zamanlarda, bir İsveçli kız niçin Türkçe öğrenmek istediğini soran gazeteciye şunu söylemişti. "Ben muz-cumhuriyetlerine ilgi duyuyorum. Ülkemde birçok insan bu cumhuriyetleri incelemek için Güney Amerika'ya giderken, ben geleceğin muz-cumhuriyeti olacağına inandığım Türkiye'ye geldim" diyor.

Yazınızdaki daha önce bildiğim S. Ali vakası ve beni pek fazla ilgilendirmeyen diğer haberleri bir kenara atıp "tekelistan" üzerinde duralım. Nedir bu tekelistan? Daha önce neydi? Yugoslavya olayında yanlış politika yapan Fransız entellerinin yıllar sonra günah çıkarmaları bize pek vurmadı. Hatta o sıralarda çıkan haftalık Express dergisine yaptığım ve kuşa çevrilen röportajımda Hırvatların yaptıklarını Sırplar yapmış gibi gösteren yanlış, okuyucu köşesinde bile yayınlanmamıştı. Fransızların ne

denli ikiyüzlü olduğunu en iyi İngilizler bilir. Ayrıca sanırım *2000'e Doğru*'da yayınlanmıştı. Irak'tan alacağı 1 milyar doları tahsil eden Fransa'nın Kürt politikasını nasıl değiştirdiği de aşikar. Neredeyse peygamber ilan edeceğim Bakunin'in "Devlet ve Anarşi" adlı kitabında yüzyıl önce yazılanların hâlâ geçerliliğini koruması, sanırım hepimizi ilgilendirir.

Jeopolitik yapısını sürekli kullanarak, büyük devlet olduğunu sürekli yenileyen Türkiye'yi bu noktalara hangi süreç itmiştir? Lüksemburg'da yaşarken Avrupa Parlamentosunda tercüman olarak çalışan (evlilikle kazandığı 13 yıldır TC pasaportu taşıdığından bana göre AB'de ilk Türkiyeli olan) eski eşimin mükemmel Türkçe bilmesinden Türkiye'yle ilgili tüm çeviriler ona gelirdi. Başkalarına gelen ve Türkçe adlardan dolayı çevirilerde sorunlar yaşayanlar ya ona ya da bana danışırdı. Adını sanını duymadığım (ki radikal akımlara hep ilgi duymuşumdur) Türkiye'yle ilgili ne var ne yok yasal olmasa da alıyordum. Her iki taraf tarafından sürdürülen ikiyüzlülerin dansı artık son noktaya geldi. Avrupa Komisyonunun ekonomik bakımdan daha sıcak baktığı bu ilişkilerde TC son kozlarını oynarken globalistanın iyi çocuğu olmak zorunda. (Yunanistan'la dostluk da bu temelde değerlendirilmeli.) Bir zamanlar "koçum" denilip arkası sıvazlananlar kodesi boylarken, işkence yapılmasına bu zamana kadar göz yumulan polis uslanırken daha neler olacak?

Kapitalizmin bu denli geliştiği bir ülkede en güçlü kurum olmasına karşın ordunun konumu da ortada. Ordu artık ne açık darbe yapabilir ne de politik hayatta eskisi gibi önemli konumda olabilir. 12 Eylül faşist diktatörlüğünün hataları giderilirken, İP'ten ÖDP'ye çeşitli sol kesimleri memnun edecek gelişmeler olacağını görmek için falcı olmaya gerek yok. Çiller'inden Yılmaz'ına herkesin ipleri birilerinin elindeyken çeşitli reformlardan geçen Türkiye'de kabak yine halkın başına patlarken aydınlarımızın dedikoduya varan yazıları onların hatalarını gideremez.

İnsancıl'ın Ağustos 2000 tarihli 08 sayılı yazısında Yalçın Küçük "Kürt Hareketi'nin uçaklarıyla gezmeye alışmış bir kısım Türk aydını"ndan sözediyor.

Çok merak ediyorum. Kimdi Kürt uçaklarıyla gezmeye alışmış Türk aydınları.

Hayri ERDOĞDU

Cengiz Gündoğdu'nun 10 Haziran 2000 Tarihli Güncesine Yanıt

İlk soru şu: "bankaların, holdinglerin yayın dünyasına girmesine ne diyorsunuz. Girmemeleri abes olur diyorum. Girecekler tabi. Günümüzde baş 'aktör' olarak ortada dolaşan para varken daha ne olsun. Para onların işi. Paranın doğası gereği istemeseler de bu işin ortasındalar zaten. "Belçikalı ekonomici Ernest Mandel şöyle demektedir: "Para, her yere sızar, geleneksel bütün bağları koparır, mevcut bütün ilişkileri değiştirir. Her şeyin bir fiyatı vardır ve insan artık parasıyla ölçülür. Bir zamanlar Aquino'lu Thomas'ın da saptadığı gibi, para ekonomisinin egemen olmasıyla birlikte genel bir ahlaksızlık başlar, her şey parayla satın alınır bir duruma gelir. Aynı zamanda para, vaktiyle köle ile efendi (gerekli emekle artık-emek) arasında apaçık görünen gerçek ekonomik ilişkileri gizlemeye başlar. Toprak sahipleriyle köylüler, patronlarla işçiler pazarlarda özgür mal sahipleri olarak karşılaşırlar ve eski sömürü ilişkisi bu serbest mübadelede para biçimine bürünüp gizlenir." (1) Bankaların ve holdinglerin yaptığı da bu sömürü biçiminin sanatla, kültürle ambalajlanıp tekrar tekrar pekiştirilmesidir. Her seferinde pekiştirilirken de daha iyi gizlenmesi. Amaç daha fazla sömürü ve daha fazla para. Bu sömürünün cicileştirilmesi, şirin gösterilmesi işi sanatçılara düşüyor, tabi ki iyi bir para karşılığında. "Komünistim... sosyalistim..." diyenler komünizmin, sosyalizmin doğal olarak içinde taşıdığı hümanizmi parayla takas ediyorlar. Dünyada gün gün artan sefalet karşısında hümanizmi savunmak-savunuyormuş gibi görünmek, komünizmi, sosyalizmi sadece bu hümanist yönüyle var kabul etmek, iyi rant getirmekte. Bu sefaletin iyi teorize edilmesi, yutulacak yem durumuna getirilmesi ve insanlara sürekli umut pompalanması, her an sınıf atlayabilirsiniz mesajını verecek ortamın yaratılması hem eğlendirici hem de iyi para getirici bir iş konumunda. Bankaların, holdinglerin satın aldığı ve ürettiği teknolojinin "sefil" insanlara anlatılması, onlara kakalanması şairin, yazarın kredi kartı limitiyle orantılı. Marcuse'un dediği gibi "teknoloji toplumu kontrol etmede bir araç olarak belirirken, insanlara daha etkili ve doyurucu imkanlar sunmaktadır." (2) Bu doğru orantı, yani daha etkili ve doyurucu imkanlara ulaşabilmeyle kredi kartı limiti oranı Türkiye'de 'komünistim, sosyalistim' diyenlerin 'büyük' yayınevlerine tutsak olma derecesi oranıyla eşit. Ne kadar tutsaklık o kadar kredi limiti.

İkinci soru: Türkiye'de şurda burda komünistim... sosyalistim diye bar bar bağıranlar, bankaların kurduğu yayınevlerinde kitaplarını yayınlatıyorlar. Bu işe ne diyorsunuz." Bu soruyu kitabı yayınlananlar yanıtlasın, daha doyurucu olur sanırım. Kime komünist, kime sosyalist denir diye de sormayacağım. Sadece şunları sormam yeterli: Sisteme

muhalefet olma özelliği nedir? Nasıl muhalif olunur? Birilerinin (az sayıda) birilerine (çok sayıda) ölçüsüz sömürme eğilimlerini nasıl içinize sindirebiliyorsunuz? Bunları yanıtlamak için illa ki komünist, sosyalist olmak gerekmiyor, ben "insanım!.." demek yeterli.

Üçüncü soru: "Bunu bilenler, Türkiye'de 'komünistim, sosyalistim' diyenlerin, "büyük" yayınevlerin tutsağı olduklarını bilmezler mi." Hem bilirler hem bilmezler. Şimdi bu nasıl oluyor; hem biliyorlar hem bilmiyorlar. Tek Türkiye'de değil, dünyada da böyle bu. Neden böyle? Örneğin: Heidegger 'hiç'liği varlıklaştırıp (3) bu güne kadar binlerce insanın kafasını bulandırmadı mı? Basit bir "mantıksal değişmez" üzerine koskoca bir metafizik kurup (4) insanları derin bir mistizme itmedi mi? Heidegger'in bu yaptığı binlerce insana yedirilebiliyorsa, ben de derim ki hem bilinir, hem bilinmez. Bunu bilmiyorlar mı? Biliyorlar, hem de çok iyi biliyorlar. Yanar döner karaktere sahip olmak hem kapitalizmin hem de metafiziğin ruhuna uygun. Nasıl olsa hesabını bu dünyada vermeyeceksin. Yalanı bile 'soft'laştıran, 'beyazlaştıran' bu düşünce, hümanizmi metafizik zeminde harmanlayıp, komünizm, sosyalizm sosuyla psikolojik-mistik çözümlemelerle kitap yazar. Bu tür kitaplar da "büyük" yayınevlerinin işine gelir. Hazır "hiç"likten para kazanmak varken, varlıkla niye uğraşayım, masrafsız, zahmetsiz. Tehlikesi yok bu işin. Vatanın bölünmez bütünlüğüne de zarar vermez. Her şeyi söylüyormuş gibi görünüp hiçbir şey söylememek kolay bir iş olmasa gerek. Taktir etmek gerek Heidegger'in torunlarını. Bu yayınevlerinin "büyük" olması ucuza hammadde (hiç) sağlamalarıdır. Maliyet giderlerini azaltıp daha fazla kâr etmek varken niye "pahalı hammaddeyle" (varlık) uğraşsınlar. Daha az emek, daha fazla para, daha fazla sömürü, "büyük"lüğün sırrı bu işte.

Günümüzde her şeyin bir fiyatı var. Daha etkili ve doyurucu imkanlara ulaşmakla yanar döner karaktere sahip olma arasındaki paralelliktir bu fiyat. Ya ucuza satılıp etkili ve doyurucu imkanlara ulaşacaksın ya da para karşısında değersiz olduğunu bilecek etkili ve doyurucu imkanlara ulaşmayacaksın. Ve bu sistemde "büyük"lüğün "fiyat" olduğunu unutmayacaksın.

Mehmet İLKİMEN/Denizli

1. Ekonomi Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, 'Para', s.319.
2. Marx'ta ve Marcuse'de Praxis ve Yabancılaşma, Taner Demir, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.
3-4. "Dilin Tuzakları", Hüseyin Batuhan, İnsancıl Dergisi, sy.81, Temmuz 1997.

Afşar Timuçin'in İnsancıl'ın Eylül 2000 sayısından yayınlanan Şair Duyarlılığı İsimli yazı üzerine eleştiri ve değerlendirme

Sanatın herhangi bir dalında, edebiyatta, resimde, tiyatroda, şiirde ya da heykelde, buna ek olarak felsefe platformunda, yetkinliğe (!?..) ulaşmada aşılacak yolun, alınması gereken mesafenin öneminin duyarlı bilinçliliğini yaşayan gençlerden birisi olarak önemli sıkıntılarla yüzleşmek zorunda olduğumuzun farkındayım. Bu sıkıntının, bu tip anlama çabaları içerisine giren her bir insanın tüm yaşamına yayılacak ve onu ölünceye kadar yalnız bırakmayacak bir takipçi olarak kabul edilmesi gerekliliğini de biliyorum. Ve hatta Afşar Timuçin'in *Şair Duyarlılığı* başlıklı yazısında dile getirdiği gibi, bu kaygının ve sıkıntının, topyekün bir anlama, değişme ve değiştirme sürecinde, günümüz toplumlarında dikkate alınmayışının, kelimenin sınırlı anlamlarıyla, es geçilişinin ve hissedilmeyişinin büyük rahatsızlığını yaşadığımı da belirtmek isterim.

Yetkinlik sözcüğü, kanımca, çok şey anlatabileceği ve ifade edebileceği gibi zaman zaman da tehlikeli, yanlış ve zaten yaşanan, insanın içinde yaşadığı bütünlüklü evreni merak edip yeni yeni girdiği anlama çabasında, kendisiyle o bütünlük arasındaki dev uçurumla, attığı her adımda tüm gerçekliğiyle yüzleşmesinden doğan rahatsızlığına, dev katkılar yapan bir tanım ya da önek haline gelebilir. Timuçin, yetkin şair, yetkin düşünür, yetkin sanatçı derken ve bu tanımları, şimdilerde bizlerin aşmaya çalıştığı yolları, seneler önce aşan bir "yetkin düşünür" kimliğini vurgulamadı yazıda. Bu, yazının gidişatından ve satır aralıklarından okunur nitelikte. Çünkü o, zaten olması gerektiği gibi, şair ve şairimsi, şiir ve şiirimsi, düşünür ve "düşünür gibi yapan" -(dikkat: *iki kavram yalapşap bir araya getirdiğinde büyük bir düşünce üretimi gerçekleştirdiğini düşünenler*... var)- arasındaki farkı, kesin, yanılgı payına yer vermeyen ve ona imkan tanımayan, olasılıklar içerisinde bile görmeyen bir üslupla aktarıyordu, özellikle şair, sonrasında sanatçı, daha küçük olarak da kendisini düşünce adamı sananlar ve sanma ile olma arasındaki farktaki duyarlılığı görmeyenlere yönelik olarak.

Timuçin, sanatçı olmak, düşünce adamı olmak yolunda atılması gereken adımları, aşılması gereken yolları belirtirken haksız değildir.

"Sanatçı dünyaya hazır düşmüş bir kişi değildir. Bilincimiz eğilimlerimize göre değişir, dünyadaki ilişkilerimizin niteliğine göre değişir. Şair olmak böylesi bir gelişimin sonucudur."

Yazısında, şair olmanın ve bunu bir yaşam biçimi olarak algılayıp, bu doğrultuda bir genel pratiğe yönelmenin gerekliliği ve zorunluluğu üzerinde de duyarlılık gerektiğini belirten Afşar Timuçin, bu hassasiyeti göstermeyen, ama sanan ve görünmenin

günlük yaşamdaki küçük, basit hesaplarını planlayarak, kendi ifadesinde olduğu gibi zavallı konumuna düşen bireylere getirdiği eleştirinin de, uzun yıllarını genel anlamda düşün sistematiğine adamış bir büyük insanın haklı tepkisini göstermektedir. Nitekim yazısında da, ülkemiz coğrafyasının bu anlamdaki en yetkin insanlarından birisi olduğunun izlerini göstermektedir:

"Şiir olmayandan şiir olana doğru geçiş, bir tür khaos'dan bir tür kosmos'a geçiş olduğuna göre, kişinin en azından kosmos'un nerede başlayıp, khaos'un nerede bittiğinin bilinmesine dair duyarlılığı olması gerekmektedir."

Ancak, yazının genelde ağır ve tanımlamadan kaynaklı sınırlayıcı havası, bir anlamda amacının dışında, okuyucuya ve tam da Timuçin'in önerdiği şekliyde, bilgi edinme sürecindeki büyük sıkıntılara katlanan bireylere yönelik moral bozucu nitelikler taşımaktadır. Nitekim, herşeyden önce yetkinlik sorunu ciddi bir öneme sahiptir.

Birkaç soru, insan zihninin, onun isteklerinden ve kontrolünden bağımsız hareketi sonrası karşımıza dikiliverir:

- Sanat ve düşünce hayatında, bunlara ek olarak politika yaşamında tanımlanmış, kriterleri belirlenmiş bir yetkinlik durumu, ya da yetkinlik hali var mıdır?

Varsa birkaç somut örnek verilebilir mi?

Bu haliyle yetkinlik, insan çabasının, tüm bilinmeyenlere ulaşması ve bu noktalara tüm hakimiyetiyle cevap vermesi ve anlaması noktasıyla tanımlanabilir mi?

Bu nokta, insan ve evren arasındaki ilişkilerin ve bireyi ilerletici gücün, bir noktada tükenişi ve artık ilerleme, insan usunun gelişimi anlamında bir nihayet anlamına gelmez mi?

Bunun yanında yetkinlik sorununun dışında aynı karakterde sorular, yetkinlik mantığına bağlı olarak, yetkinliğe doğru giden insanların, sıklıkla ihtiyaç duyduğu, öneri, tavsiye, program ya da eleştiri noktalarında dile getirdikleri, yapıt bütünlüğünü, bir yazıyı, bir denemeyi, bir öyküyü, başkalarının görüşlerine açmanın:

- üç kuruşluk bilgilerle bilgelikler üretip üretmek olup olmadığını,
- bunun bir zavallılık durumu yaratıp yaratmadığını,
- bu süreçte elde edilen küçük başarıların (anlama ve anlatma noktasında) farkedilmesinin, kişide yaratacağı küçük mutlulukların, kendine hayran bir düşünür olma durumu yaratıp yaratmayacağını,

nereden ve nasıl bilecekleri, ayrıca bu yargılarda otoritenin kim olduğu noktasındaki merakla dile getirilebilir.

İlginize şimdiden teşekkürlerimi sunarım.

Göktürk HALİS

KAN TUTUŞUR

Hocam Nihat Behram'a

Arı bal
Buğday başak
Diyalektik bir süreçte
Güvercini emiyor bebek
    Dikeni derman tadında
    Fidanı bostan renginde
    Öpersin
Uykuyu ortak namluyu ortak
Lıkır lıkır resmeder
Kemi kini gölgeye
Taşa dikersin
    Tırnaklarsın biti pireyi
    Kertenkeleler kel kör
    Göz kırpar sürünürken
    Gök gülümseyerek akar
    Güneş erir elenir
    Şimdilerdeyse göl
    Dost düşman yüzer
O süreç ki
Sırma saçlı sevda
Kar karanlık
Kar geceye düşer
Gece şipşirin
Kolu kanadı kırık
Bir yudum can
Ölüm kalım
Nefret ve aşk.
Kan irin iğrenç
Bu dünyadan
Unutma
Dört nala rüzgâr geçti
    Dudağı güle dayarsın
    Dizlerinde kelebek uçar
    Düşünde bir de acem atı
    Koşar koşar koşar
    Ve dağı damla damla akıtırsın
    Yüreğindeki acıya
    Sevinç
    Kan
    İrin
    Yine de kan tutuşur
    Yürek ayaklanır

Mehmet AKKAYA

BETÜL ÇOTUKSÖKEN ile SÖYLEŞİ (2)

Mehmet AKKAYA

24.4.2000 tarihinde İnsancıl Atölyesi'nde yapılan söyleşinin tam metnidir.
Banda alınan söyleşi konuşma özelliği değiştirilmeden yazılmıştır

- Başka bir konuya girmek istiyorum. "Türkçe, felsefe yapmak için yeterli değildir" diyenler var. Biraz önce konuştuklarınızdan anladığım kadarıyla siz bu düşünceye katılmıyorsunuz. Her dilde felsefe yapılabilir diyorsunuz. Bu durumda dil devriminin gereksiz olduğunu söylemiş olmuyor musunuz? Bir de derslerinizde gördüğüm kadarıyla konuları anlatırken yoğun bir şekilde Grekçe, Latince sözcüklere başvuruyorsunuz. Eğer Türkçe yeterliyse niçin öbür dillerden yararlanmak zorunda kalıyorsunuz? Yoksa bunu öğrenciler diğer dilleri de tanısınlar, öğrensinler diye mi yapıyorsunuz?

- Şimdi dil devrimi konusuna gelince, orada dil devrimi derken neyi kastettiğinizi tam olarak anlamış değilim. Ancak okuma yazma oranı açısından özellikle bakıldığında dil devrimi, yazı devrimi son derece önemli aslında. Ben bunu çok önemsiyorum. Türkçenin bir felsefe dili olarak birtakım yönlerinin keşfedilmesinde bizden önceki kuşaktan filozofların, felsefecilerin çok büyük payları var diye düşünüyorum. Özellikle de mensubu olduğum Felsefe Bölümü'nde hocalarımızın (bir çoğuna ben de yetiştim, onların öğrencileri oldum) çok büyük payı var ve gerçekten de zaman zaman düşündüğümüzde, bazı şeyleri biz hazır bulduk diyebiliriz. Yani onların yaşadıkları zorlukları ben bir anlamda yaşamadım diyebilirim. Dolayısıyla dil devriminden sonrası için benim bu dediklerim. Yazı devrimi, konuşma dili ve sözlü dil, yazılı dil olmak üzere bir bütün. Yapılanların yerinde olduğunu ve herhangi bir zorlama çerçevesinde işlerin yürütülmediğini, birçok insanın da eyleme ortak edildiğini düşünüyorum. 1932 yılından beri yapılan kuramsal çalışmaları dikkate aldığımızda sadece belirli bir kesimin hegemonyasında kesinlikle kalmadığını bu etkinlerine bilgi sahibi birçok insanın ortak edildiğini düşünüyorum. Yani fildişi kulesinde insanlar ya da derneklerin çatısı altında oturup, karar alıp bunları insanlara dayatmaya kalkışmadılar. Bir inisiyatif oluşturdular ve birçok kişiden destek aldılar. Derleme ve tarama sözlükleri bunların en önemli örneğidir. Doğrudan doğruya Anadolu'nun içinden yani eserlerin taranmasıyla, sözlü ortamlarda sözcüklerin derlenmesiyle yapılmış bir çalışma; bir hareket, bir kalkışma adeta diyebilirim. Bilmiyorum bu cevap yeterli oldu mu? Onun dışında kullandığım terimlere gelince, felsefe dersleri bağlamında, öğrencileri birçok terimle tanıştırmak benim amacım. Açıkçası benim öğrencilik yıllarımda örneğin felsefe bölümünde birinci sınıflarda Latince dersinin olması bana çok şey katmıştır. Çünkü Yunanca ve Latince sözcükler evrensel düzeyde felsefi terminolojiyi oluşturan yapılar ve bir dili öğretmekle hepimizin bildiği gibi bir kültür dünyasına açılırız veya kültür dünyası kendisini bize açar. Dolayısıyla bu bağlantıları kurduğumuz zaman örneğin öğrenci İngilizce'de kullandığı birçok sözcüğün bile Latince kökenli olduğunu o dersler sırasında öğrenebiliyor Hep zannedilir ki daha çok Germen diliyle bağlantı var. Latin diliyle de bağlantı var Özellikle Latince'yle bağlantısı var İngilizcenin ve genelde felsefi terminolojinin. Uluslararası terminolojiyi elden geldiğince zaman zaman öğrencilere göstermek, tanıtmak gerekir. Ayrıca da şu var: Geçen yıldan beri yapılan bir uygulamayla, hazırlık sınıfı uygulamasıyla az sayıda da olsa öğrencilerimiz yabancı dil eğitimi görüyorlar birinci sınıfta. Daha doğrusu hazırlık olarak görüyorlar. İkinci sınıfa geldiklerinde bilgi felsefesi dersi yapıyoruz onlarla bildiğiniz gibi. Öğrendiklerinin hiç değilse terim olarak yabancı dillerdeki karşılıklarını görebilmeleri, terimleri tanıyabilmeleri açısından önemli diye düşünüyorum. Yine de çok da fazla kullandığımı söyleyemem. Açıkçası Orta Çağ Felsefesinde daha çok kullanıyorum. Fakat bilgi felsefesinde yabancı terim pek fazla kullanmıyorum. Zaten siz de sorunuzun içinde yarı örtük yarı açık söylediniz. Öğrenciler öğrensinler, tanısınlar diye mi diye. Çünkü köken olarak iş önünde sonunda Grekçeye kadar dayanıyor Hepimiz biliyoruz ki Grekçe sözcükleri de Latinceye aktaran

Cicero'dur. Cicero'dan sonra da modern batı dillerine geçmiştir terimler. Onların da bir kısmını bilmelerinde bence yarar var. Ama tabii öğrencilerimi yabancı terimlere çokça boğduğumu söylemiyorsunuz sanıyorum?

- Biraz önce C. Gündoğdu'nun da değindiği Orta Çağ'ın karanlık olup olmadığına ilişkin bir soru da ben sormak istiyorum. Siz "Orta Çağ'da Felsefe" isimli eserinizin girişinde Orta Çağ'ın karanlık olmadığını ısrarla söylüyorsunuz. Kitabınızda E. Gilson'un da böyle düşündüğünü yazmışsınız. Uzmanlık alanınız da Batı Orta Çağ Felsefesi. Sorum şu: Orta Çağ süresince başlıca felsefi disiplinlere hangi katkılar yapıldı?

- Ben yüzde yüz karanlık ya da yüzde yüz aydınlık yaklaşımlarının dışına çıkmamız gerekir diye düşünüyorum. Daha en başta felsefenin ne olduğunu bana sorduğunuzda da yanıtlamaya çalıştığım gibi bireysel olanla evrensel olan ilişkiler demiştim ya, işte Orta Çağ'ın en büyük katkısı da bana kalırsa tümeller tartışması çerçevesinde olup bitenlere bakılmaya çalışılmasıyla olmuştur; şimdi ve burada olanla ona bağlı olan bir kavram ve ona bağlı olan dil arasındaki ilişkinin çözümlenmeye çalışılması Orta Çağ'ın en büyük başarılarından biridir. Ve bu yapıla yapıla iş sonunda realist bir ontolojiden nominalist bir ontolojiye doğru gitmiştir ve ben hep Orta Çağ'ın muhalif yönüne dikkat çekmeye çalışmışımdır. O zamana kadar felsefe adına yapılanları olduğu gibi aktarmaya çalışanların söylemleri benim çok dikkatimi çekmedi. Tam tersine yapılanlara karşı çıkmaya çalışanlar benim ilgimi çekmiştir. Orta Çağ'a ilgim nasıl oldu, nasıl uyandı bu ilgi? Bunu daha önce de yeri geldikçe birkaç defa söylemişimdir. Yine burada büyük bir tesadüfle değinmek durumunda kalıyorum.

C. Gündoğdu: Geçmeden araya girmek istiyorum. Nominalist ontoljiyle realist ontolojiyi açıklar mısınız?

- Bunlar farklı. O halde önce bunlara değineyim. Sonra konuya döneceğim. Realist ontoloji dediğimiz zaman burada kavram realizmi önemli olan. Platoncu görüşün Orta Çağ'daki versiyonu, Orta Çağ'daki biçimi. Yani kavramların nesneler kadar hatta onlardan da öte bir biçimde sabit bir varlığının olduğunu kabul etmek biçimindeki bir görüş. İdealar kuramı da bir şekilde realist ontolojiyi, kavram realizmi şeklindeki belirlemeyi taşıyan bir temel. Böyle olunca tabii bunların Orta Çağ'a yansımasının sonucunda, bütün dinsel kalıpların, dinsel düşünme biçimlerinin hiç değişmezcesine varolduğu düşünülmüştür. Onların içerdikleri görüşlerin ve kavramsal olanın dış dünyada tek tek varolanlar kadar kalıcı olduğuna güvenme, onların değişmezliklerini kabul etme şeklinde bir yapılanmaya gitmiştir düşünme dünyası, giderek bu belirleme yumuşamaya başlamıştır. Kavramcılık ve daha sonra da adcılık veya nominalizm şeklinde yansımaya başlamıştır yeni gelişmeler. Sadece tek tek şeylerin varolduğunu biraz önceden beri söylediğim gibi onun dışında her şeyin insanlar tarafından üretildiğini kavramların ve dilsel kuruluşların insanlar tarafından yaratıldığını ifade etmeye doğru gitmiştir filozoflar. Orta Çağ'da bu görüşlerin temsilcileri başlangıçta hiç de makbul kişiler olarak görülmemiştir. Ancak daha sonra yavaş yavaş önem kazanmaya başlamıştır bu görüş; kavramsal olanın bireyi de bir tarafa atacak şekilde değer kazanmasının ötesine geçilmesiyle, bireysel olanın varlığının önem kazanmasıyla, bilimsel düşünüşün de yolu açılmıştır bir bakıma. Tek tek şeylerin varolması ve onların varlığının önem kazanmasıyla bilimsel düşünüş biçimi de daha düzgün bir ifadeyle öne çıkmaya başlamıştır. Ve bunun biz XIII. yüzyıldan itibaren varolduğunu görüyoruz. Tabii XII. yüzyıldaki çalışmalar bunun önünü açmıştır. XII. yüzyılda biraz öteye gidilmiştir ve derken de bu nominalist ontolojiye bağlı olarak bilimsel düşünüş gelişmeye başlamıştır. Roger Bacon'la birlikte gelişmeye başlamıştır. Kavram gerçekliğiyle bütün bu dogmaların değişmezliğini kabul etmiş kişilerin varlığı, kilise örgütüne bağlı olarak insanların varlığı, oradaki hiyerarşi vs.. aynı, sabit kalan yapılar olarak görülmüştür kavram gerçekliği doğrultusunda. Ayrıca Orta Çağ'ın genel olarak bu anlamda sınırlı ve sonlu bir evren anlayışı ile hiyerarşik bir dünya tasarımı vardır. Bu durum fizyolojik ya da kozmolojik olanla bağlantılı değil, toplumsal olanla da bağlantılı olmuştur. İşte toplumdaki hiyerarşik düzen, bütün bunlar arkasında kavram realizmini koşul olarak taşıyor. Oysa siz nominalist ontolojiyi kabul ettiğinizde her varolan değer kazanıyor veya değişken olabiliyor. Ancak şu var: Bir de dünyanın sonlu ve sınırlı olması. Rönesans'la Orta Çağ genel çizgileri açısından bakarsak bu bakımdan bir karşıtlık gösteriyor. Hiyerarşiler de buna bağlı olarak yıkılıyor. Fakat bunlar zaten Orta Çağ'ın diyalektik yapısı içerisinde farklı farklı tutumlar hep var. Bir süre sonra nominalist ontolojiye bağlı olan düşünürlerin sayıca artmasıyla hız kazanmasıyla dönüşüm yaşanmıştır. Hız kazanması derken dünyanın ve insanın keşfi burada söz konusu, -insanın sadece öte dünyaya yönelik varlığı bakımından değil, bedensel olarak da, bedensel varlığın da keşfi son derece önemli- Bu konuda tabii benim özellikle uğraştığım filozof Abelardus'un çok büyük payı var. Onun hocası durumunda olan Rosselinus'un çok büyük payı var bunda. Ama Abelardus biraz daha şanslı. Rosellinus'un kı-

tapları dahi bırakılmamış, yok edilmiştir, muhalifleri aracılığıyla onu tanıyoruz. Orta Çağ'da bir muhalifler çatışması dönemi yaşanmıştır. Karşıt konumda, durumda olan filozofların çatıştığı bir dönem. Dolayısıyla yoğun bir tartışma var. Statik bir durum -genellikle söylendiği gibi- değil. Ben bütün bunları göstermeye çalıştım. Tabii bunlar bizim için yeni görünüyor. Oysa XX. yüzyılın başından beri artık Orta Çağ'a farklı gözle bakan insanların olduğunu görüyoruz. Şöyle bir çözümleme yapabiliriz burada. Bir şeyin varolması, onun bir sorun olarak keşfi ardından o sorun bağlamında bir dilsel, düşünsel yapı oluşturmak, ardından da bunları öğretme. Bakın farklı farklı aşamalar. İlkin bir şey var. Sonra onu bir sorun olarak görüyoruz, bilgi oluşturuyoruz ve bunu başkalarına aktarıyoruz. Bu gelişmeyi biz Avrupa coğrafyasında görebiliyoruz. Sonuç olarak da biz XX. yüzyıldan itibaren sadece Orta Çağ derslerinin verildiği kürsülerini açılmaya başlandığını görüyoruz. Fransa başta olmak üzere. Daha sonra Belçika, daha sonra Amerika, Kuzey Amerika'da özellikle Orta Çağ'la ilgili dersler verilmeye başlanıyor. Bize tabii bunun gelmesi çok aralıklı olarak ya da çok yüzeysel olarak felsefe tarihi dersleri içinde gerçekleşti. 1980'li yıllardan bu yana da başlı başına bir Orta Çağ felsefesi dersi diye üniversite programlarında, felsefe bölümü programlarında yer almaya başladı, felsefe tarihin alt bölümü olarak bu dersler.

- *Orta Çağ'dan günümüze gelmek istiyorum ve ülkemiz üzerinden bir soru sormak istiyorum. Öğrendiğim kadarıyla 1930-1940 yıllarında Almanya'da birçok felsefe profesörü W. Kranz, Ernst Von Aster, Reichenbach... Türkiye'ye gelmek durumunda kalıyorlar. Belli ki Adolf Hitler'in uygulamalarından rahatsızlar. Bunlar Türkiye felsefesine katkıda da bulunuyorlar. Fakat bir de şöyle bir durum yaşanıyor. Aynı yıllırda birçok Türk aydını da Türkiye'deki uygulamalardan rahatsız olup Avrupa'ya sığınıyorlar. Mesala A. Adnan Adıvar H. Edip Adıvar, P. Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran... bunlardan bazıları. Bu konuda ne söylemek istersiniz?*

Bir kere bunlar aynı zaman dilimi içerisinde değil. Bu konuyla ben çok yakından ilgilendim. Çünkü "Türkiye'de Felsefe" diye bir araştırma yaptım, İstanbul Üniversitesi bünyesinde. Onun dışında Cumhuriyetin 75. yılıyla bağlantılı olarak Türkiye Felsefe Kurumu çerçevesinde bir kitap oluşturdum. Yakında yayımlanacak. "Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Bir Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe" başlığını taşıyor bu dediğim çalışma. Dolayısıyla bu konuya çok ilgi gösterdim. İlk defa Jacobi adında biri geliyor, 1915 yılında, I. Dünya Savaşı yıllarında Felsefe bölümüne. Çünkü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü 1860 yıllarına dayanıyor. Tarih ve Coğrafya bölümleri de ilk kurulmuş bölümlerdir. İlk dört bölümden biri Felsefe Bölümüdür. O yüzden köklü bir geleneği ve geçmişi var diyebiliriz bir bakıma. Daha sonra ise Jacobi çok kısa bir süre kalıp gidiyor. 1933 reformunu hepimiz biliriz. Bu konuda Horst Widmann'ın Aykut Kazancıgil ve Serpil Bozkurt'la birlikte Türkçe'ye kazandırdığı son derece önemli bir çalışması var; "Atatürk'ün Üniversite Reformu" başlığını taşıyor bu çalışma. Orada biz çok sağlıklı bilgileri ediniyoruz. Albert Malche'ın yazmış olduğu rapor üzerine biliyorsunuz üniversite kapatılıyor. Ve 1 Temmuz 1933 yılında yeniden açılıyor. Darülfünun kapatılıyor, İstanbul Üniversitesi olarak yeniden açılıyor. Ayrıca bilmem biliyor musunuz 1846'dan 1933'e kadar Darülfünun dört defa açılıp kapatılıyor. Ve hatta öyle tuhaf bir durum yaşanıyor ki bir ara kapatıldığı unutuluyor. 19 yıl kadar kapalı kalıyor. Adeta unutuluyor. Aslında biz ne kadar geç tanışmışız birtakım şeylerle. Bu yüzden 1933'ten bu yana olanları beğenelim beğenmeyelim yine de büyük başarı. Yani modern anlamda Üniversite 1933'ten beri kurulmuştur. İlk yapılan deneyde bir fizikçi bir kediyi alıp atıyor aşağıya, dört ayak üzerine düşme deneyi. (Zannediyorum Derviş Paşa diye anılıyor) bir de fanus içine koyuyor, kedi ölüyor. Fizikçi Tanrı'nın verdiği canı aldığı için üniversite hemen kapatılıyor. 1890'ların sonlarına doğru olan işlemlerden bir tanesi bu. Her açılışında da farklı isimler söz konusu. Darülfünün Osmanî, Darülfününu Şahane gibi adlarla anılarak açılıyor. Neyse 1933'ten itibaren ilk gelen yabancı hoca Hans Reichenbach Felsefe Bölümüne. Beş yıl kalıyor 1938'e kadar. Fakat ilginçtir, bu arada, tabii 1929'dan itibaren de Türkiye dışarıya gençler yolluyor. Onların bir kısmı geliyor buraya ve yine çok ilginçtir Atatürk'ün bir öngörüsüyle (bu son derece önemli) teknik, tıp gibi alanlarda değil temel bilimler alanında ve felsefede yetiştiriliyor gönderilen kişiler. Yani matematikçi, felsefeci, filozof olarak yetişmek üzere (mesela Sedat Alp folklor alanında yetişmek üzere gönderiliyor). Hep bu alanlar, temel bilimler matematik, fizik gibi, kimya gibi alanlarda, temel alanlarda, bir de buna ilave olarak felsefe. Dolayısıyla o kişiler de gelip burada doçent olarak atanıyorlar. Macit Gökberk'ten edindiğimiz bilgiye göre felsefe alanında eğitim almış kişiler bunlar doğrudan doğruya. Üniversitede çalışmaya başlıyorlar. Ondan öncesi Macit Gökberk'in örneğin hocaları felsefe alanında eğitim almış kişiler değil doğrudan doğruya. Zaten bunlar üç beş kişi. Bir kısmı zaten pek de öyle belli konularda uzmanlaş-

mış kişiler değiller. Benim yalnız dikkatimi çeken noktalardan biri, beş yıl boyunca örneğin Hans Reichenbach'ın bir doktorant yetiştirmemiş olması. Yani beş yıl içinde birtakım çalışmalar yapılabilirdi. İlk doktora çalışması İstanbul Üniversitesi'nde 1940'lara rastlıyor, 1946'da yapılıyor ve bir yabancı yapıyor bu çalışmayı. Doktorasını da Türkçe yazıyor. Tarih konusunda Türkçe bir tez oluşturuyor. Hans Reichenbach'ın dışında en verimli olan bana kalırsa 12 yıl Türkiye'de kalan Ernst Von Aster'dir. 1936'dan 1948'e kadar Türkiye'de kalıyor ve sadece Felsefe Bölümü öğrencilerine değil, bütün sosyal alandaki öğrencilere hizmet eden, Türkiye'ye gerçekten hizmet eden, Türkiye'yi ve Türkleri çok seven bir kişi. Ayrıca getirilen kişilerin seçilmesindeki ölçütü Horst Widman çok güzel anlatır "Atatürk'ün Üniversite Reformu" kitabında. Bilimsel düşünüşe pay veren kişiler. Örneğin Reichenbach tamamen bilimselci felsefe anlayışını benimsemiş olan kişi; pozitivist, pragmatist anlayış bir bakıma egemendir Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda. Ama bilimsel düşünüşten bu kadar uzak olan bir topluma bilimsel görüşleri aşılamak için de bu bence önemli bir noktaydı. Ernst von Aster Reichenbach'tan daha ılımlı. Reichenbach Türkiye'de sözleşmesi bittiği gibi hiç kalmaz ve gider 1938'de. Amerika'ya California Üniversitesine gider. Ama buna karşılık Ernst von Aster uzun bir süre kalır. Onun dışında Heinz Heimsoeth gelmiştir. J. Ritter'in gözden kaçan son derece önemli küçük bir çalışması var: "Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaşma" Orada Türkiye deneyimini aktarır bize. 1954-1956 yılları arasında Türkiye'nin nasıl devrim hareketinden karşı devrim hareketine doğru sürüklendiğine de parmak basar. Şimdi sizin dediğiniz Bortavalar meselesine gelince, bu zaman zaman çokça gündeme gelen bir konu. 1940'larda söz konusu. Dediğiniz Boratav, Boran, Berkes, Muzaffer Şerif olayı (Adıvarlar daha eski) Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleşmiş bir olaydır biliyorsunuz. Gerçekten o yıllarda karşı devrim hareketini yavaş yavaş başladığını ve ırkçı bir versiyonla, dolayısıyla daha çok Üniversite çevrelerinde ve Ankara Üniversitesi'nde yaygınlaşmasını ben şuna bağlıyorum, (okuduklarımdan da öğreniyorum ki) bu konuda Berkes'in eşi Mediha Berkes ve yine şu sıralarda okuduğum Boratav'ın yayınlamış olduğu (hatta ölüm günü piyasaya çıktığı söylendi bu kitabın hep) üniversite, kitabından, adından da gördüğümüze göre gerçekten tam bir cadı kazanı. O sırada bu insanlar özellikle köy araştırmaları yapıyor. "Yurt ve Dünya" diye bir dergi yayımlıyorlar. Köy araştırmaları tabii Halk Partisi de içerisinde olmak üzere bir takım insanların çok canını sıkmaya başlıyor. Oradaki insanların emansipasyon elde etmesi vs. sonuçta onlara çok olumsuz bir yansıma ortamı yaratacaktır. Böylece farklı bir tutum, o insanların yaptıkları işlere engel olma, iftiralar vs. derken bu insanlar yurt dışına gitmek durumunda kaldılar. Niyazi Berkes aynı zamanda felsefe bölümündendir, bizim üniversitenin Felsefe Bölümü'nden. Daha sonra Ankara'ya gitmiş. Aynı yıllara denk gelmiyor. Başta onu demek istemiştim İstanbul Üniversitesi'nde yalnız böyle bir hareket olmuş değil. Ama bu İstanbul Üniversitesinde çalışanların daha ılımlı olduklarından mı kaynaklandı? Aslında onların da bir aşırılıkları yoktu. Ama bazı insanların, bazı yöneticilerin canını sıkmış durumda o insanların yaptıkları, köy araştırmaları özellikle. Ve başına gelenleri de az çok hepimiz biliyoruz. Niyazi Berkes'in "Unutulan Yıllar" adlı kitabı bizi bu konuda çok ayndınlatıyor.

- Hocam söz üniversitelere geldiği için dünkü (23.4.2000) Radikal gazetesindeki bir yazı aklıma geldi. Yazıyı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Taner Timur kaleme almış. Sizin ve arkadaşların müsaadesini alarak yazıdan kısa bir bölüm okumak istiyorum. 18. yüzyıl bilimi daha çok kişisel dehaların ürünüydü. 19. yüzyılın hızlı ve sanayileşme modeliyse bilim adamı, mühendis iş birliği modeline ve bilimin bu kadroda şekillenmesine yol açtı. Marks ve Engels bu ortamda Üniversiteden dışlanarak geleneksel felsefenin bir ideoloji, bilimin de bir üretim gücü haline dönüştüğünü gördüler ve bilimle eğitimi yerine oturtan tarihi maddeci yöntemi geliştirdiler. (...) 12 Eylül'ün Üniversite planı gizli bir iç hesaplaşma bağlamında iki aşamada uygulandı. Gerçekten 12 Eylül'de iktidarı gasp eden ulusal egemenliğe el koyan generallerin amacı ile yüksek öğretim sorunlarını havale ettikleri sivil kurmayın vizyonu farklıydı. Generaller sadece ve sadece bir tehlike olarak bir anarşi yuvası olarak gördükleri Üniversiteyi disiplin altına almak, kışla haline getirmek istiyorlardı. (...) Üniversite modelleri nelerdir?Üniversite ve bilim ulusal kalkınmaya ne gibi bir katkıda bulunabilir? Bu gibi sorunlar umurlarında değildi. Buna karşılık sivil kurmay bu konuda katı bir modele fakat uygulamada da çok esnek bir taktik beceriye sahipti. İlk aşamada taktik oyalamalar ön plana çıktı. Generallerin arzusuna uyuldu.Üniversiteler kışlalaştırıldı. Buna karşılık ikinci aşamaya geçilince yani baskı ve terör yöntemleri işlemez hale gelip de sivil yönetime geçilince YÖK de gerçek planını uygulamaya başladı. YÖK bu planı özel teşebbüsçü kamu müdahalesini ancak kaynak sağlamak, ileri düşünceleri kısıtlamak ve gerekli hallerde tasfiye yapmakla sınırlayan Amerikancı bir modeldi. Daha

doğrusu bu modelin Türkiye koşullarına aktarılmış bir karikatürüydü. 1992'de rektör seçimine olanak veren bir yasayı protesto ederek görevinden istifa eden YÖK başkanını üç yıl sonra bu konuda TÜSİAD'a bir rapor hazırlamış daha hazırlıklı bir ekip izledi. Ve YÖK ikinci hayatına başladı." Siz bir kışlada öğretmenlik yaptığınızı ve Amerikan modeli bir eğitim verdiğinizi düşünüyor musunuz? Kısaca Üniversitelere ilişkin görüşünüz nedir?

Ben elbette kışlada eğitim verdiğimi düşünmüyorum. Şimdi YÖK de değişti. Hem de epeyce değişti. Yalnız şu gerçeği (hepimizin bildiği gibi) görmemiz gerekir. Birtakım siyasi çalkantılarda en çok darbe yiyen kurumlar üniversiteler. Yine iyi yönleri, elemanları olan üniversiteler var ve yine bazı insanlar fikirler üretmeye çalışıyorlar. Ama ne olursa olsun yine de üniversitenin içinden bu tür müdahalelere destek verenler de olmuştur. İhbar mekanizmaları hep işletilmiştir. Hocalarımızdan duyduğumuz veya 1402 olduğunu gördüğümüz insanlarla ilgili olarak da. Yani bu insanların hep işbirlikçileri olmuştur açıkçası. Üniversiteye belli bir "biçim vermeye" çalışanlara hep yardımcı olanlar olmuştur ve birtakım değişiklikler yaptığınızda hep eteğinizden, paçanızdan çeken insanlar da halen vardır. YÖK, 1981'de yasalaştı, yeni düzenleme tam olarak ortaya çıktı. 1982-1983 öğretim yılında ders programlarını ele alıp çeşitli şekillerde birtakım yönlendirmeler yapmaya çalıştılar. Fakat yine de o programları yapanlar (ben kendi adıma söylüyorum, kendi bölümümle bağlantılı olarak) yine bizim hocalarımızdı. Tabii birçok aksayan yönü var. Bazı şeyler kurumlaştı. Mesela benim en çok sıkıntısını duyduğum böyle bir adla Anabilim Dalı olmamasını düşünüyorum: Türk İslam Felsefe Tarihi Anabilim Dalı diye bir dal kuruldu. Belli bir din açısından ve belli bir etnisite açısından kalkılıp da bilimselmiş gibi bir adla böyle bir kurumlaşma yoluna gidilmesinin doğru olmadığını düşünüyorum. Şimdiye kadar ya da 1980'li yılların başına kadar üniversitelerde okutulmayanların büyük bir iştahla okutulması anlamına geliyordu bu. Ama onların da ne kadar bilimsel yapıldığı konusunda benim hâlâ kuşkularım var. Ne kadar üretimde bulunuyorlar. Bu da çok su götürür bir nokta. YÖK dediğim gibi çok değişti o günden bu güne. Örneğin artık biz programımızı kendimiz yapıyoruz. O zaman da sadece başlık olarak diyelim ki Orta Çağ Felsefesi dersi ilk defa o yıllarda kondu. Ama hiçbir şekilde bizim ders içeriklerimize YÖK müdahale etmedi. Bu konuda açık ve doğru konuşmak lazım. İsteyen istediği çalışmayı yapabilir, örneğin felsefede. Ben üniversiteye akademisyen olarak 1982'de girdim. O günden bugüne de isteyen istediği çalışmayı yaptı, yapabildi veya hiçbir şey yapmak istemeyenler yapmadı. Doğrusu YÖK'de onlara ilişmedi hiç.

- Söylediklerinizden Taner Timur'a katılmadığınızı anlıyorum.

- Birçok konuda katılmıyorum. Ayrıca da şu var: Son zamanlarda bir farklılık olarak Vakıf Üniversiteleri örneğini görüyoruz, modelini görüyoruz. Onların da sadece emir komuta zinciri içerisinde çalışmalar yapan insanlardan oluşmadığını yakından görüyorum. O bakımdan da katılmıyorum. Ayrıca YÖK şimdi bir kalite arayışına girmiştir. Yani artık rayına oturmuştur gibi geliyor bana bazı şeyler. Bir başka örnek eğitim fakültelerinin yeniden örgütlenmesi. Öğretmen konusunu yeniden çok titiz bir şekilde YÖK'ün ele alması, son yıllarda 1994 yılından beri başlayan bir projeyi tamamlayıp yeniden eğitim fakültelerine biçim vermesi son derece önemli gibi geliyor bana ve ilk defa 1998'den bu yana YÖK, üreten yani öğretmen üreten bir kurum olarak, Milli Eğitim Bakanlığı öğretmenleri istihdam eden bir kurum olarak bir masa etrafında toplanıp ortak kararlar almaya ve öğretmen konusunun ne kadar önemli bir konu olduğunu görmeye başlamışlardır, Taner Timur başlangıç noktasındaki eleştirilerinde haklı. Yalnız benim karşı çıktığım şu oldu. Tabii onun orada bahsettiği sivil kurmay dediği İhsan Doğramacı'dır. Ara insan kavramını getirmiştir İhsan Doğramacı. Teknik insan, yaratıcı insan yanında ara insana bizim ihtiyacımız var demiştir. Oysa önemli olan gençlerimize, insanlarımıza sınırlamalar getirmeden bir anlamda onlara yeteneklerini maksimum düzeye ulaştırabilecek olanakları vermek, imkanları vermek. Çünkü burada önemsenen anlayış şudur: İnsan bir olanaklar varlığıdır, değişen varlıktır, açık varlıktır. Bunun görülmesi gerekir ve eşitsizliklerin kaldırılması gerekir. Devlet Üniversitelerinde öyle durumlar var ki, sınıflar 100-150 kişilik. Ama bunun yanında yine bazı Devlet Üniversitelerinde yirmi kişilik sınıflar da var. Dengesizlikler hâlâ tam anlamıyla aşılmış değil. Dolayısıyla YÖK bir kalite arayışına da girmiştir, artık bir standart oluşturma aşamasına gelmiştir. Bir akademisyenden neleri bekleriz? Neleri yapabilirler? Mesela evvelden profesörlüğe, doçentliğe, yardımcı doçentliğe yükseltmenin ortak ölçütleri yoktu. Bunlar artık oluşmaya başladı. Şu kadar yazı yazmanız, şu nitelikle yazmanız lazım deniyor. Ancak yine de bazı açık noktaları kullanarak birtakım olumsuzluklarla unvan elde edenler de var; ya da sadece unvan için çalışanlar var. Bunlar zaman içinde elenecek gibi geliyor bana. Ben yine de umutlu bakmak istiyorum. Ayrıca şunu da ifade etmek isterim: Böyle bir koordinasyon kuruluna aşağı yukarı seksene yakın Üniversitenin olduğu bir ülkede ihti-

yaç var. Araştırma konusu tercihi dışında herkes istediğini yapamaz.

Ayhan Varol: Ülkemize baktığımız zaman felsefenin pek iç açıcı olmadığını görüyoruz. Bu benim görüşüm. İleriki zamanlarda Türkiye'de felsefenin iyi yerlere gelmesini neyle ilişkilendirebiliriz? Türkiye'de felsefenin gelişebilme olanaklarını nasıl açıklayabiliriz?

Tabii hangi ülkeyle, hangi kültürel bağlamda karşılaştırdığınızı bilemiyorum. Türkiye'de felsefenin içinde bulunduğu durumu değerlendirirken, dediklerinizi nasıl gerekçelendirdiğinizi bilemiyorum. Ama sizin bugün, akşamın bu saatinde burada bulunmanız felsefe adına birtakım şeylerin yapıldığını somut olarak gösteriyor. Ürün olarak baktığımızda her ne kadar henüz çeviri faaliyeti ağırlıklı ise de yapılan çalışmalarda belli bir çaba da var. Bu, sadece felsefede değil romanda da böyle açıkçası. Gazetesinde, üniversitesinde, medyasında bu böyle. Diyeceksiniz edebiyatta daha çok dünya çapında insanlar var, çeviriyorlar vs. Tabii bütün bunlar çağımızın bir bakıma pazarlamasıyla da ilgili olan bir şey. Çeşitli ajanslar birtakım insanları öne çıkarabiliyor. Öne çıkarılmamış olması kimilerinin değersiz olduğunu göstermiyor, bana kalırsa son derece değerli tam da felsefe adına yaraşır çalışmalar yapan insanlarımız vardı, var ve varolacak. Sonra yeni kuşak lise gençliği özellikle felsefeye büyük bir ilgi duymakta. Belki biliyorsunuz liselerarası felsefe platformunda son derecce ciddi bir Nietzsche çalışması yapılmaktadır, kasım başından beri. Birçok örnek verebilirim, birçok vesileyle bildiğim için bu çalışmaları. Ama daha önce dediğim gibi insanların büyük ölçüde ana dillerinde oluşmuş 67 yıllık bir gelenek, modernleşme hareketi, bütün bunlar açısından bakacak olursak yine de ben olumlu görüyorum yapılan çalışmaları. Yeterli değil tabii. Ama birçok sorunu Avrupa'daki, Amerika'daki meslektaşlarımız kadar izleyebiliyoruz, inceleyebiliyoruz. Genellikle yalnız toplumun okuyan kesimin dışındaki insanlarımızın henüz yönelimi daha az. Medyada konuya verilen yer daha az. Belki bir televizyon kuruluşunun başına hayatını felsefeyle yoğuran biri gelirse ancak o zaman felsefeye yer verilebilir. Geçenlerde Ali Kırca örneğini düşündüm. "Hayatım futbol" diyor. Bu son Galatasaray maçlarını düşünün. Günlerce sadece bu olay vardı. Yani burada ben medyayı çok suçluyorum. Medyayı ayakta tutan iş adamlarını suçluyorum.

Ayhan Varol: Felsefeyi toplumsal karmaşıklık mı yoksa toplumsal karışıklık mı geliştirir?

Tabii ki olup bitenlerin sorun olarak algılandığı yerde bilim olur, felsefe olur, sanat olur, başka deyişle üç temel etkinlik. Hatta diller ortaya çıkar. Nerede karmaşıklıklar varsa, nerede olup bitenler sorun olarak yakalanıyorsa ancak orada birtakım çözümlemeler ortaya çıkabilir. Elbette insan dünyası sorunsuz değildir. Hergün gittikçe çetrefil hale gelen birtakım sorunlar yumağıyla karşı karşıyayız. Bu ara kesitlerin, disiplinlerarası çalışmaların daha doğrusu oluşması da dikkati çeken bir başka yön. Buna pek fazla dokunmuyor insanlar ama mesela hukukla felsefe arasındaki ilişkiler Türkiye'de artık işlenmeye başlandı ve yapılan toplantılarda eğer koca bir gün filozoflara ayrılıyorsa Türkiye'de, bu çok önemli. Sözünü ettiğim "Hukuk 2000 Kurultayı"dır. Veya yolsuzlukla ilgili bir toplantı yapılıyorsa bunun hukuki boyutu sosyolojik boyutu yanında felsefi boyutu da önemseniyorsa, oraya yine filozoflar çağrılıyorsa yine önemli bir noktaya gelmişiz demektir ama biraz daha felsefe dünyasında onlanların yazma eğilimini artırması gerekiyor. Çok fazla yazmıyoruz. Düşünüyoruz, konuşuyoruz, dersler veriyoruz, konferanslar veriyoruz ama örneğin katıldığımız bazı konferansların metinlerini oluşturduktan sonra bunları yazma işine bazen pek de girişmiyoruz. Yazı toplumu galiba tam olamadık. Sözlü toplum devam ediyor, sözlü toplum geleneği devam ediyor. Genellikle gelişmeler, aşı tutmak üzere ama değişebilir de, tutmayabilir de, ileride göreceğiz. Olumlu birtakım tehditler de var, felsefeyi dinle, felsefeyi felsefe tarihiyle, felsefeyi sanatla karıştırmak gibi. Bunlardan felsefe elbette etkilenebilir, bunlarla kendisini benim çok kullandığım bir deyimle besleyebilir ama felsefe kendisi olmaya devam etmeli. Bilimsel çalışmalarla bir ortaklık içerisinde olabilir ama yine kendi varlığını, bağımsız varlığını sürdürmeli. Çünkü felsefe tarihine baktığımızda zaman zaman hep böyle işgaller altında kaldığını görüyoruz felsefenin ama her seferinde silkinerek büyük bir verimlilikle de ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Ben umutluyum, zaman gösterecektir Yine de bundan sonrasını bilemem, falcılık yapmak istemem.

Kuzey Çelik: Bütün toplumun kitlesel düzeyde felsefeyle ilgilenme durumu var mı? Sizce sistem insanların felsefeyle ilgilenmesini genellikle destekler mi yoksa engellemeye mi çalışır?

- Şimdi felsefeyle düzey düzey ilgilenirsiniz. Hekimlikte de olduğu gibi, örneğin tıp olgusuna halk hekimliği olarak bakabilirsiniz. Geçenlerde ilanları gördük. Merkez Efendi Halk Hekimliği günleri diye. Gider oradaki birtakım eylemlere katılırsınız, tamam. Ama onun dışında Tıp Fakülteleri'nde okumak başkadır örneğin. Ne bileyim tıpta bir modeli geliştirmek, bir tedavi yöntemi geliştirmek başka. Felsefede de ilgiler derece derece. Mesela Fransa'da yayımlanmış bir yazıyı hatırlıyorum, "felsefe

yeni tutku" diye. Kahvelerde felsefe çalışmaları yapılıyor, filozoflar çağrılıyor. Bu türlü olabileceği gibi bir de daha profesyonelce, daha yazıya dökerek felsefe çalışması yapılabilir. Derece derecedir bu eylemler. Gittikçe tabii bu eylemi profesyonelce gerçekleştirenlerin sayısı artmakta. Genellikle halk diyelim hiç olmazsa felsefeye düşman olasın. Bizim beklediğimiz bu. Durup masa başında felsefe yapmasın ama hayata bir felsefi gözle bakması istenir, beklenir; hiç olmazsa düşman olmasın, karşı çıkmasın, anlamaya çalışsın. Biraz emek vererek anlamaya çalışsın hem de. Ama hiç kuşkusuz derece derecec olacaktır bu ilgiler. Kimileri çok daha profesyonel biçimde felsefeye yönelecektir kimileri sevme yoluyla sadece felsefe kitabı okuma yoluyla. tartışmalara katılıp dinleme, giderek de belki tartışmalarda etkin bir görev alma biçiminde olacaktır. Bu bütün alanlarda sanatta da böyle. Bir sanat sergisine, resim sergisine gidersiniz. Bir ressam olarak çalışabilirsiniz veyahut da eleştirmen olarak bulunursuz, bir de aktif olarak sanat etkinliğine katılabilirsiniz. Bunlar kolay uğraşlar değil. Derece derece gerçekleştirilebilen şeyler. Halk kesiminden istediğimiz, beklediğimiz profesyonel olarak felsefeyle uğraşanları yasaklamasın, çocuğu bir felsefe kitabı okuyorsa karşı çıkmasın. Felsefeyle felsefe olmayanı da karıştırmasın. Biraz daha bilinçli baksın felsefe kitaplarına veya felsefe dünyasına ya da en azından felsefi etkinliklere. Herkesin aynı düzeyde profesyonelce ilgilenmesini bekleyemeyiz. Bana kalırsa bunu beklemek safdillik olur. Ayrıca herkesin çok üst düzeyde uğraşmasına gerek de yok bu alanla.

M. Akkaya: Değerli arkadaşlar söyleşimizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Sorunlarınızla, görüşlerinizle söyleşiye kattığınız zenginlikten dolayı ve bizi iki saattir sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkürler. Değerli hocamız B. Çotuksöken'e de düşüncelerini bizlerle paylaştığı için çok teşekkür ediyoruz. Hocamızın varsa son sözlerini alıp söyleşiyi bitirmek istiyorum.

B. Çotuksöken: Herkese teşekkürler.

Bitti

Betül Çotuksöken

Kavramlara Felsefeyle Bakmak

İnsancıl Yayınları

ANNEME

Ne güzel
Ne gençtin anne
Ninniler masallar söylerdin
Uykusuz gecelerde.

Unutmabeni çiçekleri
Toplardık seninle

Ne yazık saçların
Rüzgârda dalgalanan
Çim oldu anne.

Sarı çiçekleri severdin
Goncaları da.
Basardın bağrına
Sevgiyle anne.

Sarı çiçekler
Yorganın oldu anne.

Güneşte yaz yağmuru gibi
Düşerdin üstümüze

Severdin bütün çiçekleri
Menekşeleri de.

S harfinden semaya
Merdiven kurdun,
Samanyoluna
Ulaştın anne.

Leman BODUROĞLU

Öykü

ZEHİR ZEMBEREK

Ayşe GÜZEL

Zehir zemberek bir öyküydü bu. Adına şiirler yazılmayan bir kadın nedense hep dostlarından kanamaktaydı. Dost arıyordu bugünün insanından uzak, ben'lerden uzak! Kendi ben'ini aşan bütün ben'leri aşan. Sadece insan değil, güdülerine tutsakları değil, yeni insan... yeni insan... yeni... yeni...

Kadın kendini arıyordu, bulamadığı. Tutunduğu dalları okşuyor, sırlarına banıyordu. Kanayan yerlerini örtmeye çalışıyordu, dost'un kermeleriyle. Biliyordu kermeden başka hiçbir şey kapamaz yarayı.

Kadının dertteydi başı. Yasa koyucularla. Yasa koyuculardan da, yasasızlardan da nefret ediyordu. Her ikisi de bastırılamayan yüksek egoların tatmini için uydurulmuştu. Biri tutsaklıkla ölüm arasında tercih yaptırırken, diğeri değersizliklere tapınmakla övünüyordu.

Kadın yüz çevirdi... Bütün tercihleri birileri doldurmuştu kırmızı kalemle yuvarlak içine alarak. Ve geride kalanlara: "uymalısınız, bütün tercihleriniz işaretli" Kalın parmaklı bir el ayasını bastırıyordu çevrili yüzlere... "Uy! Uyacaksın!"

Günlerden adı anılmayacak kadar önemsiz bir gün, çıkınına aldı geçmişini bundan sonrasının belirsiz geleceğine adım atarak: Gün erken ışıyor, gece geç geliyordu kirpiklerin birbirine küstüğü anlarda.

Nedir benim amacım?
Neden yaşamalıyım?

Yazmaya başladı, anlamlandırılamayan yaşamda soluk yitirmemek için. Soluğu kesik kesikti. Yalnızdı... Kısa yol arkadaşlıkları derinleşemeden sığlarda boğuluyordu... O yalnızdı!

Örselenmiş yaşamların izinden yürüyordu, adımları dikkatli. Çiçek kokuları ceset tortularına çökmüştü. Anılarda hiçbir ölü yoktu ki bir başka türdeşinin kanı üstünde olmasın. İşte bu yüzden öldürene değil ölene siniyordu ıtır, iğde kokusu.

Doğumundan 120, ilk ütopyalarından 40 mevsim sonra başkalarının ev dedikleri bir yerde yeniden damıtmaya başladı zehrini. O zehir ki mavi zambak! Dermanı olur imkansızın, içmesini bilince.

Kadın, ikiyüzlü, zayıf, fesat, dolandırıcı, açgözlü, kendi türünün düşmanı olanlardan uzaklaşmak istiyordu. Zehrini damıttığı evde çok misafir eyledi. Herkesin amacı ortak gibi görünüyordu. Oldukça iyi niyetle ezilenlerin haklarını savunan, kendi zayıflıklarının da bilinciyle okyanusa beden verenler de vardı. Onların kaderi hep aynı oldu. Okyanus büyük, bindikleri tekne donanımsızdı. Sömürüye başkaldıranlar bilgelik silahından yoksundu. Başkalarına çare olanlar kendilerinden başlamayı beceremiyordu bir türlü.

Kadın onları uğurladı gönül çeşmesini açarak. Onlar... serüvenciler! Hep bir eksik taşıyacaklar koyunlarında.

Döndüğünde tekrar ütopyalar evine, kapıda eski zamanlarda kalma hüzünlü bir yüz buldu. Aldı onu içeri, öptü, yatırdı düş kokulu yaseminlere. Yalnız kadına, yalnız bir hüzün! Hüznün adı dost, sevgili, sığınak, onda olmayan başka bir yanı, yaşama sevinciydi artık. Hüzünle birlikte okudular, söyleştiler, yazdılar, birlikte kalabalıklara daldılar Hüzün... sürüleşmeye karşı, silkelemişti üstündeki bütün saptanmış kuralları. Dışlanmışları seviyordu. Niççe hayranlığının doruk olduğu bir dönemdi. Hüznün adamı, reddederken saptanmışları, unutuyordu kendi içine bakmayı. Adam bilgiliydi epeyce. Ama bilgi bilgeliğe yetmezdi hiçbir zaman! Erdem neydi? İnsanın erdemi!

Kadınsa çoktan öğrenmişti temkinli olmayı. Aldığı bütün yaralar açıklıktandı. Çırılçıplaktı ama her zaman insanların arasında giyinikti. Giysilerinde kurumuş kan lekelerine dokunan olursa açıyordu, açıyor, ne varsa çıkarıyordu. Savunmasız... aynı görünmeyen ellerin hançeri yaralamıştı nasılsa onları, kanları birbirine karışmıştı. **Kadın açtıkça tüm benliğini, bekliyordu karşısındakinin çıplağını.**

Kadın bir gün adama dedi ki; "gülmeyi, sevmeyi, ağlamayı, insan sıcağını istiyorum, yoksa bir çürüyüşe doğru yol alıyor içimdeki yolcu!"

Adam; "aşka uzağım, dosta yakın, ben insanı hapseden ihtiras, kıskançlık ve zevk tutkusundan çok ötelerdeyim."

Kadınla adam bir zaman dostluk nehrinde seviştiler, güldüler, ağladılar birlikte. Kadın okyanusa öyküler yazıyor, adamsa görüşüyordu herkesle bir

derviş edasıyla. Onunla sohbet etkiliyordu özellikle kendi sınırından çıkamayanları. Bir gün bazı görüşmelerin farklılaştığını sezdi kadın. Adam kızdı kadına, "Ben beyinsel hazları arıyorum, bunun dışında hiçbir şey beni cezbedemez" dedi. Kadın bunun üzerine şu uzun konuşmayı yaptı; "Bir insanı yollara döken, rüzgarlarda uçuşturan, kendinden çıkaran nedir? Bir başkasının derinliği, yoğunluğu, değil midir etkileyen düş takipçilerini. Ağır bir kayayı hangi dalgalar oynatabilir yerinden? Eğer kaya göründüğü kadar heybetli değilse, altı oyuksa ve dışardan bilinemezse, hoş bir bahar yeli, eylül dalgalarının sıcak buğusu alır savurur **kof dağını!**

Eğer kaya gerçekten köklü ise bir tsunamiyi beklemeli tüm derinliğiyle sarıp sarmalayan. Ya da bir ufak su damlası usanmadan, bıkmadan binlerce yıl terini akıtarak kayanın içinden su kanalları açmalı. Ağır bir kayayı hoş bir bahar yeli sarsamaz! Kendi içini görüyor musun? Ancak sen bilebilirsin içindeki boşlukları!"

Adam; "bugünün insanının boşlukları benden uzak" dedi. Kadın hüznünü yüreğine bastı. Sıcak insan tenleri eridi.

Bir gün kadın, ütopyalarını yeşerettiği evinden gitti bir geceliğine. O gece adam, öylesine görüştüğü bir kadınla nedense eve geldi. İçtiler sarhoşluk suyunu. Kadının evinde, kadının yatağında sevişti-ler sarhoşluk sığınağında utançlarını gizleyerek. Nedense kendi tutsaklıklarının farkına varamayanlar. diz çöktürülmüş, zayıf, köle diğer insancıkları silkelemeye çalışıyordu. Kadın geldiğinde ertesi gün, yatağında bir yabancının kokusunu almadı ama sezileri kemiriyordu beynini. Çıplağını açtığı adamı dost edinmişti bir kere. Sonraki günlerde kadının boş ve anlamsız bulduğu görüşmeleri sürdürdü adam. Kadın bir sabah uyandığında içindeki sıkıntıları kusmak için koynundaki hüzün'e; "Rojbaş sesimdeki acı" dedi ve devam etti. "Maskesi gizillik bu yalan yüzlerin. Her gece yeni yanılsamaların işkilinde yüreğim. Aldatılmışlık kokuyor dostluklar!"

Adam; "ne arıtır bu kil yargılı dostluğu? ölüm sarmalı bu yüzü. elvedalı bir merhaba beklemekte yaşam bende"

Kadın; "Bende aşkalarını taşıyanları eritemedim gözlerimde. Sevmek bir ağır yük... Benim aşklarım ise hep bir ihaneti besledi koynunda"

Adam; "Her sözcüğü şah damarımda ecel doğuran tanrıça, imge yarasında vücut! Hiç bu kadar gerekli olmamıştı yok oluş"

Söyleştiler dostluk üstüne, insan üstüne. Adamın yinelediği; "aşk, tüm bedensel isteklerin dışına ulaşıp filozofça hazlara kavuşma olmalı, bunun dışında yaşanılanlar sistemin belirlediği beğenilerden başka bir şey değildir"

- Balkar Şiiri-

M. Mokaev

Aşkın Ezinci
Gurbet elde özgür müdür kartal?
Aşkın ezinci, ezinç midir?
Kıvanca ve acıya uzanan yol
uzak mıdır?

Sevinç veriyor aşkın ezinci,
Senin özgürlüğün, sevgili yurdum.
Şarkılarla kıvançlı geçti günlerim,
Acıda ağladım, yandım tutuştum.

Türkçesi
Anıl Meriçelli - Anatoli Mizlev

Kadın; "Aşk da, dostluk gibi, yetkinleşmiş insanların işidir. Elbetteki bugün aşk diye yaşanılanların salt tutkudan öte bir şey olmadığı belli." Adam, aşkı ulaşılmaz bir noktaya koyarken, herkesin yaşadığı tutku, beğeni duygularını sıradan, boş, zayıf buluyordu. Onlara gülüyordu. Kadın adamın bu yanını seviyordu, ama onun kendisini herkesin dışında üstün görmesini kuşkuyla karşılıyordu. Adama dedi ki; "İnsanın bilinci her zaman davranışlarından önde gider. **Davranışlarımız çoğu zaman bilincimizin sadece uslu bir takipçisi olmuştur.** Bu yüzden zayıflıklarımız bilincimizle örtüşmediğinde bir umutsuzluk değil insanı tanıma sınavı vermemiz gerektiğini bilmeliyiz." Kadın insanı zayıflıklarıyla kucaklamak istiyordu. **Ama insan, yetkinleşme yolunda açık olmalıydı, dost olmalıydı.**

Kadın öylesine bir gün, tesadüflerin getirdiği bir konuşmada öğrendi bir geceye sığdırılan aldatılmışlığı. İkiyüzlülüğün hayaleti yapışmıştı üstüne. Bulaşmıştı her yerine iğrenç bir sıvı. Hep hüzün bulduğu o yüze baktı. Adam kaçırdı gözlerini. Kadın bağırıyordu; "Sen, kendini ısıran engerek! Panzehirin sende, kurtar kendini... yalnız bir şey daha var, sırtımdaki yaran kanıyor, artık basma omzuma, boğuluyorum!"

Yağmur yağıyordu. Çıktı kadın dışarıya. Önce hızlı adımlarla sonra daha yavaş yürüdü yürüdü, dizleri titreyene kadar. İçinden bir ses bağırıyordu "Dip çöküntüleri tekrarlanan... nefes almalıyım özgürleşene dek! Nefes almalıyım... nefes... nefeeeeeees!!!" Yağmur içine aktı, yürüdü.

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

11 Eylül Pazartesi

Eskiden cambazlar vardı. Ekmek parası için Anadolu'yu dolaşırlardı. Uğradıkları kasabaların tekdüzeliği bozulur... günlerce, dahası aylarca cambazın yaptıkları konuşulurdu. Türkiye'de olagelenleri cambazın tekdüzeliğini bozduğu kasabalara benzetiyorum. Bizler, işkenceye, devletin nobranlığına, hak aramak için yollara düşenlerin coplanmasına alıştık. Tekdüzeliğimizi bozamıyor bu tür eylemler... Sonra bir gün, bir vapur dolusu eşcinsel Kuşadası'na geliyor. Polis, bir vapur dolusu eşcinseli Kuşadası'na sokmuyor. Bunun üstüne kıyamet kopuyor. Basın hemen ikiye ayrılıyor. Bir bölümü, Kuşadası'na eşcinsellerin sokulmamasını savunuyor, bir bölümü de bu işi kınıyor. Tekdüzeliği bozan kavga biterken, bu kez eşcinsellerle dolu vapur, İstanbul'a gelmez mi.

İstanbul'da kırmızı halılarla, lokumlarla karşılanıyor eşcinseller. Tabii basında kavga yeniden başlıyor.

Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un da hakkını yememek gerekir. Sami Selçuk, Adli Yıl'ın açılışında konuşuyor. Söyledikleriyle Sami Selçuk da tekdüzeliği bozuyor.

Tabii, eşcinselleri Kuşadası'na sokmayan, sonra İstanbul'da kırmızı halıyla, lokumla karşılayan "değer"in n'olduğu tartışılmıyor.

Sami Selçuk tartışması çabuk bitti. Tekdüzeliğin bozulması için bir yıl daha beklemek gerekir. Ama belli olmaz, Selçuk bir yerin açılışında yine tekdüzeliği bozabilir.

Bu arada şunu da söylemeliyim. 6-7 Eylül'ün nedeni Mustafa Kemal'in Selanik'teki evine bomba atılmasıydı. Bu bombayı atan kişi, daha sonra vali oluyor Türkiye'de. Şimdi emekliymiş. Bu biliniyor. Ama kimsenin kılı kıpırdamıyor.

13 Eylül Çarşamba

Dün *Cumhuriyet*'de bir haber vardı. Haber, Hizbullah yöneticisi Edip Gümüş'ün yargılanmasını anlatıyor. Yargılama sırasında avukatlardan Sıdkı Zilan şöyle demiş, "Yapılan araştırmalara göre bölgede 18 bin faili meçhul cinayet vardır; Bunlardan 3 ile 4 bin kadarının Hizbullah ve PKK tarafından işlendiği belirtilmektedir. O zaman geri kalan faili meçhul cinayetler karanlıktır ve kimin işlediği kuşkuludur."

Avukatın bu sözlerinden sonra mahkemede n'oldu, savcı ne dedi, yargıç ne dedi, belli değil bu.

Avukatın söylediğine göre, üç ya da dört bin kişiyi öldüren örgütler belli. Peki ama geriye kalan onüç bin ya da ondört bin kişiyi kim öldürdü. Bu kadar insanı bir kişinin ya da belli sayıda kişilerin öldürmesi mümkün değil.

Şimdi burada 6-7 Eylül yıkımını bir kez daha gündeme getiriyorum. Önümde *Demokrasinin 50. Yılı. 1945-1995* (Radikal Yayınları) adlı eser duruyor. Bu eserde 12 Eylül 1955 tarihli haberde şöyle deniyor, *"Konuyla ilgili olarak 6.000'ini aşkın kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar arasında Hasan İzzetin Dinamo, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi tanınmış solcularda bulunuyor. Bu arada hükümet, olayların Beyrut'taki kızıl bir örgütçe hazırlandığını öne sürerek...*

Hükümetin 6-7 Eylül'de kızıl bir örgütü sorumlu tutması kesinlikle doğru değil. Bugün şunu biliyoruz. Bu, bugün *Cumhuriyet*'de Deniz Kavukçuoğlu'nun dediği gibi "hükümet provakasyonu" idi. Deniz Kavukçuoğlu bu konuda şunları söylüyor, *"bu arada Yunanistan'dan Türkiye'ye kaçmış bulunan 'Selanik Bombacısı' olduğu söylenen delikanlı da (...) Türkiye'ye gelince derhal bir nüiversiteye yerleştirilmiş, kendisine bir de burs bağlanmıştı. Üniversiteyi bitirince de İçişleri Bakanlığı'na alınmış "parlak bir kariyer" yapmış, önemli devlet görevlerinde bulunmuştu."*

Bütün bunlardan sonra söylemek istediğim şu. Türkiye'de bütün kurumlarım sorumlusunu sıyası iktidarlar bilıyor. Bu sorumlular yakalanıp gerekli cezalara çarptırılmadan bu ülkede demokrasi gerçekleşmez.

Bu hesap, mutlaka sorulmalı Bugün değilse, yarın bu hesap sorulacak. Yarın, bu sorumlular ölmüş olsa bile, saptanacak, *"işte"* denecek *"Tan gazetesini yakan, 6-7 Eylül'ü başlatan, Çorum. Kahramanmaraş, 1 Mayıs, Sıvas, Gazı olaylarının sorumluları."*

N'olacak o zaman. Sorumlu kişilerin çocukları, torunları sokağa çıkamayacak yüz kızartısından.

Bu sorumlu kişiler, çocuklarını seviyorlarsa, çıksınlar ortaya, *"Biz bu yurdu yanlış sevmişiz. İnsan öldürmekle bu yurdun kurtulacağına inanmışız. Şimdi ayıktık. Hem yurdumuz için, hem çocuklarımız için cezamızı çekeceğiz"* desinler.

Hiç kimse bu isteğimi saçma bulmasın. Ben insana inanan bir insanım. İyiyi kötüden ayıran vicdan denen yetinin, her insanda olduğuna inanırım. Düşünün, o kırımlarda ölenlerin ne suçu vardı. O büyük öznel ama büyük yargıç... vicdan, harekete geçecek, kırımların sorumlusu olan kişiler, yutkunamayacaklar. Bu yüzden yemek yiyemeyecekler, su içemeyecekler. Asım Bezirci, Nesimi Çimen, daha birçokları, uykularını bozacak.

Şunu kabul edin. Yurdu yanlış sevdiniz. Şimdi yurdu doğru sevin. Çıkın ortaya. Sizler değilse bile çocuklarımız, torunlarımız güvenli, esenlikli bir ülkede yaşasınlar.

Ortaya çıkma cesaretini gösterin. Bu cesareti, sizden istemek, insanlık adına bizim hakkımızdır.

16 Eylül Cumartesi

Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab* adlı eserinde, 1919'da Mustafa Kemal'e neden karşı çıktığını da anlatır. Refik Halit'in bu karşı çıkışta gerekçesi vatanı sevmektir. Refik Halit, *"Nasıl herkesin yoğurt yeme tarzı değişikse, vatanı sevmek tarzı da değişiktir"* der. Bu konuda yıllar önce bir yazı yazmıştım, bu yazı *Yeni Ufuklar*'da yayınlanmıştı. Bu konuya yeniden dönmemin nedeni şu. Türkiye'de binlerce insan katledildi. "Faili Meçhul" cinayetler dendi buna. Korkunun egemenliğinde güvensiz bir ortam oluştu. Kimsenin kimseye güvenmediği bir topluluk ulus olma niteliğini yitirir. Türkiye'nin toparlanabilmesi için her şeyden önce güven ortamının oluşması gerekir. Bu ülkede yaşayan herkes, karakolda, adliyede, hastanede, vergi dairesinde, hapishanede, kılına zarar gelmeyeceğini, hakkının şiddetle korunacağını bilmeli. Bunun tek yolu var. Türkiye'de faili meçhullerin sorumluları mutlaka ortaya çıkarılmalı. Yaptıkları hizmet dolayısıyla bunlar ortaya çıkarılmıyorsa şöyle bir yöntem uygulanabilir.

Bu kişiler vatanı sevdikleri için cinayet işlediler. Canlarını tehlikeye attılar. Bugün bu sevginin yanlış olduğu ortaya çıktı. Bunlar vatanı seviyorlarsa, vatan uğruna bir özveride daha bulunmaları gerekiyor. Türkiye'de işledikleri bütün cinayetleri anlatsınlar. Vatan sevgisi, bugün bunu gerektiyor. Bunu yapmazlarsa, çocukları el yüzüne bakamayacak ilerde. Çünkü bir iki kişi öldürülmedi. Binlerce insan öldürüldü. Bundan ötürü, bir gün, mutlaka bu dosyaları açacak bir siyasi iktidar olacak.

Geçen gün bu konuyu konuşuyorduk Tevfik Taş'la. Bu kişilerde hapislik korkusu, vatan sevgilerini karartabilir. O zaman işledikleri cinayetleri bir bir yazıp, güvnedikleri birine versinler, öldükten sonra açılmak üzere. Bu, noter de olabilir.

Refi Cevad Ulunay, Refik Halit Koray vatanı yanlış sevdiler. Mustafa Kemal bu yüzden sürdü onları. Faili Meçhullerin sorumluları da vatanı yanlış sevdiler. Cehenneme döndü vatan. Cennet gibi yapmak için yola çıktılar, cehennem yaptılar vatanı. Yeniden bir görev bekliyor onları. Sevdikleri vatanı cennet yapma görevi. Cinayetlerini anlatsınlar. Söz gelimi, 1 Mayıs kırımı, Sivas kırımı, Kahramanmaraş kırımı nasıl hazırlandı. Gazi'yi kim taradı, Muammer Aksoy'u kim öldürdü. 11 Eylül 1980'de İstanbul'a bobalı pankartları kim astı.

Hadi vatan için göreve...

19 Eylül Salı

Cüneyt Arcayürek'in *Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü* adlı bir kitabı çıkmış. Dün *Hürriyet*, bugün *Cumhuriyet* o kitaptan alıntılar yayınladı. *Hürriyet*'teki alıntıda şöyle yazmış Arcayürek. *"Demirel'e faili meçhullerin talimatını vereni sordum. Anlattıklarından Çiller çıkıyordu.*

Tansu Çiller hemen bir açıklama yapıyor. Şöyle diyor, *"O günkü terör mücadelesinin doğru yapıldığını ve en zor dönemi olduğunu herkes biliyor. Herkes ateş hattındaydı. Ve özel timleri benkurmadım, zaten vardı. Özel timler şehirlerdeki, terör için etkin olma durumundaydı. Her şeyde Silahlı Kuvvetlerle anlaşarak, görüşerek yapıldı. Ve tekrar ediyorum, bunun altını çizerek söylüyorum, bunu aynen yazabilirsiniz, o gün ne yaptıysam bugün olsam yine aynısını yaparım. Verilmeyecek en ufak bir hesabım yok."*

Şimdi burda iki bölümü ayırmak gerekiyor. PKK, silahlı bir ayaklanma başlattı. Bir süre etkin oldu. Sonra ordu girdi işin içine "düşük yoğunluklu bir savaş" yaşandı. PKK yenildi. Öcalan yakalandı.

Ben, hep şunu söyledim. Bir PKK başarılı olamaz. İki, kavgada yumruğun hesabı sorulmaz. Mücadeleye girdin mi, her şeyi göze alacaksın.

Orhan İyiler'in *Bir Gün Bile Yaşamak* adlı romanını okuyorum yeniden. Naodnik Sedov şöyle konuşur. *"Çarı bombalayarak öldüren Risakov yoldaş tutuklandı. Ama, katıksız bir devrimci olan Risakov yoldaşımız kendisinden hiç beklenmeyen bir davranışta bulundu, işkenceye dayanamayarak arkadaşlarının adını polise verdi. (...) Merkez Komitesi üyelerinin tümü bir geccede asıldı.*

İşte mücadele budur, bu açıdan ben, "düşük yoğunluklu savaşın" hesabını sormuyorum. Bu, sorunun birinci bölümü.

Sorunun ikinci bölümü faili meçhul cinayetler. Bunun birinci bölümle hiç ilgisi yok. *Hürriyet*'in haberi şöyle devam ediyor. *"Kürt işadamlarının öldürülmesi talimatını verdiği iddialarına da Çiller şu karşılığı verdi. 'Biri çıkıp böyle bir şeyi söylüyorsa ispat etmek mecburiyetinde. Eğer etmezse altında*

kalır. (...) Bugün Türkiye'nin geldiği, nefes aldığı noktada o gün yapılan o mücadelede, her şey kanunlar etrafında, hukuk çerçevesinde yapılmıştır."

Şimdi burda duralım. Musa Anter'in, Behçet Cantürk'ün, daha birçoklarının katledilmesi, hangi yasa, hangi hukuk çerçevesinde yapılmıştır. Adamı, evinden, otelden, yoldan kaldırıp öldüreceksin.

Daha bitmedi. Sıvas'ta 37 kişinin yakılması... Gazi'nin taranması... Buna benzer olaylar. Bunların hukuk, yasa çerçevesinde olduğunu kim söyleyebilir.

Demirel, Arcayürek'in yazdığına göre şöyle demiş Tansu Çiller'e. *"Tansu Çiller hükümet olduktan sonra (1993) bir süre sonra bana geldi. Şuradaki koltuğa oturdu. 'Ben terör işini özel harekat timleri ile çözeceğim' dedi. 'Bak' dedim kendisine 'Özel timler gün gelir, başına bela olur. Bunlara hakim olamazsın. Her çeşit iş gelir başına, bu memleketin iki ordusu yok."*

Daha iki gün önce vatan için göreve çağırmıştım faili meçhul cinayetleri tasarlayanları, işleyenleri. Hadi anlatın demiştim. Cüneyt Arcayürek'in kitabıyla karanlıkta bir nokta görünür gibi oldu.

Her şey hukuk, yasa çerçevesinde yapıldıysa Musa Anter'innasıl bir hukuk anlayışıyla, hangi yasa maddesine göre otelden kaldırılıp öldürüldüğünü rahatlıkla açıklayabilirsiniz.

Hadi durmayın... Türkiye'nin esenliğe kavuşması sizin itiraflarınıza bağlı.

20 Eylül Çarşamba

Balkondayım... çiçekli balkonda. Az önce Orhan Deniz'in *Sol* dergisindeki yazısını okudum. *"Cengiz Gündoğdu'nun 'Güven' eleştirisi üzerine. Tek kişilik infaz."*

Güven üstüne ne söyleyeceksem söyledim. Tekrara gerek yok. Ben Orhan Deniz'in yazısı üstüne düşüncelerimi söyleyeceğim. Umarım genç bir insandır Orhan Deniz. Genç olmasını şunun için umuyorum. Bir, Orhan Deniz, dille-düşünce ilişkisini doğru kurmuyor. *"Cengiz Gündoğdu'nun 'Güven' eleştirisi üzerine"* diyor, sonra *"Tek kişilik infaz"* diyor. Eleştiri böylece infaz oluyor. Oysa eleştirinin anlamı başka, infazın anlamı başka. Ayrıca *"Tek kişilik infazın"* da hiçbir anlamı yok.

Devam ediyorum. Orhan Güven *"yazının içerdikleri"* diyor, *"Güven'in içerisinde yer alan"* diyor. *"İçerdikleri"*'ni yalnız Orhan Deniz kullanmıyor. Bir *"içerdikleri"*'dir gidiyor herkeste. Peki, ne demek içerdiği. Hadi, içerdiğini bir biçimde anlattın, *"Güven'in içersinde yer alan"*'ı nasıl açıklayacaksın. *Güven* bir oda mı, bir ev mi de *"içersinde"* bir şeyler yer alacak.

Ben, Metin Güven'in ne dediğini anlıyorum. Yeni konuşmaya başlayan bebek, dili dönmediği için nesneler ekendince adlar takar, ama anne-baba ne dediğini anlar bebeğin. O hesap.

Orhan Deniz, önce dilini düzeltmeli. Gençse dilini düzeltir umudunu yaşıyorum.

İki. Konuşmalarımda, yazılarımda en korktuğum şey örnek vermektir. Ama örnek vermenden de olmuyor. Peki, sonra n'oluyor. Örnek tartışılıyor. Bir tarihte, felsefi birikimin insana ne getireceğini anlatabilmek için şöyle demiştim "söz gelimi domatesi alalım. Domatesin tadına yüz diyelim. Felsefi birikimi olan bu tadın tamamını alır. Birikimsiz kişi, onunu, beşini alır."

Bir üniversitede oldu bu. Domates tartışıldı. Neden böyle oluyor. Tekilde, somutta kalıyoruz. Orhan Deniz *"Sayın Gündoğdu'nun sorduğu 'Peki ama neden sövgülü konuşur sorusuna romanda yanıt aramanın hiç gereği yok"* diyor. Bir romanda buna yanıt aranır. Şunun için aranır. Yazar kişilik çözümlemesi yapmış mı, yapmamış mı. Yapmamışsa o roman estetik nesne olamaz.

Orhan Deniz somutta kalmamalı. Verilen örneğin hangi doğruyu anlattığını kavramalı.

Üç. Orhan Deniz *"Roman her şeyi açıklamaz"* diyor. Yine dil savrukluğu. Acaba ben, *Güven*, evrenin nasıl oluştuğunu, insanın nasıl dik durduğunu açıklamıyor dedim de Orhan Deniz *"Roman her şeyi açıklamaz"* diyor.

Orhan Deniz *"herşeyin"* ne anlama geldiğini biliyor mu. Biliyorsa, bunu, benim istediğimi nasıl söyleyebilir. Üstelik ben hiçbir şey istemedim. Romandaki kişiler çözümlenmeli. Roman, bunun için yazılır.

Dört. Orhan Deniz, *"Gündoğdu, 'Güven'i okurken Türkali'den, bir toplumbilimci, bir psikoloji, bir tarihçi, bir siyasetçi olmasını bekliyor."* diyor.

Önce dil. Orhan Deniz, benim. *Güven*'i okurken, Vedat Türkali'den *"bir toplumbilimci, bir psikolog, bir tarihçi, bir siyasetçi"* olmasını istediğimi nerden biliyor. Belki *Güven*'i okumadan istedim Vedat Türkali'nin böyle olmasını. Belki de okuduktan sonra. Okurken bunları istediğimi nerden çıkarıyor yazar.

Orhan Deniz, bir romancıdan neyin istenmeyeceğini biliyor. Romancı toplumbilimi bilmeyecek, psikolojiyi bilmeyecek, tarihi bilmeyecek, siyaseti bilmeyecek. Tamam bilmesin. Peki, neyi bilecek romancı.

Romancının bütün bunları kavramasını, bilmesini istemek gerçekçi bir roman yazabilmesi içindir. Yoksa Yalçın Küçük'ün söylediği gibi "bütün ideolojik ve teorik kültürü" edebiyattan alma değildir.

Beş. *"Gündoğdu'nun roman dendiğinde de romancı dendiğinde de aklına ilk olarak ve bence*

doğru olarak Balzac, Zola, Dostoyevski, Tolstoy gelmektedir." diyor Orhan Deniz.

Hayır. Benim aklıma bunlar gelmez. Bende roman idesi yoktur. Hiçbir ide yoktur.

Altı. Orhan Deniz iki yanlışımı bulmuş. Şöyle *"Gerçekçi roman dendiğinde sadece ve sadece bu yazarların eserlerinde kullandıkları biçim ve biçemin anlaşılmasıdır."*

Gerçekçi roman dendikte "biçim biçem" sözü edilen yazarlarınki gibi olmasını istemek, bir romancıya ölüm vuruşu yaptırmaktır. Bu, bir romancıya, "Sen Tolstoy'u taklit et" demektir.

Yazımda verdiğim örnekler, *"biçim ve biçemle"* ilgili değildir. Yöntemle ilgilidir.

İkinci yanlışım şuymuş. *"İkinci yanlış ise Türkali'den bir Balzac, Zola ya da Dostoyevski tavrı beklemektir. Ayrı kişilerdir, ayrı dönemlerin insalarıdır, ayrı kaygıları taşımaktadırlar, karıştırılmamalıdırlar."*

Orhan Deniz çocuk gibi konuşuyo rdedim ya, işte bir çocukluk da burda. Ben Türkali'yle, Zola'nın ayrı kişiler, ayrı dönemlerin insanları olduğunu bilmiyorum. Bunu bana öğretiyor.

Orhan Deniz, bu sizin, bana *"Sayın Gündoğdu"* demene yakışıyor mu. *"Sayın"* sözcüğünün ne anlama geldiğini biliyor musunuz.

Yalçın Küçük'ün gerçekçilik üstüne söyledikleri doğru. Gerçekten de gerçekçilik pratik bir olgu değil, teorik bir sorundur. Ayrıca Yalçın Küçük o yazısında "ayrıntı"dan sözeder. Bilmemekten değil.

Yalçın Küçük çok doğru söylüyor. Biz de gerçekçilik pratik olguları anlatmak sanıldı. Yine Yalçın Küçük'ün dediği gibi *"roman yazmak için çevrenin ekonomik ve sosyal yapısını bu kadar ayrıntı ile bilmek gerekir mi? Kesinlikle gerekmez."*

Çok doğru. Burdaki sorun şudur. Sevim GÜndüz, *İnsancıl Atölyesi*'ndeki Matematik Seminerleri'nde şöyle dedi. *"Matematik problemleri çözmek başkadır, matematik bakış, matematik anlayış, kavrayış başkadır. Matematik problemlerini hızla çözen birinde matematik kavrayış olmayabilir. Ya da tersi."*

Yazarın bilgisiyle, sınava giren öğrencinin bilgisi farklıdır. Yazardan öğrencinin bilgisi istenmez. Ama "bilgisiz" biri de "teorik gerçeği" kuramaz. Vedat Türkali'nin de yapamadığ bu.

Yedi. Orhan Deniz şöyle diyor, *"Gündoğdu'nun 'Güven' için yazdığı eleştirilerin bir kısmına ise katılmamak mümkün değil."* İşte yine bir sorun. Estetik eser bir bütündür. Ama sistemin bizi soktuğu hayat, bu kavrayışı parçaladı. Kent içi ulaşımda insan, oturarak gider gideceği yere. Ama biz ayakta gideriz. Maddiyatsızlıktan yarım yamalak yemek yeriz. Kapısı zor kapanan, güneş görmeyen evlerde otururuz. Bu, insanda bütünlükçü kavrayışı zedeliyor. Ayakta da olsa gidiyoruz işte, bugün de karnımız doydu, n'apalım güneş görmese de başımızı sokacak bir ev bulduk. Eksikli bakış, estetiğimizi de zedeliyor. Bir romanın, bir şiirin, bir öykünün bütün bir yapı olduğunu unutuyoruz. Bunu göremiyoruz. Şurası burası aksıyor ama bu roman yine de güzel diyoruz. Şiirin başı kötü ama, sonu güzel diyoruz. Böyle şey olur mu. Olmaz. Bir eserin bir bölümü güzel olmaz. Güzel, o eserin yapısından... ilişkilerinden çıkar. Yetkin okur bunu görendir. Yetkin okur bunu gördükten, *"Gündoğdu'nun 'Güven' için yazdığı eleştirilerin bir kısmına katılmamak mümkün değil"* dedikten sonra *Güven*'i savunamaz. Benim gösterdiklerimin bir bölümünü kabul ettikten sonra bile *Güven*'i savunmak *"Rutubet mutubet var ama, n'apalım, başımızı sokacak bir yer bulduk"* demeye benzer.

Ortada ciddi bir sorun var. Nedir bu sorun. Kemal Özer 31 Aralık 1973 tarihli *Yeni Gün* gazetesinde yayınlanan konuşmasında şöyle der, *"Toplumcu bilince yükselmiş birçok ozan, düşünsel gelişimi estetik alanda gerçekleştiremedikleri için, şiirlerini burjuva estetiğinin temel yaptığı duyarlık üstüne kuruyorlar, dolayısıyla toplumsal işlevi olmayan ürünler veriyor."* Bu, yalnız şiir için değil, bütün sanat dalları için doğru. *Güven*, bunun tipik bir göstergesi.

Bu sorun ciddidir. Tartışmada eristik yöntemi kullanmanın gereği yok.

21 Eylül Perşembe

Dün bitiremedim söyleyeceklerimi. Konuklar geldi. Kimileyin böyle olur. Yurdun bir köşesinden *İnsancıl*'ı görmeye gelirler.

Sevinirim.

Orhan Deniz'e devam ediyorum.

Sekiz. Şöyle diyor Orhan Deniz, *"İkincisi Cengiz Gündoğdu, 'Güven'i yanlış yerden tartışıyor. Yazısından edinilen izlenim, Gündoğdu'nun 'Güven'den çok fazla şeyler beklediğidir."*

Güldüm. Orhan Deniz için dil, son derece önemsiz bir araç. Bu dilin hayatta karşılığı yok. Ben *Güven*'in estetik bir nesne olmasını istedim. Beklediğim buydu. Bu, "çok fazla şey" beklemek mi. "Çok fazla şey"in anlamı ne. Bir romandan estetik nesne olma beklentisi, Orhan Deniz'e göre "çok fazla şey"se defteri kapatalım. Önümüze ne konuyorsa yiyelim, elimize ne veriliyorsa beğenelim.

Orhan Deniz bu "çok fazla şey"in ne olduğunu açıklamalı.

Dokuz. Orhan Deniz'e göre ben, *"Güven"in estetiğinden ziyade, "Güven" içersinde yer alan cinsellikle uğraşmayı tercih etmiş*'im. Benim yazım

baştan başa Güven'in estetiği üstünü kurulu aslında. Yansıtma, canlandırma, kurgu, dil, anlatım... uzun uzun üstünde durduğum sorunlar.

On. Orhan Deniz, Türkiye'de hep karıştırılan bir sorunun burgacında durduğunu farketmiyor. Bunu açmak gerekiyor. Eleştirmen estetik bir yargıda bulunur. Bundan ötürü eleştirmen "Ben böyle düşünüyorum" diyemez... demez. Eleştirmen, estetik yargısını temellendirir.

Eleştirmenin eserle ilişkisi nesneldir. Nesnel olmalıdır.

Peki karıştırılan ne. Karıştırılan hoşlanma. Söz gelimi, biri tarihi romanlardan hoşlanır. O kişi "Bana göre" diyebilir. O estetik bir yargı değildir. İşte bunu karıştırıyor Orhan Deniz. Karıştırdığı kesin. Romanda hoşlandığı yerler var, hoşlanmadığı yerler var. Ama bu estetik yargı değildir.

Estetik yargı verebilmek ilkin bilgi... birikim gerektirir. Ama bu bile yeterli değildir. Kurulu düzenin yıllarca, milyonlarca kez tekrarladığı, koşullu tepke duruma getirdiği, hoşlanma, beğenme kategorisini de kırmak gerekir. Birçok kişinin, benim eleştirimi okuduktan sonra "Biz bunu niye göremedik " demesinin nedeni işte budur. Kurulu düzenin koşullandırdığı hoşlanma, beğenme kategorilerinden ötürü beğeniyoruz, hoşlanıyoruz. Bu koşullu tepke kırılsın. Türkiye'de birçok yazar, birçok şair, bir çok öykücü, birçok şarkıcı dımdızlak ortada kalır.

Onbir. Orhan Deniz, *"Sayın Gündoğdu'nun sorduğu 'Peki ama neden sövgülü konuşur' sorusuna, romanda yanıt aramanınsa hiç gereği yok. Bunun cevabı hayattadır. Açık değil mi, bu halk sövmesin de ne yapsın?"* sorusuyla bitiriyor yazısını.

Sorunu, ben anlatamadım diyorum. Bir kez daha açıklıyorum. Kısaca. Roman insan çözümlemesidir. Bir çözümleme yapılırsa o kişinin neden sövgülü konuştuğunu anlarız. Söz gelimi, kavram yoksunu olduğu için mi sövüyor... yoksa söverken zevk mi alıyor... dünya onun için yatıp kalkmak mı. Ya da öyle bir çevrede büyümüş olabilir. Daha bir yığın neden olabilir. Çözümlemede biz bunları görürüz.

Sövgüye takılmayın. Oblomov niye yerinden kıpırdamıyor. Orhan İyiler'in *Bir Gün Bile Yaşamak*'da Katyuşa, neden sevgilisinden ayrılıyor. Durup dururken ayrılmıyor. Hayata bir bakışı var, duruşu var. Romancı bu ilişkileri gösterir.

Söylemek istediğim bu.

"Bu halk sövmesin de ne yapsın?" sorusuna geldikte.

Kimi yazarlar vardır, dergide yalnızca kendi yazılarını okurlar. Öbür yazıların şöyle bir başlıklarına bakarlar. Orhan Deniz de böyle. Yalnız kendi yazısını okuyor. Yoksa *"Bu halk sövmesin de ne yapsın?"* diye bana sormazdı. Yazdığı dergi, *Sol*, her sayısında halkın n'apması gerektiğini anlatıyor.

Son. Orhan Deniz, *"Cengiz Gündoğu'nun 'Güven'in sonunu yazdığı bölüme karşı itiraz etme ve kızma hakkımı kullanıyorum"* diyor.

Türkçe'de çekim eklerini kullanırken dikkat etmeli. Çekim eklerinde "nun"lar, "in"ler arka arkaya gelirse yazının estetiği bozulur. Buna dikkat etsin Orhan Deniz.

"İtiraz etme hakkını" iyi kullanmış. Gördüm itirazlarını. Ama "kızma hakkını" kötü kullanmış. Kızgınlığını göremedim yazıda. Durmuş oturmuş, hesap kitap yazmış bir kişinin yazısı o yazı. Orhan Deniz'in onun diliyle söyleyeyim, bakalım nasıl olacak, *kızma hakkının kullanılmasının yazı içerisinde yer almasını görmek mümkün değil.* Orhan Deniz bunu yapabilseydi, *Güven*'de "tartıştılar" kelimesini okuduktan sonra "İyi ama bunlar tartışmıyorlar. Romanda tartışma "yer almıyor" derdi. Beğenmezdi Güven'i.

Tencere yuvarlanıyor, kapağını buluyor.

Şu bilinsin. Bu tencerelerde iyi yemekler pişmez.

22 Eylül Cuma

Hastayım. Dün akşamüstü anladım hasta olacağımı. Terslik işte, dün akşamüstünde bir tiyatro topluluğuna Felsefe-Sanat ilişkisini anlatacağım. Hasta hasta gittim. Neyse, *İnsancıl*'a yakındı. İki saat sürdü söyleşi. Döndükte cayır cayır yanıyordum ateşten. Tabii dişlerimde, boğazımda, eklemlerde ağrılar. Cigara, tatsız... rakı tatsız.

Hastalıktan değil, ağrıdan değil, öksürükten korkarım ben. Aylarca sürer öksürük bende.

28 Eylül Perşembe

Hastalığı çabucak atlattım. Şimdi *İnsancıl*'ın balkonundayım. Salı akşamı başlayan yağmur, dün bütün gün sürdü. Bu sabah yağmur bulutları gitti, güneş geldi. Ama yakıcı değil güneş. Pek sevdiğim, azıcık üşüten bir havada. sıcak çay içe içe balkonda yazıyorum.

Bugün size üç eserden söz etmek istiyorum. Üçü de Ahmet Arslan'ın. Prof. Dr. Ahmet Arslan Ege Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı.

Ahmet Arslan'ın masanın üstünde duran ilk eseri *İslam Felsefesi Üzerine.* Bu eserin ilk yazısı *Bir İslam Felsefesi Var mıdır?* başlıklı. Eserde daha sonra islam felsefesi üstüne çeşitli yazılar var Bu eser benim için son derece yararlı oldu. İslam felsefesinde bilmediğim birçok sorunları öğrendim.

Eserin son yazısı, *Çağdaş Bir Müslüman Düşünürü ve Filozofu Nasıl Olmalıdır* sorusuna yanıt arıyor. Ahmet Arslan bu konuda şöyle diyor. *"O islam*

vahyini ve onun kutsal kitabını artık bir doğa bilimi, bir astronomi, bir biyoloji, bir jeoloji olarak okumamalıdır. Doğanın veya evrenin bilimsel bilgisi, bilimsel-tecrübi aklın alanına aittir ve hiçbir kutsal metin bu alanda doğa bilimi ile yarışma imkanına sahip değildir."

Peki n'apmalı. İslam filozofu Ahmet Arslan şöyle diyor, *"İslam filozofonun gerçek ilgi alanı pratik alan, yani anlamlar, idealler, değerler, erekler alanı olacak ve İslam vahyi özü itibariyle doğrudan doğruya bu alana ilişkin bir haber, bir mesaj, bir proje olarak okunup işlenecektir."*

Ahmet Arslan'ın bu saptaması ya da önerisi, son derece önemli. İslam için en büyük tehlike bilim alanına girmesidir. İkinci tehlike siyasette bir araç olarak kullanılması.

Kimin halife olacağı mücadelesi, nasıl kırımlara yol açtı, biliniyor. İslamın bilim alanına sokulması bir başka tehlikeyi getirecek. Bilimsel araştırma duracak.

Bu iki tehlikeyi, bugün "Ben müslümanım" diyen kişilere anlatmak, kavratmak zorundayız.

Ahmet Arslan'ın öbür iki eseri, çeviri. İkisi de Farabi'den. Biri *İdeal Devlet*, öbürü *İlimlerin Sayımı*. Gerçi bu iki eser Devlet Kitaplarında vardı. Ama ikisinin de dili eskimişti.

Ahmet Arslan, Farabi'nin *İdeal Devleti*'ni çevirmiş ama, bu çeviri açıklamalı. Farabi, bu eserinde *"İlk Neden Bir'dir ve Akıldır"* dedikten sonra bu Bir'den evrenin, çokluğun nasıl çıktığını açıklar. Bu, sofistler dışında Antik dönem filozoflarının temel sorusudur. Aristotelles, Platon, Yeni Platonculuk kavranmadan Farabi'nin Bir'den, çokluğun nasıl çıktığını açıklaması anlaşılamaz. Ahmet Arslan esere yazdığ açıklamada, okuru Antik döneme götürüyor. İnsan böylece Farabi'nin islam felsefesinde n'apmak istediğini net bir biçimde anlıyor.

Bu eserinde Farabi, daha sonra ideal devletin nasıl olması gerektiğini anlatır. Yöneticinin birçok özellikleri olmalıdır Farabi'ye göre. Bu özelliklerden biri şöyle. *"Gümüş, altın ve benzeri cinsinden dünyevi amaçlar, şeyler onun nazarında değersiz şeyler olmalıdır."* Müslüman yazarların, müslüman siyasetçilerin neden Farabi'yi ağzına almamalarının bir nedeni bu. Nasıl alsınlar, birçoğu en lüks otellerın kral dairesinde kalıyor. İşte en azından bu noktayı bilmek için Farabi'yi öğrenmek zorundayız.

Farabi'nin ikinci eseri *İlimlerim Sayımı*. Ahmet Arslan bu esere de bir önsöz yazmış. Böylece eser okunurken, nelere dikkat edilmesi gerektiğini göstermiş.

Söylemek istediğim şu. Kındi'den başlayarak bütün islam filozoflarını bilmeliyiz. Türkiye'de başörtüsüne takılı kalan islamı, çıkmaz sokaktan islam filozofları çıkarabilir.

Hem Ahmet Arslan'ı, hem bu eserleri yayınlayan *Vadi Yayınları*'nı kutluyorum

5 Ekim Perşembe

Nazım Kültür Evi, Nazım Hikmet için bir festival düzenledi. Bu festival çerçevesinde birçok etkinlikler düzenlendi.

Ben de bu etkinliklerin ikisine katıldım. Birincisi geçen pazar, *Barış Manço Kültür Merkezi*'ndeydi. *"Nazım Hikmet'in Şiiri ve Günümüze Mirası"* Bu paneli Sadık Albayrak yönetti. Emin Karaca, Mesut Odman bir de ben, Nazım Hikmet'in şiirini, mirasını irdeledik.

Benim ikinci olarak katıldığım panel Ankara'da Siyasal Bilgiler'de yapılanıydı. Bu panel için dün Ankara'daydım. Sabah 7.30'da Olcay'la Çağdaş beni Kızılay'da karşıladılar. Kızılay'dan Çağdaşların evine... Dikmen'e gittik.

Sabah sabah, beni hiç tanımayan, benim hiç tanımadığım bir eve gitmek hep tedirgin etmiştir. Ama, önünde sonunda Çağdaşlara gideceğim belliydi. Çünkü Olcay'la telefonla konuşmamızda, bir evde dinlenmem konusunda anlaşmıştık.

Evde bizi, Çağdaş'ın annesi Belgin hanım gülümser yüzle karşıladı... Eh, bu iyi işte dedim içimden. Sabah sabah, insanların gülümsemesi zordur Türkiye'de. Gece unutulan nice zorluklar, sabah anımsanır.

Evde azıcık eyleştikten sonra kahvaltıya oturduk. Kahvaltı sırasında Belgin hanımın eşi Aykut bey geldi... Daha sonra İklim. Onbir yaşında, sevimli, güzel bir kız. Bale yapıyormuş. Daha sonra Aykut bey, İklim'i aldı, gitti.

Belgin hanımla, ince bir zevkle döşenmiş salonda *Güven*'i konuştuk. Onbir sularında çıktık. Tam kaptıkaçtıya bineceğiz, Çağdaş, evde bir şey unuttuğunu anımsadı. O eve döndü. Olcay'la yola düştük, Siyasal Bilgiler'e gittik.

Panelin konusu, *Aydın Kimliği ve Nazım Hikmet*. Katılımcılar, Taner Timur, Mesut Odman, ben.

Taner Timur, görebildiğim bütün eserlerini okuduğum, önemsediğim bir düşünce adamı. Taner Timur'la tanışmak beni çok sevindirdi.

Panelden önce Nazım Hikmet'le ilgili bir film gösterisi izledik. Gösteri güzel, anlamlı hazırlanmıştı.

Panel bittikten sonra Olcay beni *Nazım Kültür Evi*'ne götürdü.

Olcay, 20 yaşlarında, Hukuk Fakültesi'nin son sınıfında... Çağdaş aynı yaşlarda, Uluslararası İlişkiler'de... İki genç, daha güzel, insanların esenlikli yaşayacağı bir dünya için mücadele ediyorlar.

Burda Olcay'ın bir kararını söylemek isterim.

Ben panelin kaçta bitebileceğini bilmediğin için dönüş biletini 22.00'ye alın demiştim. Olcay beni dinlememiş, panelin biteceği saati bildiği için, dönüş biletini 19.30'a almış. Özerk bir kişiliğin karar vermesi beni pek sevindirdi. Beni dinleyip, ileri bir saate bileti alsaydı, saatlerce Ankara'da sürtecektim.

Ankara'da tanıdığım yok mu. Var. Ama çalınan kapıyı açtıkta, beni görür görmez sevinenler var mı. bilemem. Bu güvensizliğin, bu kararsızlığın, belkı de bu kuruntunun benden kaynaklandığını biliyorum. N'olursa olsun çat kapı kimseye gidemiyorum. Her neyse... saat 19.00 sularında Kızılay'da Olcay'la vedalaştık.

Geçen yıl ilk yazda Kemal Özer için gelmiştim Ankara'ya... Gecenin iler bir saatinde, yine o noktada servis aracını beklerken yağmur yağmıştı.

9 Ekim Pazartesi

Dün yağan yağmur kadar güzel bir yağmur görmedim çoktandır. Yağmur damlaları, yavru kedinin patisine benziyordu. Ilık, titrek, yumuşak damlaları...

Öğleden sonra *İnsancıl Atölyesi*'ndeydik. Kuzey, Yeşim, Nimet, Ayhan, Ebru, Fidan bir de ben. Ebru dışındaki arkadaşlar ilkçağda felsefi hareketleri anlatacaklar. Arkadaşlar seminerlerler hazırlanıyorlar. Onları dinledik, saat 13.00'den, 19.15'e kadar.

Berrin Taş da *İnsancıl*'da mitoloji çalıştı.

Yoğun bir felsefi çalışmanın içindeyiz. Amacımız felsefeyi, felsefi birikimle sokağa çıkarmak. Bunun son derece zor olduğunu biliyoruz. Ama bunu yapmak zorundayız. Türkiye'yi çapaculluktan kurtarmanın tek yolu bu. Felsefi içerikli bir aydınlanma... estetikte, politikada yeni, birikimli insanı hedefleyen bir aydınlanma hareketi, bütün Orta-Doğu'yu etkileyecektir.

Söyle düşünüyorum. Milyonlarca insanın yaratıcılığı bu ülkede engelleniyor, dumura uğratılıyor. Hissedebilme, hayal kurabilme yetileri kavruklaştırılıyor.

Erich Rothacker, anlam konusunda şöyle der, "Anlam konusunda öncelik taşıyan problem, zaten bizden önce bilinmiş olan anlamları yeniden bilmek değil, tersine bir anlam yaratmak"tır.

İnsancıl Atölyesi, anlam yaratma mücadelesini sürdürüyor.

Cengiz Gündoğdu
SORU
İnsancıl Yayınları

ANNEMDEN HÜZÜN GENLERİ

I.
İncecik beline dolanıyor tütün yaprakları
kanları, ta oradan, kucağında Ali Ekber
En içli uzun havaların içinde yol
Radyoevi düşlerine sızıyor annemin

Bu yüzden solgundu gözleri rahmindeyken
Hüznünden bana düşen dayımın kızı Ayfer
Gözlerimden alınırdı öllüğe belenmiş
yatarken
Kan güdenlerin son gözdesiydi annem

II.
Ha deyince çıldırmaz öyle güneş
Toprağı sevince soyunur
Terli elleriyle kırılgan mektuplar yazar
Sulardöner ona dökülür
İçim peşinde, çapaya gider annem
Bebeğim bebeğim bebeğim
Kanar gözleri ceplerimde

Aynılık işlemez bir çocuksun yine de
Lanet olası yağmur yağsa
Kaçağıyım havuzların, ayak topunun
Bütün kanallar benim tüm yapraklar bana
Sonlanır mı çocuğu günaha çağıran gün
Bütün çoraplarım ıslak, saçlarım kir
Akşama annemin kokusundan bulduğum
evim
Dayağım hazır annemden

Yolculuklarıma annemi dipnot diye düştüler

Umut ÇETİN

BİRİNCİ DERS

Yalnızlığa alışığım
Daha zor bir şey varsa
Sen bana onu öğret
Kopmaları bilirim
Sen bana tutkuyu anlat

İçimde uzakların sevinci
Bu yüzden hep iğretiyim
Hiçbir şey söylemeden
Bir yerden kalkıp gitmek
Benim en iyi bildiğim
Sen bana kalmayı
Hiç gitmemeyi ezberlet

Bana dizinin dibinde
Durmayı çalıştır sen
Senin gölgen olmayı
Sonra bildiğin gibi
Çekip gidersin istersen
Sen önce bana bir güzel
Sensiz olmamayı bellet

Afşar TİMUÇİN

İnsancıl Atölyesi

Kasım 2000 Seminer Programı

	KONU	GÜN	TARİH	SAAT
CENGİZ GÜNDOĞDU	YAZARLIK	PAZARTESİ	6-13-20-27	18:30 - 20:30
SEVİM GÜNDÜZ	MATEMATİK	SALI	7	18:30 - 20:30
TEVFİK TAŞ	İDEOLOJİ VE GÜNLÜK HAYAT	SALI	14-21-28	18:30 - 20:30
BERRİN TAŞ	EDEBİYAT	ÇARŞAMBA	1-8-15-22-29	18:30 - 20:30
CENGİZ GÜNDOĞDU	FELSEFE II	CUMA	3-10-17-24	18:30 - 20:30
İNSANCIL FELSEFE GRUBU	FELSEFE I	CUMARTESİ	4-11-18-25	19:00 - 21:00
MEHMET ESATOĞLU	TİYATRO	PAZAR	8-15-22-29	10:00 - 14:00